Selis Kitaplar

Şehzade Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü? İntihar mı Etti?

ERCÜMENT EKREM TALU / ZİYA ŞAKİR

TARİH / ANI

ERCÜMENT EKREM TALU: (1888-1956) İstanbul'da, İstinye'de doğdu. Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in oğludur. Galatasaray Lisesi ile Fransız mekteplerinde ve bir müddet de Hukuk'ta okudu. Yazarlığa 1904'de başladı. 1908 inkılâbından sonra gazete ve mecmualarda kendi adı ile bazı defa da Ebülmuvakkar imzasıyla makaleler, roman tefrikaları ve mizah gazetelerinde yazılar neşretmiştir. 1906'da Duyûnu Umumiye Mütercimi,1908'de Ayan Meclisi mütercimi, sonra Babıâli'de teşrifat memuru olmuştu.

Cumhuriyetten sonra üç defa Matbuat Umum Müdürlüğü'nde, bir defa da Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtipliği'nde bulundu. Varşova Elçiliğinde müsteşarlık ve Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Birçok basılmış eserleri arasında "Evliyayı Cedit" ve "Meşhedi" serileriyle şöhret kazanmıştır.

[Kaynak: *Türk Meşhurları*, İ.Alaaddin Gövsa]

ZİYA ŞAKİR [SOKU]: (1883-1959) Bursa, İstanbul Vefa ve Halep İdadilerinde okudu. Bir süre hukuk eğitimi gördü. Edebiyata lise yıllarında şiirle başladı. İlk şiirleri İrtika'da yayınlandı. Daha sonra Terakki, Musavver Fen ve Edep gibi dergilerde yazdı. 1904-1908 arasında Çocuklara Mahsus Gazete'nin yöneticiliğini yaptı.

1. Dünya Savaşı sırasında Bursa'da Ertuğrul gazetesini çıkardı. Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gitti. Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'a döndü ve Tekel idaresinde çalıştı. Çeşitli gazetelerde tefrika ettiği tarihsel yapıtlarla tanındı. 1928'den sonra Son Posta, Yeni Gün, Tan, Son Telgraf, İkdam, Kitap, Köroğlu, Vatan'da 140 kadar yapıtı tefrika edildi. Bunlardan bazıları kitap halinde yayınlandı.

[Kaynak: *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansk.* YKY]

SELİS KİTAPLAR: 45
Tarih: 8

[Kitabın içindeki fotoğraflar, Aygaz tarafından yayınlanan,
Bahattin Öztuncay'ın "Dersaadet Fotoğrafçıları" kitabından alınmıştır.]

Yayın Yönetmeni : İsmail Demirci

Kapak Tasarım : Mesut Sarı

Kapak Baskı : Seçil Ofset

İç Baskı : Çalış Ofset

Cilt : Sistem

ISBN : 975-8724-47-9

1. Baskı : Ocak 2005

© Telif hakları Selis Kitaplar'a aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

SELİS KİTAPLAR
Çatalçeşme Sk. Nuri Tezer Apt.
No: 23/1 D.3 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212. 520 05 57 Faks: 0212.520 05 58
www.seliskitaplar.com

Şehzade Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü İntihar mı Etti?

▼

Ercüment Ekrem Talu - Ziya Şakir

Yayına Hazırlayan: Tahsin Yıldırım

Selis Kitaplar

İstanbul 2005

İÇİNDEKİLER

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, Hayatı / Tahsin Yıldırım, 7

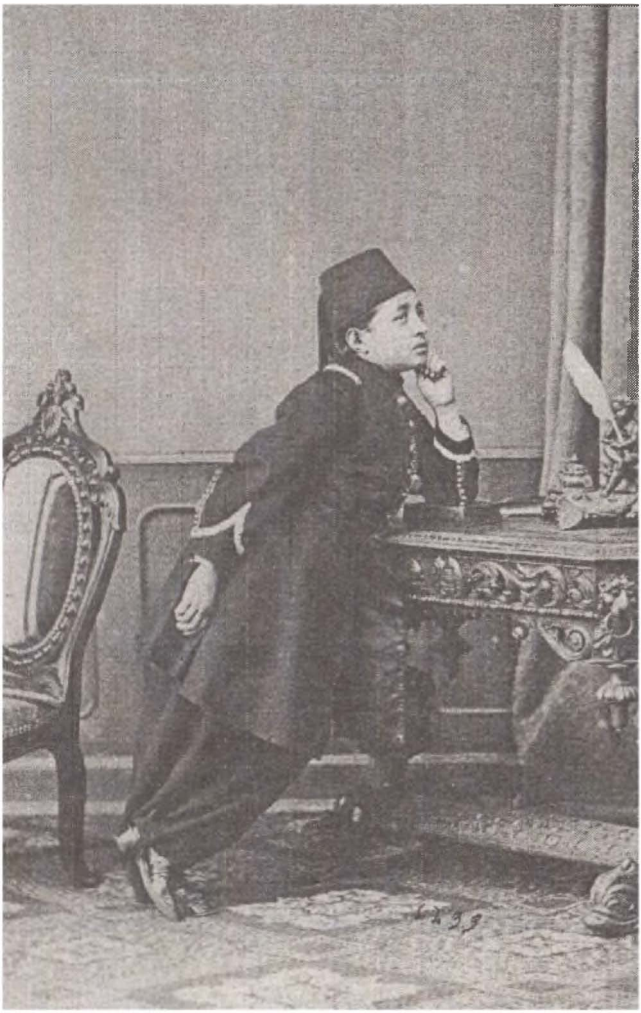
1. Kısım

Yusuf İzzeddin İntihar Etmiştir / Ercüment Ekrem Talu, 39

2. Kısım

Yusuf İzzeddin Katledilmiştir / Ziya Şakir (Soku), 65

Dizin, 173

Şehzade Yusuf İzzeddin

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, Sultan Abdülaziz'in oğludur. Otuz ikinci Osmanlı padişahı olan Sultan Abdülaziz, 18 Şubat 1830 ile 4 Haziran 1876 tarihleri arasında yaşamıştır. 25 Haziran 1861 ile 30 Mayıs 1876 tarihleri arasında on dört yıl, on bir ay, beş gün tahtta kalmıştır. Ölümü tıpkı oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'ninki gibi meçhuldür. Sultan Abdülaziz'in beş evliliğinden on üç erkek, dört kız çocuğu olmak üzere toplam on yedi çocuğu olmuştur. Yusuf İzzeddin Efendi ailenin en büyük çocuğudur.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin annesi 15 Mart 1835 ile 4 Aralık 1895 tarihleri arasında yaşamış olan Dürr-i Nev baş kadınefendidir. Tesbit edebildiğimiz kaynakların biri hariç hepsi onun annesinin Dürr-i Nev Baş kadınefendi olduğunu belirtir. Ancak Cemal Kutay farklı bir isim verir; Gevheri Sultan. Ancak bu bilgiyi hangi kaynağa dayanarak verdiğini de belirtmemiştir.[1]

1 Cemal Kutay, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi, *Tarih Konuşuyor Dergisi*, 1968, S. 55, s. 3843.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin Doğumu

Onun doğumu da tıpkı ölümü gibi tartışmalıdır. Yusuf İzzeddin Efendi'nin doğumundaki ihtilaf, doğduğu yer hakkındadır. Kaynakların ortak olarak verdikleri doğum tarihi birbirinin aynısıdır. Kaynaklardan biri hariç diğerleri doğum tarihi olarak 9 Ekim 1857'yi [21 safer 1274] verirler. Pınar Bolel Koç ile Esma İgüs Parmaksız ise yazılarında Yusuf İzzeddin Efendi'nin sandukasındaki örtüsünde mevcut olan 13 Safer-ül hayr 1272 (25 Ekim 1856) tarihini verirler.[2]

Doğumu herkesten saklanan Yusuf İzzeddin'in doğum yeri hususunda iki farklı görüş vardır. Yusuf İzzeddin Efendi doğduğunda babası Abdülaziz henüz tahta çıkmamıştır, veliahttır. İlk görüş onun Eyüp'te bir köşkte doğduğunu ileri sürerken, diğer görüş ise sarayda doğduğu iddiasındadır. Şimdi bu görüşleri aktaralım:

1 - Eyüp'te bir köşkte doğduğunu iddia edenlerin fikirleri:

Kaynakların çoğu bu fikri destekler. Bedî Şehsuvaroğlu[3] ve Yılmaz Öztuna[4] onun, 9 Ekim 1857 (21 safer 1274) tarihinde Mekke mollası Mehmet Kadri Bey'e ait Eyüp'teki bir yalıda dünyaya geldiğini belirtir.

Ebuzziya Tevfik ise onun doğumu hakkında şu bilgileri verir: "Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri, Abdülaziz Han'ın azadlı kölesi bir saraylının Sütlüce'deki evinde doğmuştur."[5]

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey de yukarıdaki bilgileri teyit

2 Pınar Bolel Koç- Esma İgüs Parmaksız, Sarayda Bir Gizli Doğum, Tarih Ve Düşünce Der., Nisan 2000, S.6, s. 61.

3 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 13.

4 Yılmaz Öztuna, Devletler Ve Hanedanlar, Türkiye, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, C.2, s. 290

5 Ebuzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi, haz: Ziyad Ebuzziya, Kervan Yay., İst., 1974, C.1, s. 196.

eder.[6] İlgili yazarlara göre, doğumu kamuoyuna duyurulana kadar Sultan II. Mahmut'un sarayında bulunmuş Mekke mollası Mehmet Kadri Bey'in eşi olan Cemal-i Nur Hanım'ın Eyüp'teki yalısında kalarak onun terbiyesi altında kalmıştır.[7]

Bedî Şehsuvaroğlu'na göre bu doğumun kamuoyundan saklanmasının gerekçesi, Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın [1807-1853] tesiriyle şehzadelerin çocuk yapmalarının Sultan Abdülmecit tarafından yasaklanmasıdır.

2- Onun sarayda doğduğunu iddia edenlerin fikirleri:

Bu fikri destekleyen üç yazar tespit edebildim. Bu fikri destekleyenler onun hangi sarayda doğduğu bilgisini de vermezler. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Lalcı'dır. Mustafa Kemal Lalcı bir yazısında Yusuf İzzeddin Efendi'nin Eyüp'te değil de sarayda doğduğunu, bir süre sonra da yazarın annesinin enişte-si olan dönemin Has Ahır Nâzırı Osman Ağa ile dedesi tarafından, doğduğu iddia edilen Eyüp'teki yalıya gizlice getirildiğini şu cümlelerle ifade eder:

"Bir gün (Yusuf İzzeddin Efendi'nin doğduğu gün) kendisine hazırlatacağı bir kupa arabasiyle, gece yarısı, yanına çok mutemed birini almak suretiyle mahremce, sarayın (hangi saray olduğu maalesef belirtilmemiş) ufak bahçe kapısında bulunması emredilmiş. Mahrem ve mutemed kimse olarak yanına kayınbiraderi (annemin babası) Ahmed Efendi'yi alarak belirli saatte bildirilen bahçe kapısında hazır bulunmuş. Aynı anda kapı yavaşça açılarak bir saraylı hanım (Cemalinur Hanım) kapıdan çıkıp, dedemin kapısını açtığı arabaya girmiş. Onunla birlikte kapıya çıkan genç bir Çerkes kızı, kucağındaki bohçayı dedeme vermiş. Teslim edilen görünüşte bohça ama, sarılı olduğu şeyin canlılığı ve ılıklığı, içindekinin bir kundak olduğu

6 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı, Haz: Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay., İst., 2001, s. 314.

7 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 13.

hissini dedemde uyandırmış. Fakat durumun nezaket ve ehemmiyeti, herhangi bir şey sormaya müsait olmadığından dedem, arabanın kapısını kapatıp hemen eniştesinin yanına, araba sürücüsü mevkiine çıkıyor, araba da derhal oradan hareket ediyor. Osman Ağa'ya gideceği yer önceden söylenmiş ki, saraylı hanıma bir şey sormadan doğruca Eyüp Sultan'a gidiliyor ve bir yalının önünde duruluyor. Arabanın durmasıyla kapı açılıyor ve saraylı hanım dedemin yerinden fırlayıp açtığı kapısından inerek dedemin kucağındaki bohçayı alıp yalıya giriyor.

...Sonradan, bohçanın içindeki bebeğin Yusuf İzzeddin Efendi olduğunu ninem ve dedeme söylemişler."[8] Burada fikrine kaynak olarak annesinin anlatımını verir.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin doğum yeri hakkında Hıfzı Topuz ise şu bilgileri verir: "Pertevniyal Kadınefendi [1812-1883] bütün olasılıklara karşın bir erkek torun istiyordu. Bunun için her şeyden önce veliaht dairesinin tavan arasını döşetmekle işe başladı. Yerler halılar serildi, yatak ve çamaşır dolapları yaptırıldı, birkaç koltuk yukarıya taşındı; lambalar, sürahiler, bardaklar, kahve ve şerbet takımları...

Yavaş yavaş, üst kat çok şirin bir daireye dönüştü. Dürrinev'in gebeliği dört ayı bulup da karnı şişmeye başlayınca, Pertevniyal Kadınefendi, Dürrinev'i bu daireye kapattı. Dürrinev artık hiç kimseye çıkmıyor ve alt katlara hiç inmiyordu. Abdülaziz Efendi de işlerini bitirdikten sonra tavan arasına çıkarak geceyi sevgili eşi ile geçiriyordu. Pertevniyal Kadınefendi kesin kararlıydı. Dürrinev çocuğunu tavan arasında doğuracak ve bu olay herkesten gizli tutulacaktı."[9]

Pınar Bolel Koç ve Esma İgüs Parmaksız ise yazılarında bu fikri desteklerler ve Hıfzı Topuz'un Meyyale'sini kaynak gösterirler.[10]

8 Mustafa Kemal Lalcı, Bir Açıklama, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran 1973, S.13, s.5

9 Hıfzı Topuz, *Meyyale*, Remzi Kitabevi, İst. 1998, s.15-16

10 Pınar Bolel Koç- Esma İgüs Parmaksız, Sarayda Bir Gizli Doğum, *Tarih ve Düşünce Der.*, Nisan 2000, S.6, s. 58.

Onun varlığının kamuoyuna duyurulması Yusuf İzzeddin Efendi dört yaşında iken olmuştur. Babası Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışının üçüncü Cuması yapılan kılıç kuşanma töreninden sonra irad olunan şu ferman ile onun varlığı herkese duyurulmuştur :

"Vezir-i Meâlisemîrim;

Hazret-i Rabbelâlemin ihsan-ı ilâhisi olarak şehr-i safer'ül-hayr'ının 21. Cumartesi gecesi bir mahdumum dünyaya gelip ismi Yusuf İzzeddin tesmiye kılınmış olduğundan müşarünileyhin usûlü vechile ilan-ı veladetine ibtidar olunsun. Cenâb-ı Hak cümleyi te'yidat-ı rabbaniyesine mahzar buyura. min bi-hürmet- i seyyid'ül mürselin. 3 muharrem 1278" [11 Temmuz 1861] [11]

Bu fermanın okunduğu törende Sultan Abdülaziz'in ölen ağabeyi Sultan Abdülmecid'in [12] oğulları da vardır. Bu törene dahil edilen Yusuf İzzeddin Efendi, babası tarafından o dönemin veliahdı olan Murat Efendi'ye tanıtılmıştır.[13] Sonradan kısa bir süre tahta çıkacak olan Veliaht Murat Efendi onu kabul etmiş ve benimseyeceğini ifade etmiştir. Bu tanıtımdan sonra o da, saraydaki yerini almıştır.

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi tahsiline yeni başladığı bir dönemde diğer beş şehzade ile birlikte erkekliğe ilk adımı atıp sünnet olmuştur. Onunla birlikte sünnet olan diğer şehzadeler şunlardır:[14] Kardeşi Şehzade Mahmut Celalettin Efendi [1862-1888], Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzade Süleyman Selim

11 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 13

12 1823-1861. Otuz birinci Osmanlı padişahıdır. 1 Ağustos 1925 ile 25 Haziran 1861 tarihleri arasında yirmi bir yıl, onbir ay, yirmi beş gün tahtta kalmıştır.

13 Beşinci Murat. 1840-1904 yılları arasında yaşamıştır.. Otuz üçüncü Osmanlı padişahıdır. 30 Mayıs 1876 ile 31 ağustos 1876 tarihleri arasında doksan üç gün tahtta kalmıştır. Daha sonra sağlık durumu gerekçe gösterilerek tahttan indirilmiştir.

14 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran, 1974, S. 6, s. 15

[1862-1909], onun kardeşi Vahdettin Efendi,[15] V. Murat'ın şehzadesi Mehmed Selahaddin Efendi [1861-1915], Sultan Abdülmecid'in torunu Alâaddin Beyefendi'dir [1861-1915].

Yusuf İzzeddin Efendi ilk tahsiline sarayda başlamıştır. Klasik saray eğitiminin hemen ardından askeri eğitim görmesi için Harbiye'nin kara kuvvetleri bölümüne verilmiştir. Buradaki eğitiminden Gazi Ahmet Muhtar Paşa [1839-1918] sorumlu olmuştur. Askerî ilimleri yanında Arapça ve Fransızca da öğrenmek ve tahsilini artırmak gayreti içine girmiştir. Zaten o dönemde saray mensupları tahsillerine bir hayli önem veriyorlardı. O da bu etki ile tahsiline ağırlık vermiştir.

Yusuf İzzeddin'i yetiştiren hocaları tesbit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır: En başta Gazi Ahmet Muhtar Paşa [1839-1919] riyaziye, Ömer Lutfi Efendi [?_1897], Turşucuzâde Muhtar Efendi, Dağıstanî Muhittin Efendi [?_1892] din ve ahlak, Ziya Paşa [1826-1880] Türk edebiyatı ile Arapça, Mr. Charles Fransızca, Beylerbeyi Camii İmamı Selim Efendi akaid, Senih Efendi hüsnühat, Müşir Ahmet Esat Paşa [1831-1875] askerlik, Kemânî Serkis de keman dersleri vermişlerdir. Sarayda ve kısmen Harbiye'nin kara kuvvetleri bölümünde gördüğü eğitim yeterli bulunarak Harbiye'yi bitirmiş kabul edildi.

Küçük yaşında orduya yazılan Yusuf İzzeddin, çeşitli askeri rütbeler almıştır. Bunlardan ilki Hassa Ordusu Piyade I. Alayı komutanlığıdır. Burada albay rütbesindedir. Aldığı diğer rütbe ise Hassa Ordusu müşirliğidir. Üzerinde en çok konuşulan ve hak edip etmediği tartışılan bir rütbedir. Hassa ordusu önemli bir birliktir. Padişahı ve sarayı korumakla görevli birlik olup 1. Ordu olarak da bilinir. Buradaki görevi sanıyorum görünüşte bir vazifedir. Çünkü öyle önemli bir ordunun başına genç ve tecrübesiz bir kişi getirilemez. Bunu o dönemde şehzade olması ile açıklayabiliriz. Görünüşte komutan olarak Yusuf İzzeddin

15 15 Mehmed Vahdettin, Mehmed VI. 1861-1929. Son Osmanlı padişahıdır. 4 Ağustos 1918 ile 18 Kasım 1922 tarihleri arasında dört yıl, dört ay, on beş gün tahtta kalmıştır.

Efendi vardır ama sanıyorum birliğin işleyişi kendisinden sonra gelen komutana aittir.

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin müşirliğine ait bilgilerde ihtilaf vardır. Bu ihtilaf onun kaç yaşında bu rütbeye geldiği etrafındadır. Cemal Kutay onun 7 yaşında,[16] Necdet Sakaoğlu *"Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi"*ne yazdığı maddede 14-15 yaşlarında,[17] İsmail Hakkı Uzunçarşılı 16 yaşında,[18] Nahit Sırrı Örik 20'sinden çok önce,[19] Bedî Şehsuvaroğlu 19 yaşında[20] bu göreve geldiği bilgisini vermektedir. Bu bilgilerden sonra bize göre en doğru tesbiti Sinan Kuneralp yapmıştır. Sinan Kuneralp arşiv çalışması sonucu ortaya çıkardığı eserinde, onun Nisan ve Eylül 1875 tarihleri arasında Hassa Müşirliği yaptığı bilgisini verir.[21] Bu bilgiye göre Yusuf İzzeddin Efendi zikredilen görevde bulunduğu sırada 18 yaşındadır.

Evlilikleri

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, 58 yıl 3 ay 21 günlük hayatında beş evlilik yapmıştır. Ancak aşağıda vereceğimiz listede altı isim geçecektir. Bu bir bilginin doğrulanması içindir. Bu evliliklerindeki eşlerinden ilki hariç diğerleri kendisinden sonra ölmüştür. Şimdi evlilik sırasına göre eşler hakkında bilgi verelim:[22]

16 Cemal Kutay, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi, *Tarih Konuşuyor Der.*, 1968, S. 55, s. 3842

17 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 683.

18 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İntiharı, *Resimli Tarih Mecmuası*, Haziran 1954, S. 54, s. 3150.

19 Nahit Sırrı Örik, *Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar,* Haz: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yay., İst., 2002, s. 176.

20 Bedî Şehsuvaroğlu, *Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair,* Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 15.

21 Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922),* İsis Yay., İst., 1999, s. 126.

22 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar,* Türkiye, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, C.2, s. 291-292'den kısaltılarak buraya alınmıştır.

1- Çeşm-i Âhû Baş hanımefendi: Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi yoktur. Ancak genç yaşta ve Yusuf İzzeddin Efendi'den önce öldüğü kesindir. Evlilikleri ise 1879 tarihindedir. Bu evliliklerinden Şubat ile Kasım 1883 tarihinde yaşayıp dokuz aylık iken ölen Mehmet Bahaettin Efendi dünyaya gelmiştir. Ölen oğlu Mehmet Bahaettin Efendi ile birlikte Aksaray'da bulunan Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan türbesine gömülmüştür.

2- Câvidan Baş hanımefendi: 12 Ocak 1870 yılında Kars'ta doğmuştur. 1935(?) yılında İstanbul Göztepe'de vefat etmiştir. Yusuf İzzeddin Efendi ile 20 Mayıs 1885 tarihinde evlenmiştir. Çiftin evliliklerinden çocukları olmamıştır. Ressam Naciye Neyyal, bu hanımın sefalet içinde öldüğünü ifade eder.[23] Nahit Sırrı Örik bu hanımın adının Züleyha Cavidan olduğunu belirtir.[24]

3- Nâzende Hanım: Bedî Şehsuvaroğlu bu hanımın sadece ismini verir. Ancak tahmin ediyorum ki bu bir yanlış hatırlamadır. Bu kişi sanıyorum Yusuf İzzeddin Efendi'nin dördüncü eşi Tazende Yücesan Hanım'dır. Bu bilgi Yılmaz Öztuna'nın dışında Mehmet Tevfik Biren'in hatıralarını yayına hazırlayan kişi tarafından da not olarak düşülmüştür.[25]

4- Emine Nâzik-edâ İkinci Hanımefendi: 30 Mayıs 1872 tarihinde Sohum'da dünyaya gelmiştir. 1946 yılında İstanbul Erenköy'de vefat etmiştir. Yusuf İzzeddin Efendi'nin bu evlilikten de çocuğu olmamıştır. Bedî Şehsuvaroğlu bu hanımın ismini sadece Nazik-edâ olarak verir.[26]

Tazende Üçüncü Hanımefendi: 10 Ekim 1875 yılında Poti'de doğmuştur. 16 Haziran 1950 tarihinde İstanbul Ortaköy'de ve-

23 Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000, s. 518.

24 Nahit Sırrı Örik, Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar, Haz: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yay., İst., 2002, s. 187

25 Mehmet Tevfik Bey (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, Haz: F. Rezan Hürmen, Arma Yay., ist., 1993, C. 2, s. 161.

26 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 15.

fat etmiştir. Evlilik tarihleri ise 15 Ekim 1892'dir. Soyadı kanunundan sonra "Yücesan" soyadını almıştır. Yılmaz Öztuna, bu hanımın çocuğu olmadığını belirtmiştir. Fakat Ali Birinci 17 ve 21 Haziran 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesini kaynak göstererek bu bilginin yanlışlığını ortaya koymuştur.

Bu bilgi, gazetedeki bir ölüm ilanından hareketle verilmiştir. Ancak Ali Birinci de bu çocukların Yusuf İzzeddin Efendi ile olan evlilikten mi, Tazende Hanım'ın varsa başka bir evliliğinden mi olduğu konusunda bilgi vermemiştir.[27] Bu kaynakta geçen isim Tazende Hanım'ın kızı Seza ve damadı Ebülhayr Özüt'tür. Ali Birinci'nin tesbit ettiği Seza Hanım, Naciye Neyyal'e göre Tazende Hanım'ın evlatlığıdır. Ve yine aynı kaynağa göre Tazende Hanım'ın ölüm sebebi Seza Hanım'ın ona çok kötü muamele yapmasıdır. Çünkü Tazende Hanım tüm malını Seza Hanım'a bırakmasına rağmen Seza Hanım ona hiç bakmamıştır.[28] Ömrünün son yıllarında saraydan kalma kıyafetlerle gezecek kadar sefil bir hayat yaşadığından, Mısır'a üvey çocuğunun yanına gitmiştir.[29]

5- Leman Dördüncü hanımefendi: 6 Haziran 1888 Batum doğumludur. 3 Ağustos 1953 yılında İstanbul Çamlıca'da vefat etmiştir. Bir başka kaynak da ölüm tarihi olarak 5 Ağustos 1953'ü verir.[30] Cumhuriyetten sonra "Ünlüsoy" soyadını almıştır. 4 Şubat 1904 yılında Yusuf İzzeddin Efendi ile evlenmiştir. Bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir. Mehmet Nizamettin Efendi, Hatice Şükriye Sultan, Mihriban Mihrişah Sultan'dır. Naciye Neyyal hatıralarında bu hanıma geniş yer vermiştir.

27 Ali Birinci, *Tarih Yolunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım*, Dergah Yay., İst., 2001, s. 206.

28 *Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları*, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000, s. 521.

29 *Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları*, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000, s. 518.

30 Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarm*, Bedir yay., İst., 2000, s.54.

Çocukları

1- Mehmet Bahaettin Efendi: Yusuf İzzettin Efendi'nin ilk çocuğu olup ilk evliliğindendir. Şubat ile Kasım 1883 tarihleri arasında yaşamıştır. 9 aylık ömrü olmuştur. Bedî Şehsuvaroğlu, ölen bu çocuğun adının Sadeddin olduğunu belirtir.[31] Annesi ile birlikte Aksaray'da bulunan Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan türbesine gömülmüştür.

2- Hatice Şükriye Sultan: 24 Şubat 1906 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1 Nisan 1972 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Hatice Şükriye Sultan'ın başından üç evlilik geçmiştir. İlki 14 Kasım 1923 ile 15 Haziran 1927 tarihleri arasında evli kaldığı Şehzade Mehmet Şerafettin Efendi [1904-1966] iledir. İkinci evliliği bir Kuveyt şeyhi olan Ahmet Sabah Beyefendi iledir.[1885-1950]. Bu evlilik 4 Eylül 1935 ile 1949 tarihleri arasında olmuştur. Son evliliği ise Kıbrıs Türklerinden olup Amerika vatandaşı olan Mehmet Şefik Ziya Beyefendi iledir [1894-197?]. Ressam Naciye Neyyal, Şükriye Sultan'ın 10 Şubat 1938 tarihinde Ziver Paşa'nın oğlu Mithat Beyle nişanlandığını Leman Hanım'ın kendisine gönderdiği bir mektubu kaynak göstererek belirtir.[32]

3- Mehmed Nizamettin Efendi: 18 Aralık 1908 tarihinde İstanbul, Beşiktaş'ta doğmuş ve 19 Mart 1933'te de İsviçre'de veremden ölmüştür. Resam Naciye Neyyal hatıralarında bu çocuğun ölümü için 19 Mart 1935 tarihini verir.[33] Cenazesi ilk önce Kahire'ye gömülmüştür. Daha sonra kemikleri 16 Ağustos 1967'de İstanbul'da Sultan Mahmut türbesinde bulunan babasının mezarına nakledilmiştir. Bu çocuk hakkında farklı bilgiler

31 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 15.

32 Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000, s. 407.

33 Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000, s. 375.

için onların vâsiliğini yapan Mehmet Tevfik Biren'in anılarına bakılabilir.[34] Safiye Ünüvar'da hatıralarında Mehmet Nizamettin Efendi hakkında bilgi verir.[35]

4- Mihriban Mihrişah Sultan: 30 Mayıs 1916 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Yılmaz Öztuna ise 30 Ağustos 1916 tarihini vermektedir.[36] 25 Ocak 1987 yılında da tesbit edemediğimiz bir yerde vefat etmiştir. Başından iki evlilik geçmiştir. İlk evliliği son Halife Abdülmecit Efendi'nin oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi [1898-1969] iledir. Bu evlilik 31 Ağustos 1948-1959 tarihleri arasında olmuştur. Son evliliği ise Şevket Aslanoğlu adlı bir doktorladır. Bu evlilik 1973 yılında olmuştur. Ancak bir ay gibi kısa süren bir evlilik olmuştur.[37] Bu evlilik tarihi için 1980'leri veren Yılmaz Öztuna[38] sanıyorum edindiği yanlış bilgiyi ya da yanlış hatırlamayı eserine taşımıştır. Çünkü bu evlilik hakkında bilgi veren Bedî Şehsuvaroğlu'nun evlilikten haberdar olduğunu yazısından anlıyoruz.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin eşleri ve çocukları hakkında daha geniş bilgi için Ressam Naciye Neyyal'in hatıralarına bakılabilir.[39]

Yusuf İzzeddin Efendi'ye Ait Bazı Bilgiler

Yusuf İzzeddin Efendi eğitim, sosyal faaliyet ve yardım çabası içinde olup bunu her zaman desteklemiştir. Öncelikli olarak eğitimi önemsemiş ve bunu ilk önce sanıyorum kendi üzerinde uygulamıştır. Buna ait kısa bilgiyi yukarıda anmıştık.

34 Mehmet Tevfik Bey (Biren), *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Haz: F. Rezan Hürmen, Arma Yay., ist., 1993, C. 2, s. 165.

35 Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarm*, Bedir yay., İst., 2000, s.133.

36 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Türkiye, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, C.2, s. 293.

37 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran, 1974, S. 6, s. 15.

38 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Türkiye, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, C.2, s. 293.

39 *Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları*, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000.

Kadınların özellikle belli sahalarda yetiştirilmesi gerektiğini, dönemine göre daha ileri bir düşünce ile bir mektubunda şöyle ifade eder: "... tahsilden maksat istifade olduğuna göre, doktorluk ve ressamlık gibi nazik sanatlarda istihdamı münasip olsa bile bazı sanayi vardır ki kadınların onunla iştigalleri münasebetsiz düşer."[40]

Yusuf İzzeddin lisan, edebiyat gibi güzel sanatlara da kafa yormuş, bunu çeşitli yazı ve mektuplarında ifade etmiştir. Onun bu düşüncelerine ait bazı ifadelerini kısaca aşağıda vereceğim. Yusuf İzzeddin'in imlâ hakkındaki düşüncesi şöyledir:

"Bizde imlâ esaslı bir kaideye müstenid değildir. Herkes kendi keyfine göre yazar. Yazıya yeni heves edenlerin bir takımı imlâda birçok değişiklik yapmışlardır. Medeni memleketlerde ezcümle Paris'te yazı ve imlâ usûlü bir takım iktidar sahiplerinden müteşekkil bir ilmî cemiyetin kararına bağlıdır. Akademi denilen bir encümenin enine boyuna yaptığı ilmî tetkiklerle imlâ kararlaştırılır. Edipler ona uyar, kalem erbabı da o yolda yazar. İmlâ böylelikle daima mazbut bir halde kalır."[41]

Ayrıca yabancı dil öğrenmenin gerekliliğine de inanır: "Fransız lisanının tahsili güç ise de bugünkü günde umuma mahsus bir lisan hükmünde olduğundan öğrenilmesi lüzumu meyanındadır." der. Arap ve Fars edebiyatını inceler,[43] şiir ve düzyazı ile ilgilenir ve bu kavramlar hakkında düşüncelerini farklı yerlerde ifade eder.[44]

Yusuf İzzeddin Efendi çeşitli dernek ve hayır kurumlarının destekleyicisi olmuştur. Bunu yaparken de aktif olarak bu çalışmaların içinde yer almıştır.

40 Necmeddin Erim, Yusuf İzzeddin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 15 Haziran 1950, S. 5, s.211.

41 Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 63.

42 Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 63.

43 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 683.

44 Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 63.

"Hazret-i Sünbül Cemiyet-i Hayriyesi" adlı yoksulları koruma derneğinin Ortaköy, Şehremini, Tikveş, Gevgili, Isturumca, Deluyna şube başkanlıklarını, Osmanlı İttihat ve Teavün kulübünün onursal başkanlığını üstlenmiştir.[45]

İçinde bulunduğu bir başka cemiyet ise "Türk Derneği"dir. 25 Kanun-ı evvel 1908 tarihinde Türk milliyetçiliğini yaymak amacıyla kurulan ilk milliyetçi dernek olan "Türk Derneği"nin hâmisi ve fahri başkanı Yusuf İzzeddin Efendi'dir.[46] Bu derneğin bir başka amacı ise öğrenci yetiştirmek ve onların Avrupa'ya tahsile gönderilmesini sağlamaktır.

Yusuf İzzettin Efendi 19 Temmuz 1909'da kurulup 11 Şubat 1919'da Bahriye Nezâreti'ne devredilen "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti"nde aktif görev almıştır.[47] Bu cemiyet için yapılan bir bağış toplantısında padişahtan sonra en fazla yardımı Yusuf İzzeddin Efendi yapmıştır. Bu yardımından ötürü "fevkalâde Altın Madalya" ödülü verilmiştir.[48]

Yusuf İzzeddin, bugünkü Kızılay'ın temellerinin atıldığı "Hilal-i Ahmer Cemiyeti"ni de destekler. 1877'de kurulan "Hilal-i Ahmer Cemiyeti" kendini günün koşullarına göre yenilemek için bir tüzük oluşturma toplantısı yapar. Bu toplantı 20 Nisan 1911'de Tokatlıyan Oteli'nde Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin himayesinde gerçekleşir. Buraya ilk bağışı kendisi yapar. Kendisine ait olan bir binayı, cemiyetin ilk merkezi yapmak için bu kuruma devreder.[49]

Yusuf İzzeddin'e ait bu yönleri anlattıktan sonra şu noktayı da ifade etmek gerekir: Onun ruh halinin problemli olduğu kaynaklarca ittifak edilen bir hususdur.

45 Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 683-684.

46 Yusuf Sarınay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları, -1912-1931, Ötüken Yay., İst., s.95.

47 Selahittin Özçelik, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, T.T.K. Yay., Ank., 2000, s. 186.

48 Selahittin Özçelik, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, T.T.K. Yay., Ank., 2000, s.209, 224..

49 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yay., İst., 2003, C.4, s. 72.

Katıldığı Geziler

Katıldığı ilk gezi 10 yaşında iken babası Sultan Abdülaziz ile 21 Haziran - 7 Ağustos 1867 tarihleri arasında Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine olmuştur.[50]

Diğer gezilerini ise şöyle sıralayabiliriz:

6 Mayıs 1910'da ölen İngiltere Kralı VII. Edward'ın cenaze törenine katılmak için Londra'ya gitmiştir. Bu törenin ardından Paris'e gitmiştir.[51] Bu gezide yaşanan ilginç olduğu kadar Yusuf İzzettin Efendi'nin bu gezisinde yaşanan bir olayı Bedî Şehsuvaroğlu şöyle anlatır:

"1910'da VII. Edward'ın cenaze töreninde Osmanlı İmparatorluğunu temsil etmişti. Protokolce hazırlanan programa göre kendisinin Bulgar kralının arkasından yürüyeceğini gören Veliaht Yusuf İzzettin Efendi:

– Ben burada Osmanlı İmparatorluğunu temsil ediyorum. Katiyen Bulgar kralının arkasından yürümem, diye dayatmıştı. Durum İngilizler'i telaşa düşürmüş, fakat ısrar karşısında Veliahdı Bulgar kralının önüne almaktan başka çare bulamamışlar."[52] Abdülhak Hamit Tarhan da bu tarihte orada görevlidir ve anlatılan olayı hatıralarında doğrular.[53]

22 Mayıs ile 28 haziran 1911 tarihleri arasında V. George'nin taç giyme töreni İçin Londra'ya gitmiştir.

1912 yılında Avrupa'ya gayr-i resmî bir gezi yapmıştır.

Balkan harbinin ertesinde Edirne'nin geri alınışını kutlama törenleri için 22 Temmuz 1913'te buraya gitmiştir.

Öldürüldüğü ya da ölümüne vesile olduğu iddia edilen olayın yaşandığı Çanakkale'ye de Temmuz 1915'te gitmiştir.

50 Bahattin Öztuncay, *Dersaadet'in Fotoğrafçıları*, Aygaz Yay., İst. 2003, C.1, s.197

51 Abdülhak Hamid'in Hatıraları, Haz: İnci Enginün, Dergah Yay., İst., ?; s. 331.

52 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6, s. 15.

53 Abdülhak Hamid'in Hatıraları, Haz: İnci Enginün, Dergah Yay., İst., ?; s. 334.

Ölümü

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'yi diğer şehzadelerden daha çok tanınır yapan, onun ölümüne ait tartışmalardır. Çünkü onun ölüm şekli hâlâ aydınlatılabilmiş değildir. Ölümünün intihar ya da öldürülmek suretiyle gerçekleştiği farklı kişilerce ortaya atılmıştır. Şimdi bu iddiaların sahiplerinin ifadeleriyle onun ölümüne ait tezleri incelemeye çalışalım.

1- İntihar Ettiğini Belirtenlerin Görüşleri:

Tesbit ettiğimiz kaynaklar içinde intihar fikrini ortaya atanlar, bu fikirlerine dayanak olarak Yusuf İzzeddin Efendi'nin hayatı boyunca taşıdığı evham ve baskının etkisiyle ruhî yapısının bozukluğunu ve gördüğü tedaviyi kanıt olarak gösterirler. Onun ruhî yapısında bozukluk olduğu tüm yazarlarca ittifak edilen bir noktadır. İntiharına bu rahatsızlığın sebep olduğu en yaygın ve en çok ifade edilen görüştür. Burada ilk önce şu bilgiyi de verelim: Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun "Tarihî Odalar" adlı kitabında, intiharın gerçekleştiği iddia edilen odanın resmi çizilmiştir. Bu resim, intihar fikrini destekleyen İsmail Baykal'ın anlatımıyla yapılmıştır.

İntihar fikrinin belki de bu kadar yaygınlaşmasında etken olan kişi İsmail Baykal'dır. Onun 22 Mayıs 1912'den itibaren ölümüne kadar Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde olması bir nevi intihar fikrinin doğruluğu için yeterli bir kanıt olarak algılanmıştır. O da, Yusuf İzzeddin'in kanser olma korkusunun tesiri altında ruhî yapısının bozulmasını intiharına neden olarak gösterir. Ona göre intihar 19 Ocak 1331 tarihinde, Salı günü saat 6.50'de ustura ile sol kol damarları kesilerek gerçekleşmiştir.[54]

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Tarihî Odalar" adlı eserinde onun 8 kanunisani 1331 Pazartesi günü ustura ile intihar ettiğini ya-

54 İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası* der., 15 Eylül 1950, S. 14, s. 579.

zar.[55] İsmail Hakkı Uzunçarşılı da onun hastalık vehminin getirdiği bir tesirle intihar ettiğini belirtir. Uzunçarşılı'ya göre de intihar 1 Şubat 1916 (19 Kanunisani 1331) tarihinde sol kol damarları ustura ile kesilerek gerçekleşmiştir.[56]

Ali Kemali Aksüt ise onun intiharını yaşadığı buhranlara bağlar ve intiharı şu şekilde anlatır: "Fakat o, bir gün eline nasılsa bir makas geçirmiş ve tıpkı babası gibi kol damarlarını kesmiştir."

Ali Kemali Aksüt diğer yazarların aksine intiharın ustura ile değil de makasla olduğunu ifade eder. Ona göre intihar 1 Şubat 1915 tarihinde olmuştur.[57] Cemal Kutay ise Yusuf İzzeddin Efendi'nin Vahdeddin'in tesiriyle ruhi yapısının bozulduğu ve bu yüzden Haziran 1915'te intihar ettiğini belirtir. [58] Cemal Kutay bir başka yazısında da intihar tarihi olarak 14 Ağustos 1915'i verir.[59]

Süheyl Ünver onun intiharını hocası Âkil Muhtar Özden'in ırsî tesire bağlamasını mantıklı bulur ve bu fikri kabul eder. Ona göre de intihar ustura ile olmuştur. Süheyl Ünver yazısında ölüm tarihi vermez.[60] "Mufassal Osmanlı Tarihi" [61] ile "Yaşamı ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi" de intihar tarihi konusunda aynı fikirdedir.[62] Bu iki kaynak da intihara sebep olan etkenlerin vehim ve psikolojik bozukluk olduğu bilgisini verir.

55 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihî Odalar*, İnkılap Yay., İst., 1954, s123.
56 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İntiharı, *Resimli Tarih Mec.*, Haziran 1954, S. 54, s. 3150.
57 Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 62.
58 Cemal Kutay, İttihat ve Terakki'nin Vahidüddin Efendi'yi Veliahd Yapmamak için Teşebbüsü ve Sonrası, *Tarih Konuşuyor* der., 1 Şubat 1967, S. 37, s.3029.
59 Cemal Kutay, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi, *Tarih Konuşuyor* Der., 1968, S. 55. s. 3846.
60 Süheyl Ünver, Sultan Aziz ve Oğlu Yusuf İzzettin Efendi Nelerle İntihar Etti?, *Tarih Konuşuyor* der., 1 ocak 1966 s. 24, s. 1961.
61 *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Haz: Komisyon, İskit Yay., İst., 1972, C.2, s.3549.
62 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 684.

Elinizdeki eserle beraber tesbit ettiğimiz yazılar içinden dördüncü tefrikanın yazarı olan Süleyman Kâni İrtem'de onun psikolojik rahatsızlıktan öte bir deli olduğu iddiasıyla intihar ettiği fikrini destekler.[63] Mustafa Ragıp da, Süleyman Kâni İrtem gibi onun bir deli olduğunu savunur. Kaynak olarak da Cemil Topuzlu'yu gösterir.[64]

Bedî Şehsuvaroğlu da intihar fikrini kabul eder. İntiharı şöyle anlatır: "Yusuf İzzeddin Efendi bir gün sakalını traş etmek için özel berberlerden çaldığı ustura ile, 9 Ocak 1916 (1331) Salı günü saat 18.50'de henüz 59 yaşında iken bilek damarlarını keserek intihar etmiştir."[65] Ancak sadece bir bilginin aktarımı olarak, bir görüş belirtmeden bu düşünceyi tekrar eder. Tarık Zafer Tunaya da intihar der ve tarih olarak 1 Şubat 1916'yı verir.[66] Elinizdeki eserde Ercüment Ekrem Talu da ölümünün intihar olduğunu belirtir.

Tesadüf müdür bilinmez, Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümünden sonra kardeşi Emine Sultan da [1873-1920] intihar girişiminde bulunmuştur. Fakat kocası tarafından kurtarılmıştır.[67]

İntihar fikrini ortaya koyanlardaki bilgi zıtlığını üç noktada toplayabiliriz: ilki intihar aracı olan cisim ile ilgilidir. Ali Kemali Aksüt[68] intiharın makasla, diğerleri ise ustura ile olduğunu belirtir.

Bir diğer fikir ayrılığı ise intihara sürükleyen sebeplerdir. Bu sebeplere bakarsak hepsi ruhsal bozukluk noktasında birleşecektir. Ama onu intihara götüren bu ruh yapısını bozan olaylar

63 Süleyman Kâni İrtem, Deli Şehzade Yusuf İzzettin Öldürüldü mü İntihar mı Etti?, *Yeni Sabah* gaz., 15 II.Teşrin[Kasım] 1940.

64 Mustafa Ragıp, Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl Öldü?, *Akşam* gaz., 10 Mayıs 1936

65 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran, 1974, S. 6, s. 13.

66 Tarık Z. Tunaya, Hürriyet'in İlanı, Arba Yay., İst., 1996, S. 92.

67 Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yay., İst., 2001, C.3, s. 1348.

68 Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası* der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 62.

arasında farklılıklar vardır. Cemal Kutay, Yusuf İzzeddin Efendi'nin, Vahdeddin'in tesiriyle ruhî yapısının bozulmasının neticesinde intihar ettiğini belirtir. Süheyl Ünver ise hocasının tesbiti olan intiharın ırsî olarak genlere geçtiğini belirterek intiharı buna bağlar. Diğerleri ise psikolojik sorunlarla olduğunu belirtirler. Süleyman Kâni İrtem ve Mustafa Ragıp Esatlı hariç diğer yazarlar onun deli olduğu fikrini ortaya atmazlar.

Yazarlar arasında üçüncü fikir ayrılığı ise ölüm tarihi ve saati konusundadır. Ali Kemali Aksüt'e de göre intihar 1 Şubat 1915 tarihinde olmuştur.[69] Cemal Kutay ise Yusuf İzzeddin Efendi'nin Haziran 1915'te intihar ettiğini belirtir.[70] Cemal Kutay bir başka yazısında da intihar tarihi olarak 14 Ağustos 1915'i verir.[71] Bedî Şehsuvaroğlu da 9 Ocak 1916 Salı günü saat 18.50'de intihar ettiğini belirtir.[72] Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun "Tarihî Odalar" adlı eserinde onun 8 Kanunisani 1331 Pazartesi günü intihar ettiği yazılıdır.[73] İsmail Baykal'a göre intihar 19 Ocak 1331 tarihinde Salı günü saat 6.50'de gerçekleşmiştir.[74]

İsmail Hakkı Uzuçarşılı'ya göre de intihar 18 Kanunusâni 1331 tarihinde gerçekleşmiştir.[75] Ayrıca aynı kaynak onun intiharından önce bir mektup bıraktığını belirtir.[76] Uzunçarşılı'nın bahsettiği mektup Yusuf İzzettin Efendi'nin net bir tarih vermeden intihar ettiğini açıklayan dönemin müsteşarı olan Esat K. Ertur'un hatıralarında geçmektedir. Mektupta şunlar yazıl-

69 Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, Tarih Dünyası der., 1 Mayıs 1950, S.2, s.62.

70 Cemal Kutay, İttihat ve Terakki'nin Vahidüddin Efendi'yi Veliahd Yapmamak İçin Teşebbüsü ve Sonrası, *Tarih Konuşuyor* Der., 1 Şubat 1967, S.37, s.3029.

71 Cemal Kutay, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi, *Tarih Konuşuyor* Der., 1968, S.55, s.3846.

72 Bedî Şehsuvaroğlu, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran, 1974, S.6, s.13.

73 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihî Odalar*, İnkılap Yay., İst., 1954, s.123.

74 İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası* Der., 15 Eylül 1950, S.14, s. 579.

75 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İntiharı, *Resimli Tarih Mec.*, Haziran 1954, S.54, s.3150.

76 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İntiharı, *Resimli Tarih Mec.*, Haziran 1954, S.54, s.3153 / **nâkabilitahammül:** tahammülü aşan

mıştır: "Gördüğüm hakaretler nâkabilitahammüldür. [Şehzade] Selâhattin Efendi'nin [1861-1915] cenazesine gittiğimde gerek Heyet-i Vükelâ'nın gerek hanedanın bana karşı tutumları beni son derece üzmüştür. Padişah olacak birinin bu indirgenmesi dayanılacak birşey değildir. Sağlık bakımından hiçbir kaygım yoktur, gene de durumum dayanılmazdır. Geçmişte bir kıyıya para koymadığım, karşılaşacağım durumu bilemediğim için, çok kötü içinden çıkılmaz bir durumda bulunuyorum. İntihar etmek iyi bir davranış değildir. Ancak insan buna zorlanır. Bu yaşama dayanmak için bir insan için olanaksızdır. Vatanım için elinden geleni yapmaya hazır, usum da başımda olduğuna göre, acıya dayanmak olanağı var mıdır? Bunun için Tanrı'nın bağışlamasına sığınarak intihar ediyorum."[77]

Pınar Bolel Koç ile Esma İgüs Parmaksız ortak kaleme aldıkları yazılarında Yusuf İzzeddin Efendi'nin sandukasındaki örtüsünde mevcut olan 25 Rebiülevvel 1333 (9 Şubat 1915) tarihini verirler.[78] "Osmanlı Tarihi"[79] ile "Yaşamı ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi" de 1 Şubat 1916 tarihini verir.[80] Tarık Zafer Tunaya da intihar der ve tarih olarak 1 Şubat 1916'yı verir.[81]

Görüldüğü üzere intihar ettiği iddia edilen tarih üzerinde bazı farklı görüşler vardır. Bütün bu bilgilerden sonra şu düşünce aklımıza gelmektedir. Kaynakların tamamı onun ölümünde sonra bir heyet raporu düzenlendiğini belirtmektedir. Yusuf İzzeddin Efendi eğer intihar etti ise ve bu da bir heyet raporuyla sabitse neden intihar aracı olan cisim ile tarih konusunda böyle farklılıklar meydana çıkıyor, bilemiyoruz.

77 Esat K. Ertur, *Tamu Yelleri*, T.T.K. Yay., Ank., 1994, s 120. Sanıyorum mektup müellif tarafından sadeleştirmiştir. Çünkü mektupta o dönemde kullanılmayan bazı kelimeler mevcuttur.

78 Pınar Bolel Koç-Esma İgüs Parmaksız, Sarayda Bir Gizli Doğum, *Tarih ve Düşünce* Der., Nisan 2000, S.6, s. 61.

79 *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Haz: Komisyon, İskit Yay., İst., 1972, C.2, s.3549.

80 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 684.

81 Tarık Z. Tunaya, *Hürriyet'in İlanı*, Arba Yay., İst., 1996, S. 92.

2- Öldürüldüğünü Belirtenlerin Görüşleri:

Tesbit ettiğimiz yazılar içinde bu fikri destekleyen üç yazar vardır. İlki elinizdeki kitabın müellifi Ziya Şâkir [Soku], Kevork Pamukciyan ve Pınar Bolel Koç - Esma İgüs Parmaksız ise bu fikri destekleyen diğer yazarlardır.

A- Ziya Şâkir [Soku]: Bu cinayetin Vahdeddin'in adamı olup Yusuf İzzettin Efendi'nin yanında çalışan Beşir Ağa tarafından Vahdeddin'in emriyle yapıldığını belirtir. Bu fikrine kaynak vermez. Ancak isim vermeden kaynağının 1936 tarihi itibariyle hayatta olan bir üst düzey yetkili olduğunu belirtir. Öldürüldüğü fikrini doğrulamak için aşağıdaki tezleri öne sürer ve sorularına cevap bekler.

1- İşittiği gürültü üzerine ilk defa olarak veliahtın yatak odasına giren Dilsaz Kalfa, veliahtı yatağında sırtüstü çenesine kadar muntazam olarak yorganla kapanmış olduğunu iddia etmiştir. Ve yorganın üstünde de hiçbir kan lekesi görmemiştir. Şiryanları kesilen ve kolundan kanlar fışkıran bir adamın, yorganının üstüne bir damla kan sıçratmadan tek elle bu şekli verebilmesi mümkün müdür, değil midir?

2- Veliahtın kolundaki yarayı husule getiren ustura yaver Fuat Bey'in, Hafız İsmail ve Şükrü Efendilerin, Dilsaz Kalfa'nın ve bunun gibi odaya ilk giren kadınların şehadetleriyle sabittir ki yatakta sırtüstü yatan veliahtın, sağ omzu ile yastık arasında, kapalı bir halde bulunmuştur. Ve, yaver Fuat Bey tarafından oradan alınmıştır. Halbuki, yattığı yerde, sağ eliyle sol kolunu kesen bir adamın, usturayı kapayarak ve kolunu kıvırarak onu omuz başı ile yastık arasına sokması, o dakika için pek güç bir harekettir. Bâhusus, intihar eden bir adamın, usturayı fırlatıp atması lâzım geleceği akla daha mülâyim gelir. Beyoğlu mahkemesinde bu noktanın tenviri için ilk şahitler müteaddit isticvaplardan geçirilmiştir.

3- Berber başı Hüseyin Bey'in kullandığı bütün usturalar,

şiryan: atardamar / **tenvir:** aydınlatma / **isticvap:** sorgu

san'atkârane yapılmış bağa saplı ve Şefyeld markalı usturalardır. Halbuki adliye heyetine gönderilen ustura, Lüfler markalı adi bir usturadır. Bu usturayı, veliahtın bir bahçıvan çırağına bir altın vererek o vasıta ile tedarik ettiği söylenmiş ve bu hususta tahkikat cereyan etmiş ise de, müsbet netice vermemiştir.

4- Veliahtın odasındaki feryatları duyan Beşir Ağa'nın doğruca vak'a mahalline gelmesi lâzım gelirken, Beşir Ağa mükemmelen elbisesini giymiş olduğu halde derhal selâmlığa gitmiş ve "Efendimize bir şey oldu" diye yaver Fuat Bey'i vaziyetten haberdar etmiştir.

5- Veliahtın müteaddit defa ustura çaldığı ve intihara hazırlandığı hakkındaki rivayetleri, harem halkı külliyen reddetmişlerdir. Bu vak'anın sadece bir gün evvel ve ilk defa olarak vukua geldiğini iddia etmişlerdir.

6- Bazıları, veliahtın senelerden beri mecnun olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer veliaht mecnun ise, hükûmet onun için refakatine niçin bir emrâzı akliye mütehassısı vermemiştir?

7- Veliahtın intihara meyyal olduğu cidden hissedilmiş ise ve selâmlık dairesinde de hakikaten mütemadiyen tarassut altında bulundurulmuş ise; bu tekayyüdün aynı zamanda harem dairesinde de şiddetle tatbiki için kadınlar niçin ikaz edilmemiştir? (Bugün* berhayat bulunan kadınlar, kendilerine böyle bir talimat verilmediğini, veliahtın uzun gecelerini odasında yalnız geçirdiğini, kapının dışında bekleyen nöbetçi kalfaların da sarayların usûlü iktizasından olduğunu söylüyorlar.)

8- Veliahtın cesedini muyane eden doktorlar tarafından verilen raporda, ölüm hadisesinin ne suretle vukua geldiğine dair, hiçbir tahminden bahsedilmemiştir.

Ziya Şâkir [Soku] kaynağını şu cümlelerle ifade eder: "Bize bu mühim vak'ayı anlatan, İttihâtçılar devrinde Merkez-i

tarassut: gözlem / **iktizası:** gereği / **tekayyüd:** kayıt altına alma, gereklilik

* Yazının kaleme alındığı tarih, 1934.

Umûmide mühim bir mevki sahibi olan ve bugün de hayatta - ve bilhassa kaarilerimiz arasında- bulunan, yalan söylemesine imkân ve ihtimal tasavvur olunmayan bir zâttır." Onun bu şekilde, isim vermeden muğlak bir ifade ile kaynağını belirtmesi akla soru işareti getirmektedir.

B- Kevork Pamukciyan : Onun görüşü ise bir nakilden ibarettir. Bu bilgisinin kaynağı ise sarayda görev yapmış olan Sıvacı Kalust adlı bir âşığın oniki oğlundan biri olan Karekin Dedeyan'dır. İlgili kişi Çanakkale'de savaşa katılmıştır.[82]

Karekin Dedeyan'ın anlatımıyla Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümü şu şekilde olmuştur: "Bir gün kendisinin Çanakkale harbine iştirak ettiğini ve kıt'a numarasını söylemişti. Bir gün düşman yaylım ateşi açarken Enver Paşa hücûm emri vermiş. Orada bulunan Veliaht Yusuf İzzeddin 'Bunlar da ana kuzusu değil mi? Yazık değil mi zâyi oluyorlar.' demiş ve Enver Paşa'yı ayağından tabanca ile vurmuş. Enver Paşa da mukabil olarak onu kalbinden vurmuş ve öldürmüş. Naaşı o gece gizlemişler. Kendisi bu bilgiyi görgü şâhidi arkadaşlarından almış.

Çok samimi arkadaşlarından birinin Kadıköy taraflarında ikamet eden babası, benim de çok samimi tanıdıklarımdan birinin babası, Yervant Kapriyelyan o günlerde askermiş ve usta demirciymiş. Ve oradaki bir paşanın istihdamıymış. Bu sebeple paşa her gece evine gidip yatmasına müsaade etmiş. Saat oniki sıralarında motorla Dolmabahçe'den karşıya geçermiş. Tesadüf, o gece saat onikide Yervant Kapriyelyan[83] evine giderken bakmış ki bir cenaze... Motor Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımına yanaşıyor. Kapriyelyan o aradaki nöbetçiye soruyor:

– Bu saatte gizli olarak kimin cenazesi?

82 Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler,* Aras Yay., İst., 2003, s.207. Ayrıca burada bu iki isim hakkında kısa bilgi mevcuttur.

83 Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, Aras Yay., İst., 2003, s.263. İlgili kaynakta bu kişi hakkında kısa bilgi mevcuttur. Ayrıca anlatılan olaya atıf da yapılmıştır.

O da Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi olduğunu söylüyor. Oradan da gizlice Zincirlikuyu'daki köşküne getiriyorlar. Ve orada ölüm döşeğinde intihar süsü veriyorlar." şeklinde aldığı bilgiyi bize aktarır.[84]

Ziya Şâkir ve Kevork Pamukciyan'ın ortak noktası Yusuf İzzeddin Efendi'nin cinayete kurban gittiğidir. Ancak Ziya Şâkir, elinizdeki kitapta yer alan ifadelerine göre Kevork Pamukciyan'ın görüşünü yalanlar ve bu konuda şunları ifade eder:

"Hadisenin ucu, bu noktaya dayanıyordu. Fakat cereyan tarzı, muhtelif şekiller gösteriyordu:

Birinci rivayet: Çanakkale'de, sûret-i mahsûsada yapılan bir siperde, veliaht dürbünle harp sahasını seyrediyordu. Bu sırada bizim asker kaçmaya başlamıştı. Veliahtın yanında bulunan Enver Paşa, askerin kaçmaya başladığını görür görmez; geri hattaki Alman mitralyözlerine emir vermiş:

– Kaçanların üzerine ateş edin!.. demişti. Veliaht, Alman mitralyözlerinin bizim askeri orak gibi biçmeye başladığını görür görmez, dayanamamış:

– Vay alçak... Demek ki sen, Türk evlatlarını böylece Alman gavurlarının mitralyözleriyle biçtiriyorsun. Buraları, melhamei kübraya çeviriyorsun, haaa!.. diye bağırmaya başlamış.

Enver Paşa, veliahtın bu sözlerine dayanamamış; yaradana sığınıp onun suratına bir tokat patlatmış. Veliaht da hemen belindeki tabancayı çekip Enver'in üzerine iki el kurşun sallamış. Koskoca başkumandan vekilini, kanlar içinde yere yuvarlamış. Veliaht, öfkesini geçirmek için seyahatini Edirne'ye kadar temdit etmiş. Enver Paşa da bir sedyeye uzatılarak İstanbul'a getirilmiş. Doğruca Alman hastahanesine götürülerek yatırılmış. Alman doktorları tarafından büyük bir dikkatle ameliyat yapılmış. Vücuduna giren kurşunlar çıkarılmış. Fakat bu hadise, büyük bir dikkatle halktan saklanmış. Ve meseleyi örtbas etmek için:

84 Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar,* Aras Yay., İst., 2003, s.287

– Enver Paşa'ya apandisit ameliyatı yapıldı! diye, ortaya bir martaval çıkarılmış...

İkinci rivayet: Hikâyenin baş tarafları, az çok yukarıdakine müşabihtir. Ancak, Enver Paşa'nın veliahta tokat; veliahtın da Enver Paşa'ya iki kurşun attığı yerin mevkii değişmiştir.

Bu ikinci rivayete nazaran bu kanlı hadise: Çanakkale'de, Akbaş mevkiinde, beşinci menzil müfettişliği dairesinde cereyan etmiştir. Hatta bu vakaya:

1- Beşinci ordu karargâhı, posta ve telgraf müdür-i umumisi yüzbaşı Hilmi Bey

2- Beşinci menzil karargâhı posta müdürü yüzbaşı Ruhi Bey

3- Beşinci menzil müfettişliği erkân-ı harbi yüzbaşı Muzaffer Bey, vesaire gibi zevat şahit gösterilmektedir.

Üçüncü rivayet: Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi; pek genç yaşında Paşa, Harbiye Nâzırı ve Başkumandan vekili olan Enver'i fena halde kıskanmıştır. Bu kıskançlığa, bir de nefret karışmıştır. Bu nefretin, büyük bir sebebi vardır. Enver, damad olacağı zaman, bazı kimseler veliahta müracaat etmişler; Enver'in mazisi hakkında birtakım mâlûmat vermişlerdir. Verilen bu mâlûmata nazaran; Enver, aslen Türk değilmiş. Büyük babası, İstanbul'da kalaycılık eden Gürcü Rumlardan olup, sonraları ihtida etmiş.

Böyle bir ailenin oğlu, koskoca bir hanedan-ı âlişan arasına nasıl sokulurmuş?.. Sokulmaz amma, Sultan Reşad'ın İttihatçılara karşı olan zaafı yüzünden sokulmuş. Yusuf İzzeddin Efendi, bunları bildiği için Enver Paşa'nın yüzünü görmek istemezmiş. Eline bir fırsat geçirmek için beklermiş. Nihayet günün birinde bu fırsat geçmiş. Bir gün Dolmabahçe Sarayı'nın tenha bir koridorunda Enver tesadüf etmiş:

– Sen, bizim hanedanımızı telvis ettin. Ben de senin vücudunu ortadan kaldırayım!.. demiş.

ihtida: dönmek, din değiştirmek / **telvis:** kirletmek

Derhal tabancasını çekerek Enver Paşa'ya ateş etmiş...

Bunlar ve bunlara benzer rivayetler, kâmilen yalandı. Hiçbir aklın, hiçbir mantığın alamayacağı bu yalanlar, kâmilen Vahdeddin ile adamları tarafından çıkarılmıştı.

Bunların yalan olduğunu bildiğimiz halde, yine alâkadarlar arasında çok ince tahkikata giriştik. Ve şu neticeye eriştik:

Evvela; Çanakkale'de, veliaht ile Enver Paşa arasında, en küçük bir hadise bile geçmemiştir.

Sonra... Enver Paşa Çanakkale'den, Temmuz'un 8'inci Çarşamba günü hareket etmiştir. Ve doğruca İstanbul'a gelmiştir. Ertesi gün de yanında Süleyman Numan Paşa [1868-1925. Doktordur. Ordunun sağlık kuruluna başkanlık etmiştir.] olduğu halde, İstanbul'un askerî sıhhiye müessesatını teftişten geçirmiştir. Daha ertesi gün de İstanbul'da parlak bir surette yapılan 10 Temmuz şenliklerine iştirak ettikten sonra, Edirne'den avdet eden veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi ziyarete gitmiştir."

C- Pınar Bolel Koç - Esma İgüs Parmaksız: "Yusuf İzzeddin Efendi, Zincirlikuyu'da kendi adını taşıyan yazlık köşkünün Harem Dairesi'nde, 1915 yılının 9 Şubat Pazar günü, babasının ölüm şekline benzer bir biçimde, dünyayı terk etti. Bilekleri kesilmiş bir halde öldü veya öldürüldü. Veliahdın bu ölüm şekli bazı çevreler tarafından tıpkı babası Sultan Abdülaziz'e yakıştırıldığı gibi intihar olarak nitelendirilmektedir. Fakat bu ölümün esrarengiz bir suikast sonucu olduğu da kuvvetle muhtemel." diye belirtmiştir.

D- Murat Bardakçı'nın Şahbaba adlı kitabında belirtildiğine göre, 1966 yılında ölen Abdülaziz'in torunlarından Tevhid Efendi, Yusuf İzzedin Efendi'nin kızı Mihrişah Sultan'a şunları anlatır: "... Zincirlikuyu'daki köşkte her gece dört doktor kalırdı. Harem ağalarından biri, "Bu gece hanımların eğlencesi var, oyuncularla sazendeler gelecek. Efendi hazretleri de zaten erkenden odalarına çekilecekler, dolayısıyla sizin kalmanıza lü-

85 Hüsrev Hatemi, *Eriyen Mumlar,* Dergah Yay., İst., 1998, s.218

zum yok" diye doktorları evlerine göndermiş. Akşam çengilerle saz heyeti geldi, geç vakte kadar musiki yapıldı. Gece, Efendinin odasında bir garip sessizlik olduğunu farkettik ve içeri girdik. Efendi, bilekleri kesilmiş, kanlar içinde yatıyordu. İşin garibi, duvarlar da kan içindeydi. Odada sanki bir mücadele olmuştu. Üstelik aylardan Şubat'tı, hava buz gibi soğuktu ama pencere ardına kadar açıktı ve penceredeki ağaçlardan biri pencerenin önüne kadar yükseliyordu. Odaya ağaca tırmanarak girdikleri, Efendi ile uzun bir mücadeleden sonra bileklerini kestikleri aşikârdı. Doktorları köşkten gönderen harem ağasının Enver Paşa'ya yakınlığı zaten bilinirdi. Efendi, 'Babam Sultan Aziz gibi beni de öldürecekler. Beni Enver öldürecek!' derdi ve dediği çıktı."(sh.618) diyerek diğer üç yazarın görüşlerini desteklemektedir.

Hayırsever bir kişiliğe sahip olan hayatı ve ölüm sebebi üzerinde belirtilen fikirleri naklettiğimiz Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi tarih içindeki gizemli yerinden arşiv kaynaklarına ve diğer kaynaklar sayesinde doğru olarak çıkacaktır. Onun ölümüne kimi sevindi, kimi mersiyeler söyledi.[85]

Yusuf İzzeddin Efendi hakkında kapsamlı bir arşiv çalışmasına dayalı literatür taranarak oluşturulacak bir kitap, bu soruların çoğunun cevabını verecektir. Temennimiz bu minval üzere hazırlanacak kitapların bir an önce yayınlanmasıdır.

Bu giriş yazısında verilen bilgiler bir iddianın ispatı için yazılmamıştır. Burada sadece onun hakkında verilen bilgileri yorum katmadan aktarmak görevini ifa ettik. Onun hakkındaki hükmü tarih araştırmacıları verecektir.

Bu kitapta biraraya getirdiğimiz Ercüment Ekrem Talu ve Ziya Şakir'in karşılıklı olarak konuyu tartıştıkları tefrikalar, **28 Nisan - 15 Haziran 1936** tarihinde **Son Posta** gazetesinde yayınlanmıştır.

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi Hakkında Tesbit Edebildiğimiz Kaynaklar

1- Abdullah Cevdet, Veliahd-ı Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye Devletlu, *Necabetlu Yusuf İzzettin Efendi Hazretleriyle Mülâkat,* İçtihad der., 25.9. 1913, S. 80/3, s.1755, 1759.

2- Abdülhak Hamid'in Hatıraları, Haz: İnci Enginün, Dergâh Yay., İst.; s.232,233, 331-339, 341.

3- Ali Birinci, *Tarih Yolunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım,* Dergah Yay., İst., 2001, s. 206.

4- Ali Kemali Aksüt, Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar, Tarih Dünyası der., 1 Mayıs 1950, S. 2, s. 62-63.

5- Ali Kemali Aksüt, *Yusuf İzzettin'e Dair Yeni Vesikalar*, Tarih Dünyası der., 15 Haziran 1950, S. 5, s. 211-212.

6- Ali Kemali Aksüt, *Yusuf İzzettin'e Dair*, Tarih Dünyası der., 15 Mayıs 1950,S. 3, s.125-127.

7- Amil [Arif Cemil Denker], *İttihat ve Terakki'nin Son Günleri,* Akşam gaz., 31 Mart - 2 Nisan 1933.

8- Bahattin Öztuncay, *Dersaadet'in Fotoğrafçıları*, Aygaz Yay., İst., 2003, C.1, s. 197.

9- Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz: Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yay., İst., 2001, s. 314.

10- Başkâtipzade Ragıp Bey, *Tarih-i Hayatım,* Haz: M. Bülent Varlık, Kebikeç Yay., Ank., 1996, 39.

12- Başmabeynci Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri,* Haz: Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yay., Tarihsiz.

13- Bedii Şehsuvaroğlu, *Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'ye Dair,* Hayat Tarih Mecmuası, Haziran, 1974, S. 6.

14- Beşir Ayvazoğlu, *Türbedeki Tarih*, İstanbullu Der., Ekim 1998, S.1, s.52-57.

15- Bıraktığı Vesikalara Göre Bahattin Şakir'in İttihat Ve Terakki Hatıraları, *Milliyet Gaz.*, 20 Haziran 1934.

16- Cemal Kutay, İttihat ve Terakki'nin Vahidüddin Efendi'yi Veliahd Yapmamak için Teşebbüsü ve Sonrası, *Tarih Konuşuyor Der*gisi, 1 Şubat 1967, S. 37.

17- Cemal Kutay, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, *Tarih Konuşuyor Der.*, 1968, S. 55.

18- *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yay., ist., 1994, C.7, s. 536-537. [Cavidan Göksoy, Yusuf İzzettin Efendi Köşkü]

19- *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yay., İst., 2003,, C.4, s. 72.

20- Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, haz: Ziyad Ebuzziya, Kervan Yay., İst., 1974, C.1-3.

21- Esat K. Ertur, *Tamu Yelleri*, T.T.K. Yay., Ank., 1994, s. 118-123.

22- Eski Osmanlı Veliahtının Ölümünde Esrar Yok, *Vakit [Kurun]* gaz. 1 Mayıs 1936.

23- G. Oransoy, Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?, 1. Osmanoğulları, Ank., 1969, s. 291-292.

24- General Hazım [Bellisan] Diyor ki "Yusuf İzzeddin Delidir ve Ölüm Sebebi Kendisidir.", *Vakit [Kurun]* Gaz. 28 Nisan 1936

25- Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray Ve Ötesi*, Haz: Nur Özmel Akın, Özgür Yay., İst., 2003.

26- Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Tarihî Odalar*, İnkılap Yay., İst., 1954, s122-126.

27- *Hayat Ansiklopedisi*, Hayat Yay., İst., Tarihsiz, C. 7, s. 3322.

28- Hıfzı Topuz, *Meyyâle*, Remzi Kitabevi, İst., 1998, s. 15-16.

29- Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şâkir, *İttihat Ve Terakkiden Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni*, Kaynak Yay., İst., 2004, s. 26-28.

30- Hüsrev Hatemi, *Eriyen Mumlar*, Dergah Yay., İst., 1998, s..218

31- İbrahim Alaattin Gövsa, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyat, İst., 1946, s.407.

32- İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası Der.*, 15 Eylül 1950, S. 12.

33- İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası Der.*, 1 Ekim 1950, S. 13.

34- İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası Der.*, 15 Ekim 1950, S. 14.

35- İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası Der.*, 1 Kasım 1950, S. 15.

36- İsmail Baykal, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Nasıl İntihar Etti?, *Tarih Dünyası Der.*, 1 Aralık 1950, S. 16.

37- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin İntiharı, *Resimli Tarih Mec.*, Haziran 1954, S. 54.

38- İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, İst., 1955, C.4, s.431-432.

39- Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, Aras Yay., İst., 2003, s.287.

40- Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yay., İst., 2001, C.3, s. 1348.

41- Mehmet Tevfik Beyin (Biren), *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Haz: F. Rezan Hürmen, Arma Yay., ist., 1993, C. 2, s. 161-165

42- *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Haz: Komisyon, İskit Yay., İst., 1972, C.2, s.3549-3550.

43- Mustafa Kemal Lalcı, Bir Açıklama, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran 1973, S.5, s. 13.

44- Mustafa Ragıp [Esatlı], Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl Öldü?, *Akşam Gaz.*, 29 Nisan-14 Mayıs 1936

45- Mühürlü Çanta, *Kurun Gaz.*, 26 Nisan 1936

46- *Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanım Efendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet Ve Cumhuriyet Hatıraları*, Haz: Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İst., 2000.

47- Nahit Sırrı Örik, *Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar*, Haz: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yay., İst., 2002, s. 175-187.

48- Necmeddin Erim, Yusuf İzzeddin'e Dair Yeni Vesikalar, *Tarih Dünyası Der.*, 15 Haziran 1950, S.5.

49- Operatör Doktor Cemil Topuzlu Paşa, *İstibdat- Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*,Haz: Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil Arına Yay., İst., 1994, s.176.

50- Osmanlı Veliahtı Niçin ve Nasıl Ölmüş?, *Vakit [Kurun]* Gaz., 26 Nisan 1936.

51- P. Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, çev: Erol Üyepazarcı, Pera Yay., İst., 1999, s.170-174.

52- Pınar Bolel Koç- Esma İgüs Parmaksız, Sarayda Bir Gizli Doğum, *Tarih Ve Düşünce Der.*, Nisan 2000, S.6, s. 56-61.

53- Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarm*, Bedir yay., İst., 2000.

54- Samipaşazâde Sezaî, *Bütün Eserleri 3*, Haz: Prof. Dr. Zeynep Kerman, T.D.K. Yay., Ank., 2003, S. 199 /211/240-241.

55- Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, T.T.K. Yay., Ank., 2000, s. 186,209,224.

56- Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkan Ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yay., İst., 1999.

57- Süheyl Ünver, Sultan Aziz ve Oğlu Yusuf İzzettin Efendi Nelerle İntihar Etti?, *Tarih Konuşuyor Der.*, 1 Ocak 1966 s.24, s. 1960-1961, 2014.

58- Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı Ve Hareket Ordusu*, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İst., 2003, s.378-382.

59- Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İst., 2004, s.283-87

60- Süleyman Kâni İrtem, Deli Şehzade Yusuf İzzettin Öldürül-

dü mü İntihar mı Etti?, *Yeni Sabah gaz.*, 20 I.Teşrin [Ekim] – 16 II.Teşrin [Kasım] 1940.

61- Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlanı*, Arba Yay., İst., 1996, S. 92.

62- *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Haz: Komisyon, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, C. 2, s. 684.

63- Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Yay., İst., 1984, s. 88-92.

64- Yılmaz Öztuna, *Devletler Ve Hanedanlar*, Türkiye, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1996, C.2, s. 290-293.

65- Yusuf İzzeddin Efendi'nin Ölümü, *Akşam Gaz.*, 28 Nisan 1936

66- Yusuf İzzeddin'in Ölümü Etrafında, *Kurun Gaz.*, 28 Nisan 1936

67- Yusuf İzzeddin'in Ölümü, *Son Posta Gaz.*, 26 Nisan 1936

68- Yusuf İzzettin Efendi'nin Zincirlikuyu'daki Köşkü, *Açıksöz Gaz.*, 25 Nisan 1936.

69- Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları, -1912-1931*, Ötüken Yay., İst., s.95.

70- Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, Kitap Yayınevi, İst. 2004, s.21-25

71- Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara

72- Yusuf İzzeddin Efendi'yi Enver Paşa mı Öldürttü?, Açıksöz Gaz., 26 Nisan 1936.

73- Tarihin Bir Sırrı, Açıksöz Gaz., 27-28 Nisan 1936.

74- Mahmut Şevket Paşa ve Yusuf İzzeddin Efendi, Açıksöz Gaz., 2 Mayıs 1936.

75- Yusuf İzzeddin ile Talat Paşa, Açıksöz Gaz., 4 Mayıs 1936.

76- Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998

Tahsin Yıldırım

Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi yaverleri ile

1. Kısım:
YUSUF İZZEDDİN İNTİHAR ETMİŞTİR

Ercüment Ekrem Talu

Evvelisi günkü gazetelerde şöyle bir havadis gördüm: [Yazarın belirttiği gazete haberleri kaynakçada belirtilmiştir.] Yanan Adliye Sarayı'nın arkasındaki emanet dairesinde saklanan suçlulara müteallik bazı eşya tasnif edilirken ele geçen bir çantada, Yusuf İzzeddin'in ölümüyle alâkadar birtakım vesaik ve eşya varmış.

Ben bu eşya ile vesaikin nelerden ibaret olduğunu bittabi bilemem. Ancak bu keşif, matbuat sayfalarında birtakım faraziyelere, iddialara, dedikodulara yol açtı. Deli şehzadenin ölümünü şuna buna isnad etmek temayülleri görülüyor.

Tarih, taze iken tahrif edilmeye müsait şeydir. Bu tahrife mümkün mertebe mâni olmak da hakikati bilenler için farzdır.

Ben, Beşinci Murad'ın[1] şehzadesi Selâhaddin Efendi[2] ölüp de, Abdülaziz'in[3] büyük oğlu Yusuf İzzeddin veliaht olduktan

1 V. Murad: 1840-1904. Otuzüçüncü Osmanlı padişahıdır. 30 Mayıs 1876 ile 31 Ağustos 1876 tarihleri arasında doksan üç gün tahtta kalmıştır.

2 Mehmed Selâhaddin: Doğumu 15 Ağustos 1861, vefatı 16 Nisan 1915.

3 Abdülaziz; 1830-1876. Otuzikinci Osmanlı padişahıdır. Ondört yıl, onbir ay, beş gün tahtta kalmıştır. Ölümü de tıpkı oğlu şehzade Yusuf İzzeddin Efendi gibi bir meçhuldür. / **vesaik:** vesikalar, belgeler

biraz sonra "Teşrifat-ı Divan-ı Hümayun"[4] memurluğuna tayin edildim. Beşinci Mehmed'in[5] sarayına sık sık devam ettim. Vazifem kısmen Bâbıâli'de kısmen de sarayda idi. Beşinci Mehmed'i de, şehzadelerin çoğunu da bu suretle yakından tanıdım. Böylece şehadet ederim ki, Yusuf İzzeddin deli idi. Hekimler onun deliliğine ne ad verirler, bilmem. Ben yalnız gördüklerimi, duyduklarımı nakledeceğim.

Ondan önce kısa bir mukaddime lazım. Zira bugün, Yusuf İzzeddin'in kim olduğunu bilmeyenler çoktur.

Yusuf İzzeddin, tam mânâsıyla "külhanbeyi" bir padişah olan Abdülaziz'in, teamülen mevcut yasağa rağmen, şehzadeliğinde doğmuş, en büyük oğlu idi. Rivayet ederler ki, babası tahta çıkıncaya kadar Yusuf Efendi, Eyüp'te bir ebenin evinde gizli tutularak, cülûs günü ortaya çıkarılmış ve o zaman da onbir-oniki yaşlarında imiş.* *(Ercüment Ekrem Talu daha sonra bu bilgi yanlışını aşağıdaki düzeltme yazısı ile tashih etmiştir.)*

Kılıç alayında, sırma haşalı bir atın üzerinde iki tarafa mağrurâne selam dağıtan bu küçük ve o vakte kadar meçhul şehzadeyi halk hayretle alkışlamış.

Abdülaziz son derece mütekebbir, azametli bir adammış. Bu oniki yaşındaki oğlunu müşürlükle Hassa kumandanı yapmış.

Bilahare, dövüşte galip gelen horozunun boynuna murassa nişan takacak kadar divane bir hükümdarın bu tevcihinde bir aykırılık görmemelidir.

4 Saray protokolünü düzenlemekle görevli memurluk.

5 Mehmed Reşad. 1844-1918. Otuzbeşinci Osmanlı padişahıdır. 27 Nisan 1909 ile 4 Temmuz 1918 tarihleri arasında dokuz yıl, iki ay, yedi gün tahtta kalmıştır.

* **Düzeltme:** Bu tefrikaya başlarken, Abdülaziz tahta çıktığı zaman Yusuf İzzeddin'in on iki yaşlarında kadar olduğunu yazmıştım. O devre yetişmediğim için bu hususta aldanmış olmaklığım mazur görülebilir. Filhakika, müntehir şehzade ile birlikte sünnet olduğunu söyleyen okuyucularımızdan Bay Salih Şahin benim bu yanlışımı düzelterek, Yusuf İzzeddin'in, babası padişah olduğu zaman henüz üç yaşında olduğunu bildiriyor. Bu malûmat başka taraftan da teyit olunduğu cihetle maatteşekkür tashih ediyorum.

Yusuf İzzeddin böylece şımarmaya, kendini herkesten büyük ve yüksek görmeye daha o zaman alışmış. Bâhusus, Abdülaziz, Paris'e gidip döndükten sonra, saltanatta veraset şeklini değiştirip Yusuf Efendi'yi kendisine halef tayin etmeyi de bir aralık tasarlamış. Ve bittabi bu emel şehzadenin de kulağına gitmiş ve zihninde yer etmiş. Sonra, Abdülaziz bu tasavvurunu tatbike zaman bulamamış veyahut ki mücbir sebepler karşısında bundan vazgeçmiş.

Fakat Yusuf İzzeddin o andan itibaren ta ölünceye kadar, babasının eliyle gönlünde tutuşturulan bu ihtiras aleviyle yandı. Bu iddiamın hakikat olduğuna birçok şahit gösterebilirim.

Abdülhamid[6], kendi sulbundan olanlar müstesna, Âli Osman şehzadelerine, sağlığında nefes aldırmadı. Bu meyanda, Yusuf İzzeddin de Çamlıca tepesindeki köşkünde mahpus ve münzevi bir ömür sürdü.

Derken, meşrutiyet ilan olundu. "Efendi"ler nisbeten serbestlediler. Hele Reşad Efendi'nin cülûsundan sonra artık her yerde görünüyor, herkesle görüşebiliyorlardı.

Bu hürriyetinden, Yusuf İzzeddin hassaten şöyle istifade etti: babasının devrine yetişmiş, ileri gelen ve sözlerine itibar edilir ricâli bir bir dairesine çağırdı. Onlardan, Abdülaziz'in kendisince karanlık kalmış hadise-i vefatına dair -bazan da yemin ettirerek- malûmat topladı.

Bir gece, hatırlarım: Şişli'de Bulgar çarşısındaki konağından, babam[7], gece yarısına doğru gelen biri ile Zincirlikuyu'da Efendi'nin yanına davet olundu. Babam o vakit Maarif Nezareti'nden çekilmiş, âyan âzâsı bulunuyordu. İhtiyarlığını, mizacının nahifliğini, geceleyin bu kadar uzak bir mesafeye gitmenin

6 Abdülhamid: 1842-1918 yılları arasında yaşamıştır. Otuzüçüncü Osmanlı padişahıdır. 31 Ağustos 1876 ile 27 Nisan 1909 yılları arasında otuz iki yıl, yedi ay, yirmi yedi gün tahtta kalmıştır.

7 Ercüment Ekrem Talu'nun babası: Recaizade Mahmut Ekrem, 1847-1914
müşür: mareşal / **hassa:** padişahı ve sarayı korumakla görevli birlik, 1. Ordu / **mücbir:** zorunlu / **sulb:** soy, nesil

yorgunluğunu ileri sürerek itizar etmek, bu davete ertesi günü icabet eylemek istedi. Lâkin, gelen murahhas ısrar ediyordu:

– Efendi hazretleri, bu akşam teşrif buyurmazsanız çok müteessir, adeta muztarib olacaklardır, dedi.

Nâçar, babam da giyindi, gitti.

Bilahare, anlattığına göre, Yusuf İzzeddin, babamı perişan ve asabi bir halde kabul ederek, hiçbir girizgâh yapmaksızın:

– Ekrem Beyefendi! demiş; siz dürüst, müstakim, müslüman bir zâtsınız. Pederimin devrine de yetiştiniz; ve o zaman yine mevki sahibi ve binaenaleyh vukuata yakîn hasıl edecek vaziyette idiniz. Kuran-ı Azimüşşan hakkı ve evlatlarınızın başı için bana doğruyu söyleyiniz: Sultan Abdülaziz Han maktûlen mi yoksa müntehiren mi vefat eyledi? Sizin kanaatiniz bendeki tereddüdü izaleye yardım edecektir. Lütfen bana hakikati bildiriniz.

Babam da şu cevabı vermiş:

– Efendimiz! Bu hadise etrafından çok şeyler söylendi. Bizzat hanedanınızın yakînleri katil faraziyesini kabule mütemayil bulundular. Bazı kimseler, malûmu necibâneleri, bu yüzden müttehem olarak cezaya çarpıldılar. Fakat madem ki bendenizden şahsi kanaatimi sormak lütfunda bulunuyorsunuz, arzedeyim: Pederiniz vakar ve haysiyetini her şeyden üstün tutar, şerefi uğruna ölümü istihkâr eder bir zât idi. Fazla olarak fevkalade güçlü, kuvvetli, kolay kolay ötekine berikine râmolmaz bir vücuda malikti. Bence, bazı mukarriplerimden gizlice duyduklarıma da bakılırsa, "hal" hadisesi nefs-i şâhanelerine pek ağır geldiğinden, ve bu hakareti nefislerine yediremediklerinden ve böyle mahlû' ve mahkûr yaşamaktansa ölümü bin kere müreccah gördüklerinden müntehiren rihlet bulundukları muhakkaktır.

nâçar: çaresiz / **maktûlen:** öldürülerek / **müntehiren:** intihar ederek / **istihkâr:** hor görme, aşağılama / **râm:** itaat, boyun eğme / **mukarrip:** yakın / **rihlet:** göç, ölüm / **mahlû:** hal olunmuş, tahtından indirilmiş / **mahkûr:** tahkir edilmiş, aşağılanmış

Yusuf İzzeddin bu sözleri işittikçe ferahladığını hissettiren jestler yapıyormuş. Babam ifadesini bitirince de:

– Teşekkür ederim Ekrem Bey, demiş. Benim de kanaatim bu merkezde idi. Onu teyid ettiniz. Size itimadım ziyadedir. Evet: Pederim intihar etti... Şunun bunun hakaretine maruz, haklarından mahrum, zelilâne yaşamaktansa ölüm elbette ki bin kat evlâdır!..

Bu sözler, Yusuf İzzeddin'in ruhunu kemiren endişeyi, gönlünü kavuran ihtirası, şuurunu zehirleyen şüpheleri aydınlatacak mahiyettedir. O tarihte, yaşı elliyi geçen bu şehzade, kırk senedir mütemadiyen kurduğu saltanat hülyasına erişemedikçe aklını kaybedecek raddeye geliyor, halktan sıkı sıkıya gizli tutulan buhranlar geçiriyordu.

İmparatorluk teşrifat sırasında ikinci gelmek, daha on yedi, on sekiz yaşında iken saltanat makamına namzetliği kuvvetle söylenen bu şımarık, dejenere prensin indinde züldü. Bu vaziyetten bir an evvel kurtulmak, cülûs etmek ve kimbilir, belki de memleketi kana boyayarak, ateşe vererek güya babasının öcünü almak için dokuz doğuruyordu.

Pek iyi bilirim: Sultan Reşad biraz rahatsız olmaz mı? Yusuf Efendi günde belki on kişi gönderir, hatır sordururdu. Ancak maksadı, büyüğünün afiyetini istibşar etmek değil, bilakis fenalaştığı, ağırlaştığı müjdesini alıp emellerinin tahakkukunun yakınlaştığını görerek sevinmekti.

Esasen, sarayda bütün şehzadeler birbirlerine düşman, birbirlerinin felâketine, ölümüne muntazır ve duacı idiler.

Birkaç sene süren memuriyetim esnasında, bugünkü mevzuumla alâkadar olmayan nelere şahit oldum! Lakin, Yusuf İzzeddin Efendi gibisini görmedim. O hakikaten etüd edilecek bir tipti. Sırasiyle hikaye edeceğim hâdiseler, onun ölümünde hiç kimsenin suçu bulunmadığını ve intihar eylediğini muhakkak surette isbata medâr olacaktır.

zül: alçalma / **istibşar:** müjdeli haber almak

Yusuf İzzeddin'de deliliğin birkaç çeşidi birden vardı: Megaloman'dı; yani kendisini dünyada her varlıktan üstün gördü. Darüttakibe müptela idi; nazarında herkes ona düşman, her hareket onu imhaya mâtuftu. Manyaktı; yanında hangi hastalığın adı geçse derhal o hastalığın bütün ârazını kendinde bulurdu. Sadistti; etrafındakilere ufak tefek eziyetler vermekten zevk alırdı.

Bu delilik çeşitlerinden sade bir tanesi bir adamı intihara sevk etmeye yeterken, hepsini birden nefsinde cemetmiş bir müstereddi şehzadenin kendi canına kıymış olması neden mucib-i hayret ve istiğrab addedilsin?

Bahusus ki, bu adam, en son oynamış olduğu facianın birkaç defa umumi provalarını bile yapmıştır. Ve bu provalarda hazır bulunanlarla, gerek o esnada ve gerek bilahare herhangi bir suretle müdahale edenlerin bazıları hâlâ sağdır. Kendilerinin müsaadelerini istihsal edebilirsem, mesrudatımı ayrıca kıymetli ifadeleriyle de tevsika çalışacağım.

Abdülaziz'in intihar mı ettiği yoksa katil mi edildiği bir muamma halini almış ve bu muamma çözülememişti. Fakat bunun sebebi vardı. O hadiseden sonra mutlakiyet devam ediyordu. Beşinci Murad'ın üç aylık [30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876] fasıla-i saltanatını müteakip tahta geçen Abdülhamid, Mithat Paşa'dan[8], Damat Mahmut Paşa'dan[9] ve bunlar gibi daha birtakım hür fikirli devlet adamlarından meşru bir şekilde kurtulmak için, katil nazariyesini kabul etmek şeytanetini gösteriyor-

8 Ahmet Mithat Şefik Paşa, 1822-1884. Hâfız olarak da anılır. Çeşitli yerlerde valilik ve çeşitli zamanlarda bakanlık yapmış, 1872 yılında sadrazam olmuştur Taif'e sürgüne gönderilmiş ve orada sebebi bugün dahi anlaşılmayan bir şekilde öldürülmüştür.

9 Mahmut Celalettin Paşa, 1853-1903. Âsaf mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Osmanlı idaresinde çeşitli görevler almıştır. Ancak son dönemlerinde yönetime muhalif tutum sergilediği için yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır. Brüksel'de yokluk içinde ölmüştür.

cem etmek: biraraya getirmek / **mucib-i hayret:** hayret gerektiren / **istiğrab:** şaşmak / **istibşar:** müjdeli haber almak / **mesrudat:** serdedilenler, söylenenler / **tevsik:** vesikalandırma, belgeleme

du. Buna muhalif bir fikir ve kanaat beslemek muhataralı idi. Onun için, hakikati bilenler li'menfaatin susmuşlardı.

Halihazırdaki şerait öyle değildir. Yusuf İzzeddin'in ne suretle öldüğü yalnız ve yalnız tarihi alâkadar eder. Bu sebepten, hiç kimsenin hakikati ne gizlemeye, ne de tahrif etmeye hakkı da yoktur, menfaati de...

Bu işte behemehal bir gayri tabiilik aramak, Said Molla gibi mücessem hile ve hud'a bir şahs-ı leimin ve yahut ki bu ayarda herhangi bir ayyârın maksadı mahsusla işaa eylemiş olduğu hezeyandan istişhad etmek tarihe hürmetsizlik olur.

Yusuf İzzeddin, Zincirlikuyu'daki köşkünde intihar etti. Hâdise günü yanında hiçbir yabancı yoktu. Zaten o vehham adam yabancıları yanına yanaştırmazdı bile. İntihar geceleyin, sabaha karşı ve harem dairesindeki yatak odasında ve yatağının içinde vuku buldu. Oraya kadar, değil böyle bir işi becerecek hariçten biri, fakat daire erkeklerinden, tabiri mahsusu ile "Beyler"den birinin dahi sokulmasına imkân yoktu.

Ne ise, vak'aya sonra yine avdet edeceğim; şimdi evveliyatını serdedeyim.

Balkan harbinin ferdasındayız. Edirne istirdat olunmuş [22 Temmuz 1913]. Bu mes'ut hadisenin ehemmiyetini arttırmak için, Osmanlı padişahı, veliahdını, düşmandan kurtarılan ülkeye selâmını ve mahzuziyetini tebliğe memur etmiş.

Teşrifat müdüri umûmisi, şefim İsmail Cenani Beyden emir aldım:

– Efendi'nin maiyetinde bulunacaksınız! Merasimi tanzim ve idareye memursunuz...

Bir akşam üzeri, Sirkeci'den hususi trenle hareket ettik. Kendimi takdim ettiğim zaman dikkat ettim: Efendi çok sinirli idi. Kendi kendine bir şeyler homurdanıyordu. Bana güç hâl ile bir,

li'menfaatin: menfaat gereği / **muhatara:** tehlike / **şahs-ı leim:** aşağılılık kimse / **ayyâr:** hilekâr / **işaa:** haber yayma / **istişhad:** şahit göstermek / **vehham:** vehimli, kuruntulu / **avdet:** geri dönmek / **ferda:** ertesi / **istirdat:** geri almak

"Memnun oldum" diyebildi.

Trakya'nın yanmış, tahrip olmuş ovasından geçiyoruz. Efendi, kendi kompartımanına kapanmış, kimseyi kabul etmiyor. Bir yanda yaverleriyle beraber oturduk, konuşuyoruz. Beni öteden beri tanıdıkları ve bana itimad ettikleri cihetle, muhaverelerinde ihtiyatlı davranmaya lüzum görmüyorlar. Biri, ötekine diyor ki:

– Efendi Beyhude telaş ediyor. Bu korktuğu şeyin vukuuna imkan yok.

Diğeri:

– Tabii, diyor. Bulgar çetelerinin buralara kadar sokulup barınmasına ihtimal verilir mi? Her taraf asker dolu. Trakya'nın her bucağı temizlendi.

Meğer sonradan bana izah ediyorlar ki, Yusuf İzzeddin, bir yerde gizlenmiş olması muhtemel herhangi bir Bulgar çetesinin dinamitle treni uçurmasından korkuyormuş!..

Gecenin karanlığında daha da ilerliyoruz. Derken Babaeski kaymakamından bana bir telgraf getiriyorlar. Kaymakam, telgrafında mealen diyor ki: "Kazamız halkı, minnet duygularını arzetmek için, hâk-pây-i necabetpenahiye [saygı ifadesi] yüz sürmek arzusuyla ve çoluk çocuklarıyla Alpullu'ya inmişlerdir. Trenin bir iki dakika orada tevakkuf etmesini ve Efendi'nin halka iltifat edip yanık gönüllerini tatyib eylemesini temin edin."

Telgrafı yaverlere uzattım, okudular; fakat hiçbiri cesaret edip götüremiyordu. Ben hükûmet memuru idim, çekinmeme sebep yoktu. Kaymakamın da talebini mâkul buluyordum. Seyahatten maksad esasen bu değil miydi? Gittim, kapısını vurdum; içeriden:

– Gel! diye bağırdı. Girdim, selam verdim; telgrafı okudum.

Haşin bir eda ile:

muhavere: konuşma / **tevakkuf:** durma, bekleme / **tatyib:** hoş etmek / **hâk-i pây:** ayak toprağı / **necabet:** soy temizliği / **penah:** sığınma

– Olmaz! dedi, yorgunum. Uykum var. Avdette fırsat bulursak, dururuz. Tren oraya gelince siz, münasip bir şekilde kaymakama izahat verirsiniz.

– Baş üstüne amma, bu ahali, gece yarısı çok uzak yerlerden gelmişlerdir.

Diyecek oldum, sözümü kesti:

– Dediğimi yapınız!..

Çekildim. Tren de Alpullu'ya geldi. Bir alkış tufanı... Mektep çocuklarının hep bir avazdan neşideleri... Derme çatma bir bandonun falso nağmeleri arasında, pencereyi indirip, başımı uzattım:

– Kaymakam Bey nerede?

Bir adam bana doğru geldi.

– Efendi pek müteheyyiç oldular. Hem de ziyadesiyle yorgun oldukları için istirahat buyuruyorlar. Selâm ettiler. İnşallah, dönüşte...

Demeye kalmadı. Bir alkış daha... "Yaşa!" sesleri... Şaşırdım. Acaba ne oluyordu? İçimizden birini Efendi'ye mi benzetmişlerdi yoksa?

Başımı çevirdim. Bir de ne göreyim? Yusuf İzzeddin tepemden bakıyor ve sağa sola selâm dağıtıyor.

Fena halde mahcup olmuştum. Fakat o kalabalığın içerisinde şayet Efendi'nin zu'munca bir suikasda hazırlanan varsa, o da çoktan uzaklaşmıştı.

*

İşte bu iki vak'a, veliahdın ne derecelerde vehham, aklî muvazenesinin ne türlü bozuk ve seciyesinin ne mertebe zayıf ve müterediddit olduğunu gösterir.

Fakat bu hususta serdedeceğim deliller bundan ibaret değildir. Memleketin hekimlik âleminde çok muhterem ve her suret-

müteheyyiç: heyecan duyma / **zu'm:** şüphe, bâtıl zan / **seciye:** karakter, kişilik

le itimada şâyân bir sima olan operatör General Hâzım [Bellisan] bakınız ne diyor: "Yusuf İzzeddin merhumun senelerce doktorluğunu yaptım. Veliahdın aklından zoru vardı. Elli altı yaşında iken yirmi yaş dişi çıktı. O, bundan kuşkulandı; ağız kanserine uğradığını vehmetti. Herkesin diline bakar, parmağını sokup ağzını yoklardı. Yusuf İzzeddin birkaç kere intihara teşebbüs etmişti. Bir defasında kendini trenden aşağı atmak istedi."

Bu trenden aşağı atılma hâdisesini ben bilmiyorum. Bunu bu defa muhterem operatörün ağzından öğrenmiş oldum. Fakat buna benzer diğer bir vak'a hatırlarım.

İntiharına tekaddüm eden ramazanlardan birinde idi. O esnada Yusuf İzzeddin büyük Çamlıca'da, köşkünde oturuyordu. Ramazanın on beşinde mutad olan Hırka-i Saadet ziyareti için kendisini tarafı şâhaneden davete memur edildim. Zira, bütün öteki şehzadelere mabeyn başkâtipliğinden tezkereler yazıldığı halde, onun hakkında istisnaî muamele edilir, her merasim için böyle bir memur-u hususi giderilirdi.

Sabahleyin, Üsküdar'a geçerek köşke gittim. Daveti alelusül arzettirdim ve döndüm. Fakat ben dönmeden evvel, aşağıda bir odada istirahat ederken başağa Beşir Ağa, Efendi'nin bir iki günden beri rahatsız olduğunu, sinir buhranları geçirdiğini ağzından kaçırdı. Böyle şeyleri o kadar sık işitmiş idim ki fazla ehemmiyet vermedim. Bahusus ki, Efendi'nin merasime geleceğini bana az sonra tebliğ eylemişlerdi.

Alelacele Topkapı Sarayı'na, Hırka-i Saadet dairesine, vazifemin başına geldim ve şefime, memuriyetimi ifa etmiş olduğumu bildirdikten sonra işimle gücümle meşgul olmaya başladım. Bir aralık:

– Seni İsmail Cenani Bey arıyor, haberini getirdiler.

Gittim. Beni görünce:

– Hani ya? Efendi gelmedi!.. dedi.

muvazene: denge / **mabeyn başkâtibi:** sarayda görevli üst düzey yetkili / **bahusus:** özellikle / **tekaddüm eden:** rastlayan

– Bilmem. Belki de, yolda bir arıza çıkmış, çatananın makinesinde bir sakatlık olmuştur, cevabını verdim.

Cenani Bey sordu:

– Deniz fena mı idi?

– Hayır. Süt gibi!

Şefim:

– Tuhaf şey! dedi ve hünkârın yanına gitti.

Merasim başladı. Bu ara dikkat ettim: Beşinci Mehmed'in etrafında halka teşkil eden şehzadelerin arasında veliaht yoktu. O zaman, harem ağasının sözlerini hatırladım ve bu gelmeyişi de Efendi'nin rahatsızlığına hamlettim. Meğer iş başka imiş.

Yusuf İzzeddin giyinmiş, köşkünden çıkmış, güzel güzel araba ile Üsküdar'a inmiş, orada hazır duran çatanaya binmiş, İstanbul'a geliyormuş. Tam Kızkulesi hizasına gelince, birdenbire kalktığı gibi, kendini denize atmış. Yanındakiler tetik davranarak, derhal kollarından yakalamaya muvaffak olmuşlar ve sırsıklam çekip içeriye almışlar. Sonra da, artık Topkapı'ya getirmeyip, Dolmabahçe'deki dairesine götürmüşler, orada tedavi görmüş.

Şimdi, Yusuf İzzeddin'in şu veya bunun tarafından öldürüldüğünü iddia edenlere sorarım:

Böylece iki defa intihara teşebbüs eden, intiharı bir fikrisabit olarak mütemadiyen zihninde kuran, vehham, mecnun bir adamın, nihayet günün birinde tasavvurunu mevkii fiile koymuş olmasını kabul etmeyip de dolambaçlı yollardan yürümek akla yakın gelir mi?

*

331 [1915] senesinde, Yusuf İzzeddin'in ruhi ve asabi hastalığı son mertebesine erişmişti. O zaman yeni bir şey tutturdu:

– İttihatçılar, Vahideddin hınzırı ile birlik oldular, beni göz

selb etmek: zorla almak, kaldırmak / **hamletmek:** yorumlamak

hapsinde tutuyorlar ve hürriyetimi selbetmeye karar verdiler. Ben burada onların esiri miyim!

Ve bunun hakikat olup olmadığını anlamak için ikide birde saraya, Beşinci Murad'a başvururdu:

– Hastayım! Kanserden mustaribim. Avrupa'ya tedavi görmeye gideceğim.

Der, hazırlıklarını görür, harcırahını alır, maiyetinin pasaportları çıkartılır, hususi treni hazırlanır, gideceği yerlerdeki Osmanlı sefirlerine tebligat yapılır, hükûmetlere haber verilir... Ve tam hareket edeceği sırada Efendi cayar!

Sebebi?..

Gayet basit. Bu defa da, delinin mağşuş dimağında şöyle bir muhakeme yürüyordu:

– Avrupa'ya gidince, memleketten uzaklaşacağım. Ya o esnada Sultan Reşad'a bir hal olur, ben de vaktinde dönemez, yetişemezsem? Herifler -İttihâtçılar- fırsattan istifade edip Vahdeddin'i iclâs ederler ve ben de yanarım.

İşte bu birbirine zıt iki endişe hem Yusuf İzzeddin'i büsbütün zıvanadan çıkarıyor, hem de o vakitki saray ve idare erkânını -tabir mazur görülsün- maymun gibi oynatıyordu.

Bu hal böylece beş, altı defa tekerrür etti. Her seferinde de ben şahsen eziyet çektim. Zira, Efendi'ye refakate memur edilmiştim. Muayyen günde Sirkeci garına gidiyor, bir müddet boşu boşuna bekliyor ve avdet ediyordum. Artık, eş dost arasında bu yüzden alay mevzuu bile olmuştum.

En son defa, hareket günümüz yine kararlaşmıştı: 19 Kanunusani 331 [1915] günü sabah saat on buçukta Viyana'ya hareket edilecekti.

Artık, Efendi'nin caymaması temin olunmuştu. Kendisine istediği gibi teminat ve birçok da nasihatlar verilmiş, o da kat'iyyen gitmeye razı olmuştu.

iclâs: taht'a çıkarmak / **tenvir edecek:** aydınlatacak

Ben o sabah yine bavullarımla beraber arabaya atlayıp Sirkeci'ye, gara geldim. Saat takriben dokuz vardı.

İstasyonda hiçbir hazırlık görmeyince, kafam kızdı. Kendi kendime; "Hazret galiba yine caydı!" diye söylendim.

İstasyon memurlarına sordum. Bana hiç biri vazıh bir şey söyleyemedi. Hat komiseri Şâkir Nimet Bey'i aradım:

– Uyuyor! dediler.

Eşyamı bagaja bırakıp sokağa çıktım. Beni tenvir edecek birisini bulmak istiyordum. Tam bu sırada, İstanbul polis müdürü Bedri Bey[10] otomobiliyle geçti. Beni merdivenlerde gördü, gülümsedi, eliyle de birtakım işaretler yaptı, gitti. Gümrük binalarının bulunduğu hizadan geriye dönen otomobil, benim bulunduğum noktaya gelince durdu. Hemen yanına vardım. Bedri Bey bana:

– Burada ne işin var? Ne bekliyorsun? diye sordu.

– Yusuf İzzeddin Efendi ile birlikte Viyana'ya gideceğiz amma, Allah-u âlem yine vazgeçmiş olacak, ortada hiçbir hazırlık göremiyorum... dedim.

Bedri Bey güldü. Aramızdaki dostluk latifeye müsait olduğundan:

– Beraber gidip de ne yapacaksın, gençliğine yazık değil mi? dedi.

– Anlamadım?

– O, bu sabah gitti amma, başka tarafa!

– Yine anlamadım?

– Sizlere ömür!

– Nasıl?..

– Evet. İntihar etmiş!

– Yok canım!

10 Bedri Bey: [1881-?] İstanbul Belediye Başkanlığı ve Halep Valiliği yaptıktan sonra, yeni kurulmuş olan Afgan Hükümetinin Şûrâ-yı Devlet başkanlığına getirildi. / **vazıh:** açık

– Sen nerede gördün bir polis müdürünün yalan söylediğini? Haydi yerli yerine dön... Ve sana geçmiş olsun.

Fazla bir şey söylemeden beni eliyle selamladı ve oradan uzaklaştı. Kalakalmıştım. Eve dönmektense, Bâbıâli'ye daireye gittim. Odacı:

– Sizi müdir-i umumi telefonla saraydan arıyor, dedi.

Biraz sonra, o sabah beraberinde yola çıkmaya hazırlandığım veliahdın cenaze programını tasarlamakla meşgul idim.

Bu intihar hadisesi nasıl olmuştu? Bunu artık şahitlerin ağzından dinleyeceğiz.

Yalnız şunu önceden bilmek lazımdır ki, Yusuf İzzeddin, intihar etmek, hem de babası gibi kol damarlarını keserek intihar etmek arzusunda bulunduğunu muhitine ihsas eylemiş olduğundan, yanında bir tırnak makası bile bulundurulmaması hükûmetçe sıkı sıkıya tembih edilmişti.

Bu itibarla veliaht daimi göz hapsinde bulunduruluyordu. O kadar ki, yıkandığı hamama ve ekseriya girip çıktığı abdesthaneye, kapılarında delik açılmak suretiyle tarassut imkanı hazırlanmıştı.

Vak'adan birkaç gün evvel, bir sabah Efendi abdest alırken delikten kendisini tarassut eden zât, onun birtakım acaip hareketlerde bulunduğunu gördü. Derhal mafevkine koşup:

– Efendi muslukta elini yıkarken, fanilesinin kolunu sıyırarak, büküm yerindeki damarlarını yokladı! dedi.

Lâkin buna fazla ehemmiyet veren olmadı.

Aradan birkaç gün geçince, bu sefer de, veliahtı iki günde bir tıraş etmeye gelen berber, beylerden birine müracaatla şöyle bir ihbarda bulundu:

– Efendi hazretleri, kendisini tıraş etmek için kullandığım ve bir mahfaza içerisinde bulunan Alman usturalarına bakıp bunları çok beğendiğini söyledi ve nereden aldığımı sordu. Ben, fi-

mafevk: bir üst âmir / **tarassut:** gözetleme

lan yerden, şu kadar aldığımı ifade edince, bana: "Başka hususta lazım oluyor, bir çiftini ver!" deyip, elli lira ihsan etti ve iki tane usturayı seçip aldı.

Bu ihbar üzerine telâşa düşen alâkadar kimseler, bu usturaları Efendiden istediklerinde, o ancak bir tanesini iade etti ve:

– Zaten bir tane almıştım. O da kesmiyor! dedi.

Bu hadiseden üç dört gün sonradır ki intihar vuku bulmuştur.

O sabah saat altı buçuk sularında, köşkün hamam dairesinin üst katında yatan Yusuf İzzeddin bir aralık, bitişikte nöbet bekleyen Ferruh Kalfa'yı yanına çağırmış ve kendisinden bir su istemiştir.

Böylece onu uzaklaştırdıktan sonra, sağ kolunun büküm yerindeki şah damarını kesen veliaht, Ferruh Kalfa elinde su bardağı ile içeriye geldiğinde sapsarı kesilmişti. Ferruh kalfa bu sarılığı sezip, yorganın üzerinde kan lekeleri görünce, feryat ederek dışarı koşmuş ve aşağıda bulunan beylerden, hâlâ sağ olan ve geçenlerde İnhisar idaresinden tekaüt edilen Emin Bey'den istimdat eylemiş. Emin Bey yetiştiği zaman, Efendi henüz kendini kaybetmemiş. Emin Bey, heyecanla:

– Ne yaptınız Efendimiz? İntiharın şer'an mezmum olduğunu bilmiyor musunuz?..

Diye sordukta, Yusuf İzzeddin:

– Sus! demiş; Allah'la kul arasına girmek senin haddin değildir.

Emin Bey hemen bir havlu eline geçirip kolunu sarmış ve dışarıya fırlayarak kapı yoldaşlarını keyfiyetten haberdar eylemiş. Bunlardan kilercibaşı Galip Bey telefona sarılmış ve en yakın tasavvur ettiği Şişli Etfal Hastahanesi operatörü Raif Beyi çağırmakla beraber, Efendi'nin teşrifatçısı Müfid Beyi de keyfiyetten haberdar etmiş. Operatör Raif Bey yetiştiği zaman, Efen-

İnhisar idaresi: Tekel / **tekaüt:** emekli / **istimdat:** yardım isteme / **mezmum:** kötülenmiş, yerilmiş

di, Emin Bey'in kolunda yapmış olduğu düğümü bizzat çözmüş ve pek çok kan kaybederek hemen hemen can çekişmeye başlamıştı.

Raif Bey ilk tedbirleri aladursun, Yusuf İzzeddin'in öteden beri hususi hekimi olan merhum Bahaeddin Şâkir [11] de ağlaya ağlaya koşup gelmiş, ikisi birden Efendi'yi kurtarmaya çalışmışlar, fakat fazla kan zayi ettiği için hiçbir iş görememişlerdir.

Nihayet, saat yedi sularında Yusuf İzzeddin ölmüştür.

Veliahdın böylece müntehiren öldüğüne dair rapor veren, İstanbul'un yirmi tane sayılı doktorundan birçoğu bugün sağdırlar [tefrikanın yayınlandığı 1936 yılına göre].

Bunların içerisinde General Besim Ömer[12] gibi, Âkil Muhtar[13] gibi, Ziya Nuri[14] gibi, General Hâzım gibi, operatör Orhan Abdi gibi, Hakkı Şinasi[15] gibi her türlü fazileti nefislerinde toplamış, âmmenin hürmetini kazanmış, bilgileri şek ve şüphe götürmez yüksek değerli şahsiyetler vardır.

Elhamdülillah, bu zevatın hepsi de bugün sağ oldukları gibi, Yusuf İzzeddin'in deliliğini yakından görmüş, serdettiğim hadiselere yakından, uzaktan şahit olmuş kimseler de bugün lehülhamd hayatta bulunuyorlar.

11 Doktor Bahaeddin Şâkir: 1874-1922. İttihât ve Terakki'nin önde gelen yöneticilerindendir. Çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bunların en önemlisi Teşkilat-ı Mahsusa'nın idareciliğidir. 1918'de yurt dışına çıkmıştır. Berlin'de bir ermeni tarafından vurularak öldürülmüştür.]

12 Besim Ömer Akalın, 1861-1940. Çeşitli dönemlerde milletvekilliği yapmıştır.

13 Âkil Muhtar 1877-1949. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda yer almıştır. Kızılay'ın ve Türk Ocakları'nın kuruluşu ve işleyişinde önemli görevler almıştır. Ömrü boyunca doktorluk yapmış, bir dönem milletvekilli olmuştur.

14 Ziya Nuri 1876-1936. Doktor. General rütbesi ile ordudan emekli olmuştur. Bir dönem milletvekilliği yapmıştır.

15 Hakkı Şinasi 1869-1941. Doktor. Amiral. Bir süre Konya'ya sürgün edilmiştir. Çeşitli zamanlarda milletvekilliği yapmıştır.

müntehiren: intihar ederek / **tarassut:** gözetleme / **lehülhamd:** çok şükür

Hele yaver Fuat[16], Aynî, eski şehremini Mehmed Ali[17], eski valilerden Müfid, Beyazıt elektrik şirketi şube direktörü Selahattin, eski ziraat müsteşarı Nesip, inhisarlardan mütekait Emin, ve daha bazı zevat vardır ki veliahdın müntehiren öldüğüne kanaat-ı tamme beslerler.

Zaten bunun aksini hiçbir aklı selim kabul ve izah edemez.

Yusuf İzzeddin'in Enver Paşa[18] tarafından öldürüldüğünü iddia edenler, o halde Enver'in damat olduktan sonra, hanedan ile ne türlü münasebatta bulunduğunu bilmiyorlar, demektir.

Enver, Naciye Sultanla[19] evlendikten sonra, kraldan fazla kral taraftarı olmuştu. Veliahdı öldürmek şöyle dursun, ona el kaldıracak olan herhangi bir kimseyi bizzat tedip edecek kadar hanedan muhibbi idi.

Çanakkale'de Yusuf İzzeddin Efendi ile kavga edip, Efendi'nin kendisine tabanca çektiği ise, bazı tarihi tefrikalar kadar hakikate uygundur. Efendi'ye tabanca veren var mı idi ki, o tabanca çeksin? Yanında tırnak çakısı bile bulunmamasına itina eden hükûmet, belindeki tabancada kurşun bırakacak... Buna ihtimal vermek bile çocukluktur!

Onun Bahaettin Şâkir tarafından katlolunduğu nazariyesine gelince, bu da çürüktür. Bahaettin Şâkir ne olursa olsun, Efendi'ye ta çocukluğundan beri bağlı idi ve hatta kendi ikbalinin artması için onun cülûsunu bekleyen, temenni eden bir adamdı.

Veliahdın öldüğü ve cenazesinin kaldırıldığı gün teessürünü

16 1867-1935 Ali Fuat. Çeşitli idari kademelerde görev almıştır.

17 1870-1932. Şubat–Temmuz 1921 tarihleri arasında İstanbul Belediye Başkanlığı yapmıştır. 1912 ile Ocak 1916 tarihleri arasında da Yusuf İzzeddin Efendi'ye teşrifatçılık yapmıştır. Yaver Fuat Paşa ile kardeştir.

18 Enver Paşa 1881-1922. İttihat ve Terakki'nin kurucularındandır. Harbiye Nâzırlığı yapmıştır. 1922 yılında kaçtığı Türkistan'da kızılordu ile giriştiği çatışmada vefat etmiştir.

19 Emine Naciye 1896-1957. Şehzade Süleyman Efendi'nin kızıdır. Enver Paşa ile 1914 Mart ayında evlenmiştir.

kanaat-ı tamme: kesin kanaat

yakından gördüm. O derece samimi idi ki, bu samimiyeti anlamamak, takdir etmemek için insanın duygudan mahrum olması icap ederdi.

Bundan sonra, tek bir nazariye kalıyor ki, o da, o vakit ikinci veliaht bulunan Vahdeddin[20] bu suikastı tertip etmiş ve icra ettirmiş olmasıdır.

Buna da birçok sebeplerden nâşi imkan yoktur. Zira Vahdeddin böyle bir işi kendi başına başaramazdı. Mutlaka, hükûmetten veyahut ki fırkadan bazı ellerin kendisine yardım etmeleri şarttı. Halbuki hükûmet Vahdeddin'in ne mal olduğunu bilir ve Yusuf İzzeddin'i, deliliği ile beraber, hatta bu deliliğinden dolayı ehvenişer addederdi.

Yusuf İzzeddin'in ölümünü müteakip Beşinci Mehmed'in[21] izhar eylediği hayret ve birtakım cahil, kakavan çerkes halayıkların:

– Efendimizi öldürdüler!

Yollu telehhüfleri de bir şey ifade etmez. Kâinatın malûmudur ki o tarihte saray kadınları, intiharı cinayetten değil, ilkbaharı sonbahardan ayırd edemeyecek kadar kabiliyetsiz idiler. Elli odalı bir sarayın ta öbür ucunda kapalı bir saraylının, beri yanda cereyan eden bir hadise hakkında mütalâa beyan etmesi o vakitki vaziyeti bilenler için ancak gülünç olabilir.

Bu meselede fikir beyan etmeye yegane salâhiyettar, intihar hadisesi esnasında veliahdın yatak odasının yanında nöbetçi bulunan Ferruh kalfadır ki, o da hâlâ sağdır, zannediyorum [tefrikanın yayınlandığı yıl itibariyle].

*

20 Mehmed Vahdettin, Mehmed VI. 1861-1929. Son Osmanlı padişahıdır. 4 Ağustos 1918 ile 18 Kasım 1922 tarihleri arasında dört yıl, dört ay, on beş gün tahtta kalmıştır.

21 Mehmed Reşad 1844-1918. Otuzbeşinci Osmanlı padişahı. 27 Nisan 1909 - 4 Temmuz 1918 tarihleri arasında dokuz yıl, iki ay, yedi gün tahtta kalmıştır.

telehhüf: yanma yakılma, üzülme / **ehvenişer:** kötünün iyisi

İşte ben, bildiğim kadarını bizzat yazdım. Ve bu bildiğim şeyler, bana Yusuf İzzeddin'in intihar ettiği kanaatini vermiştir.

Bu kanaatimi teyit için, bundan sonra da, bazı şahitlerin ifadelerini bu yazıma aynen tezyil ediyorum.

Müntehir Yusuf İzzeddin'in yanında senelerce vazifeten bulunmuş, esbak Ziraat Müsteşarı Nesib'in ve yine müntehir veliahdın ölümüne kadar teşrifatçılığında bulunan eski valilerden Müfid'in lütfetmiş oldukları kıymetli malûmatı burada aynen hülâsa ediyoruz:

1922'de* Londra'ya İngiliz kralı Jorj'un tetevvücüne giden Osmanlı prensleri içinde Yusuf İzzeddin de vardı. Merasime iştirak eden bütün prenslerin göğüslerine birer Diz Bağı nişanı takılmıştı.

Fakat bu şereften mahrum bırakılan tek prens Yusuf İzzeddin oldu. Ona nedense, bu nişan layık görülmemiş ve kırılan gönlü bir Victoria madalyasıyla hoş edilmişti.

Lâkin orada Yusuf İzzeddin'i müteessir eden yegane hadise bu değildi. Birkaç gün sonra Vindsor Sarayında bir "resmi veda" yapıldı. Yusuf İzzeddin, biraz geciktiği için bu merasime sokulmadı, ve saray kapısından geri çevrildi.

O aynı gece, tiyatroya gidilmişti.

Yusuf İzzeddin kralla orada vedalaşmak istedi ve locasına haber gönderdi. Fakat kral, bu laubalice ve yersiz arzuyu hiddetle reddetti ve Yusuf İzzeddin kendi kendisini üçüncü defa hakarete maruz bıraktı.

Bu hakaretlerin acısını hazmedemeyen şehzade, yegâne mukabele çaresini, Alman imparatoruna telgraf çekmekte buldu. Ve ona, Sedan'ın zaptının yıldönümü münasabetiyle yapılacak merasimde ve bunu müteakip Alman manevralarında hazır bulunmak istediğini bildirdi.

* Bu tarih ya yanlış hatırlamadır veya dizgi hatasıdır. Çünkü Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölüm tarihi 1 Şubat 1916'dır.
tetevvüc: taç giyme töreni

O zaman bizimle sıkı bir dostluk peydahlamaya çalışan Almanlar, bu arzuyu bulunmaz bir fırsat saydılar. İmparatorun bizzat verdiği cevap, sefir vasıtasıyla saraya bildirildi. Ve Şehzade Yusuf İzzeddin, İngiliz kralı tarafından kırılan gururunu Almanya'da tamire koştu. Oradan dönüşünden sonra tedavi için Viyana'ya gitti.

Viyana'da meşhur profesör Sahlezinger ve Doktor Konrad tarafından tahtı müşahedeye alındı. Evvela konjestiyon olduğuna hükmedildi. Sonra kanserden şüphe olundu. Ve Viyana'ya yine tedavi için ikinci defa gönderilişinde, biçare şuurunu dişleyen illetin mahiyeti iyice meydana çıktı: Viyana'nın en ileri gelen hekimleri, müşterek imzalı bir raporda: "Prens Yusuf İzzeddin'in hastalığı nosophobie yani hastalık korkusu ile başlamış, monomanie kuruntu halini almıştır. Neticede Hypocondrie malihulyaya çevirecek ve intiharla bitecektir." dediler.

İşte bilhassa bu rapordur ki, Yusuf İzzeddin'in daimi bir murakabe altında bulundurulmasına lüzum hâsıl etti. Hele "kanser" korkusu onu tamamen çileden çıkarmıştı. Mütemadiyen:

– Ben veliahtlıktan ıskat edileceğim, ve Vahdeddin padişah olacak! kabilinden vehimler içinde bunalıyordu. Ve bittabi kendisine daima, bu endişelerin asılsızlığı telkin olunuyordu.

Hatta bir defasında Fetva Emini'ni çağırtmış:

– Bana, kanser illetine tutulmadığıma, ve ıskatım için fetva vermediğinize dair imza vereceksiniz! demişti.

Yine bir sefer, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'yi getirtmiş ve ona da nikâhının üzerine yemin ettirip teminat dilemişti.

Fetva Emini'nden, şeyhülislamdan ve vükelâdan aldığı imzalı teminat mazbatalarını hususi bir kasaya saklardı. Bu kasayı günde belki birkaç defa açar, mazbataları karıştırır ve bu suretle geçici bir sükûn bulurdu.

Bir defa, bir yazı pergeliyle, sol bileğinin damarlarını delik

Fetva Emini: Şeyhülislam'dan sonra gelen, dini sorulara verilen cevapların yazıldığı daireden sorumlu kişi / **ıskat:** düşürme, düşürülme

deşik etti. Yine bir başka seferinde de, Zincirlikuyu'da bahçe kovasından kopardığı bir teneke parçasıyla aynı teşebbüsü tekrarladı. Ve işte bu iki teşebbüsten sonradır ki, etrafında alınan ihtiyati tedbirlerin arttırılmasına lüzum görüldü.

Odasındaki tırnak makasından sofrasındaki yemek bıçağına varıncaya kadar, başvurabileceği bütün ölüm vasıtaları kaldırıldı. Sokakta, sarayda, bahçede, hatta yazı odasında bile yalnız bırakılmıyordu. Bir müddet sonra, en ufak fırsatlardan istifadeye çalışmasından korkularak, yatak odasına da gözcü konuldu. Her gece, yatağının ayak ucunda bir halayık yatıyor ve yatak odasının kapısı önünde bir harem ağası bekliyordu.

Bir gün, babasının Başmâbeyncisi Fahri Beyi çağırttı ve ona:

– Anlat bakalım, dedi; Abdülaziz nasıl intihar etmişti?

Ve Fahri Bey'in söze başlamasına vakit bırakmadan, kaşlarını çatarak ilave etti:

– Amma öyle üstünkörü değil. Olanca tafsilâtıyla, olanca teferruatıyla anlat. Nerede, ne zaman, niçin, neyle, nasıl intihar etmişti? Hem öyle birçok kimseler gibi, "Filan sarayda, filan sebepten, filan zamanda ve filan aletle intihar etti" diyerek kesip atmak yok! Kullandığı aletin markasından tut da, açtığı yaranın santimine ve akan kanların gramına kadar istiyorum. Olanca teferruatıyla, tane tane, uzun uzun anlat.

Bu vaziyet karşısında biçare Fahri Bey, Abdülaziz'in intiharını bire bin katarak anlatmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat buna rağmen meczup şehzade dinlediklerine bir türlü doymuyor, kanmıyor, akla gelmedik suallerden boğulan zavallı mabeynciyi kıvır kıvır kıvrandırıyordu.

Yusuf İzzeddin, Fahri Bey'den bu intihar hikayesini tam bir ay geceli gündüzlü dinledi. Sofra başı, yatak, sokak dinlemiyor, mazeret, zaman tanımıyor, söyletiyor, söyletiyor, söyletiyordu.

O kadar ki, artık Fahri Bey, belki bin defa, hatta belki de daha fazla tekrarladığı intihar masalını, noktasına virgülüne kadar papağan gibi ezberlemişti.

Yusuf İzzeddin, etrafını çeviren bütün bu imkânsızlıklar içinde, fikri sabitini kuvveden fiile çıkarmanın çarelerini düşünüyordu. Fakat kendisini murakabeye memur edilenlerin büyük bir mesuliyet korkusuyla gösterdikleri titizce teyakkuz, mukadder akıbeti teehhüre uğratıyordu. Çünkü Yusuf İzzeddin müvesvis kalbiyle sıkacak bir tabanca değil, muhteli beyinli kafasını çarpacak bir taş bile bulamıyordu.

Bir gün traş olmak için berberini çağırmıştı. Berber Yani gelmiş, takımlarını hazırlamıştı. Tam işe başlayacağı sırada şehzade birden bağırdı:

– Çabuk koş, bana bir bardak su iste!

Berber, bu acaip şekilde verilen bu tabii emri yerine getirmeye giderken Yusuf İzzeddin ilave etti:

– Fakat, altın bardakla getirsinler. Öbür bardakları rast gelen kullanıyor. Hem altın bardak, suyu soğutur!

Halbuki şehzadenin su istemesinin, hatta suyu altın bardakla istemesinin hakiki sebepleri büsbütün başka idi. Menba suyuna değil de kendi eceline susayan şehzadenin gözleri, berber Yani'nin açık duran çantasına takılmıştı. Çantada düzine ile usturalar vardı. Hem hepsi de, nazlı bir şehzadenin yüzünü kazımak için büyük bir dikkat ve itina ile bilenmiş.. hepsi de pırıl pırıl!.. Yusuf İzzeddin'in gözlerini, bu keskin bıçak yığının pırıltısından fazla ne kamaştırabilirdi?

Çaresizlik yüzünden paslı ve kör teneke parçalarından istifadeyi bile göze alan Yusuf İzzeddin'in, bu kadar çok ve keskin usturalar önünde ne vahşi bir arzuyla coştuğunu tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Dedim ya! Su bir bahane idi. Hele altın tas, bu bahaneyi tamamiyle sağlama bağlamak içindi. Çünkü diğer bardaklar meydanda ve kolayda olduğundan, berberin gaybubeti bir da-

teyakkuz: dikkatli ve uyanık olmak / **mukadder akıbet:** beklenen son / **teehhür:** erteleme / **müvesvis:** vesveseli / **muhteli:** karışık, bozuk / **gaybubet:** kaybolma

kika bile sürmeyecekti. Halbuki altın takımlar kilit altında bulunuyordu. Anahtarları taşıyan hazinedar kalfanın bulunması, dolabın açılması ve kullanılmayan bardaklardan birinin yerinden alınıp kilere gönderilmesi Yusuf İzzeddin'e hayli vakit kazandıracaktı.

O zamana kadar da o, gözlerinin önüne serilen usturaların en keskinini rahat rahat seçip ayıracaktı.

İlk bakışta, bu altın bardak hikayesi tamamiyle hayal mahsulü, tarihî tefrika entrikalarına benzemekte ve bu itibarla, bu olmuş hikayenin ciddiyeti arasında bir hafiflik hissi uyandırmaktadır.

Fakat ben, hakikate yüzde yüz sadık kalmak için bunu da göze almaktan kaçınmadım. Hem bunu yapmakla lüzumsuz tafsilâta girişmiş de değilim. Çünkü kararında sabit olan şehzadenin kurnazlığı, bu altın tas hikayesiyle daha kuvvetle tebarüz ettireceğim sanıyorum. Nitekim berber Yani, içeriye dönünceye kadar, Yusuf İzzeddin yapacağını yapmıştı.

Fakat berber Yani takımlarını toplarken işin farkına varıyor. Ve odadan çıkar çıkmaz her rastgeldiğine haber veriyor:

– Efendi benden bir çift ustura aldı!

Haberi alanlar şehzadenin yanına koşuyorlar. Ve evvela üstünü aramak istiyorlar. Şehzade, bu teşebbüse muhalefete kalkışıyor:

– Ben hırsız değilim! diye bağırıyor. Lâkin bu kuru yaygaralara kimse kulak asmıyor. Ve Yusuf İzzeddin'i zorla arıyorlar. Neticede de gömleğinin arkasında bir ustura bulunuyor.

Şehzade dişlerini gıcırdata gıcırdata küfürler savuruyor, ve:

– Alçaklar! diyor, bu sefer de mâni oldunuz!

Fakat küfürleri savururken de, bu sözü söylerken için için gülüyor. Çünkü onun teşebbüsüne mâni olduklarını sanıp da emniyet ve huzur içinde muzafferane uzaklaşan biçare muhafızlar öteki usturayı ele geçirememişlerdir.

O, odadaki halının altına saklanmıştı.

Şehzade o gün Nesip Beyi çağırtıyor. Ve ona:

– Ben, diyor, bu sabah yaptığım harekete pişmanım. Ve istemediğim şeyler yapışımdan da hasta olduğumu anlıyorum. Tedaviye muhtacım. Vükelâya haber verin. Erlach'a gideceğim.

Bu kaçıncı gidiş hazırlığıdır? Kaç defa seyahate niyet edilmiş ve dönülmüştür? Maamafih bu sözler, bu haber, alâkadarlarda emniyet ve sevinç uyandırıyor. Derhal icap eden hazırlıklar görülüyor.

Şehzade, kendisiyle gidecek olanları birer birer çağırıyor. Hepsine avuç avuç altın dağıtıyor. Ve:

– Yabancı memlekete gidiyoruz. Hiç olmazsa birer takım daha elbise diktirin. Orada milletimizin yüzü kara çıkmasın. Çünkü garplılar giyime, kuşama çok dikkat ederler! diyor.

Nihayet hareket günü gelip çatıyor. Eksprese hususi bir vagon takılınası için emir veriliyor. Ve Yusuf İzzeddin, kendisiyle gidecek olanları tekrar etrafına topluyor. Uzun uzun konuşulup görüşüldükten sonra onlara:

– Haydi, diyor.

Hepsi çıkıp gidiyorlar. Yalnız bir nöbetçi yaver bırakılıyor.

Şehzade yatak odasına giriyor. Ve yanına yatan kalfaya:

– Git bana temiz bir çamaşır getir! diyor.

Halayık elinde çamaşırlar dönünce:

– Oraya bırak da dışarı çık. Soyunup değişeceğim! diyor.

Halayık bittabi bu emre de itaat edip şehzadeyi yalnız bırakıyor. Fakat kapı önündeki bekleyiş gittikçe uzuyor. İki, üç, beş dakika geçiyor. Şehzade halayığa işinin bittiğini haber vermiyor.

On, on beş, yirmi dakikalar uzadıkça uzuyor; şehzadeden yine ses yok!

Nihayet kapının önünde meraktan dokuz doğuran biçare

kalfanın sabrı tükeniyor. Olanca cesaretini toplayarak içeri dalıyor. Bir de bakıyor ki, şehzade yatakta.

Evvela ferahlıyor ve:

– Demek, diyor, şöyle bir uzanayım derken uykuya dalmış olacak.

Fakat biraz daha sokulunca, biraz daha dikkat ediyor ve görülüyor ki şehzadenin hali "Şöyle bir uzanayım!" derken dalmış bir adamın vaziyetine benzemiyor. Gözleri açık ve o gözlerin karaları görünmeyen sabit aklarda bir cam donukluğu var.

Korkuyla, merakla, şüpheyle, tereddütle sokuluyor. Şehzadenin göğsünde garip bir hırıltı var. Kalfa daha yaklaşıyor ve şehzadeyi ürke ürke dürtüyor.

– Arslanım!..

Ses yok. Halayık biraz daha kuvvetle dürtüp sesleniyor:

– Arslanım! Efendimiz!

Yine ses yok. Şehzade inatla susuyor.

O zaman, kemal bulmuş bir şüpheyle şehzadeyi boğazına kadar örten yorganı çekiyor. Ve dehşetle görüyor ki, bembeyaz çarşafın üstünde derin bir kan dereciği, ölümün kızıl dili gibi gittikçe uzuyor.

Şehzadenin üç defa tehlike atlatan sol bileği bu kan deresinin içinde. Ve sağ elinde bir ustura: Berber Yani'den aşırılan şu mahut ustura.

Kalbi duracak gibi daralan halayık, dışarıya koşuyor. Ve koridorda boğulurcasına bağırıyor:

– Beşir Ağa!.. Beşir Ağa!..

Beşir Ağa, nöbetçi yaver, b u n e zamandan beri uzayan faianın son perdesine yetişinceye kadar, beylerden biri koşup geliyor. Şehzadenin göğsü hâlâ hırlamaktadır. Henüz yaşıyor. Ve neye yarayacağı belli olmayan netameli hayatını kurtarmak imkânı henüz vardır.

Derhal Etfal hastahanesine telefon ediliyor. Beşir Ağa da şehzadenin bileğindeki derin yaraların üstünü bir bezle iyice sıkıyor; sonra o da telefona sarılıyor.

Doktorlar yetiştiği zaman Yusuf İzzeddin hâlâ hayattadır. Fakat telâş sırasında yalnız kalmaktan bilistifade, Beşir Ağa'nın bileğine sardığı bezi koparmıştır. Bu da, kendi hayatına karşı beslediği çılgınca kasddeki hudutsuz teannüdünün sonuncu delilidir.

Hekimler ona kan vermek istiyorlar. Fakat bileğine Beşir Ağa tarafından sarılan bezi koparışı yüzünden akan fazla kanlar bu sonuncu ümidi de boğmuştur. Ve o da böylece malûm muradına kavuşmuştur.

*

Hadisenin içinde yaşayan en selâhiyettar şahitlerin lütfettikleri bu mevsuk notlar, bu ölümün aşikâr mahiyeti etrafından gerilen acaip esrar perdesini yırtmaya kâfi gelmiştir kanaatindeyim.

Vakıa, bu hadiseyi hayali teferruatiyle söyleyip uzatmak mümkündür. Fakat bu yapmak bana değil, sırf bu 'tezyin' ve 'tevsi' sanatiyle geçinen yazıcılara düşer.

Hem ben, münakaşa götürür hiçbir tarafını göremediğim bu aşikâr intihar vak'ası etrafında bundan fazla emek harcamayı, lüzumsuz bir zahmet sayıyorum.

Ercüment Ekrem Talu

teannüd: inat / **selâhiyettar:** yetkili, uzman / **mevsuk:** vesikalı, belgeli

2. Kısım:

YUSUF İZZEDDİN KATLEDİLMİŞTİR

Ziyâ Şâkir [Soku]

Yusuf İzzeddin'in benzer akıbeti paylaştığı babası Sultan Abdülaziz

Bu sual, tam altmış senedir [Tefrikanın yayın tarihi Nisan 1936'dır] halledilemeyen bir muammaya benziyor. Yani, "Sultan Aziz öldü mü, öldürüldü mü?"

Ben bu sual ile bu muammayı senelerce evvel birbirleriyle birleştirmiş, ve bugüne kadar karanlıkta kalmış olan bu iki meseleyi aydınlatmak için bir hayli malûmat toplamış ve emek sarfetmiştim. Fakat her iki mesele hakkındaki kat'i kanaatimi ortaya atmak için de biraz zaman daha geçmesini beklemekte idim.

Fakat, adliye dairesinin emanet ambarında veliaht Yusuf İzzeddin'in esrarengiz vefatıyla alâkası olan bir çantanın bulunduğu havadisi ortada bir bomba gibi patladı ve günün hâdisâtı arasında mühim bir dedikodu uyandırdı.

Acaba bu hâdise, bu derecede ehemmiyetli midir? Ve acaba bu mesele, etrafta bu kadar mühim alâka husûle getirecek bir şey midir? Bu sualin ikisine birden:

– Evet, cevabı vermek lazım gelir. Çünkü, hâdisenin üzerinde kalın ve siyah bir perde olmakla beraber, o perdenin sakladığı esrar birçok noktalarda kabarmakta ve kendisini bütün üryanlığı ile göstermektedir.

– Yusuf İzzeddin katledilmiştir!

Gösterilen bütün ketumiyete ve bu hususta neşredilen resmi tebliğlere nazaran, bu mesele etrafında kulaktan kulağa işitilen ilk sözler bu olmuştu. Fakat içinde yuvarlanılan harp gailesi o kadar büyük ve kahhar idi ki, bunlar arasında bu mesele, derhal unutulmuştu.

Nihayet harp bitmiş, meş'um mütareke devri gelmişti. Bütün muhalifler tarafından İttihâtçılara coşkun bir hücum gösterilmişti. İttiham ittihamı takip ediyor, bütün kirli çamaşırlar ortaya dökülüyordu.

Fakat bunlar, az geliyordu. Öfkeden, hiddetten, kinden, gayzdan köpüren dudaklar; daha ağır, daha acı şeyler söylemek için titriyordu. Nihayet o da bulunmuştu:

– Yusuf İzzeddin Efendi, İttihât ve Terakki Merkez-i Umumisinin kararıyle katledilmiştir.

Ve sonra; bulunan bu esasa, şöylece bir şekil veriliyordu:

– Yusuf İzzeddin Efendi'yi öldürmek için mahirane bir plan tertip edilmiştir. Katline karar verilen veliahdın hamama girmesi beklenilmiş, hamamda çıplak ve her türlü müdafaadan mahrum bir zamanda içeri girilmiş.. kolları yakalanarak, genç bir Rum sofracıya ustura ile kollarının damarları kestirilmişti.

ketumiyet: ağız sıkılığı / **kahhar:** kahredici / **ittiham:** itham, suçlama

Bu hikâye tabiidir ki hakikatten çok uzaktı. Bu iddiada bulunanlar, hatta veliahdın bu suretle ve nerede öldüğünü bile bilmiyorlardı. Fakat buluş fena değildi. Eğer bu mesele ele geçirilecek bazı delâil ile ortaya atılırsa; bunun mes'uliyetinin ağırlığı bütün İttihât Ve Terakki Merkez-i Umumisi azalarını altında tamamen ezecek ve bitirecekti.

Bu meselenin ortaya atılmasına en hararetli taraftar, Sait Molla idi. O tarihte adliye müsteşarı olan Sait Molla, derhal tahkikata girişerek birçok deliller elde edeceğini zannetmişti. Lâkin tam bu tahkikata başlayacağı zaman Damat Ferit Paşa[22] tarafından celbedilerek kendisine şu emir verilmiş:

– Şevketmeap Efendimiz, veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin sureti vefatı hakkında adliyece bazı tahkikat yapılacağını duymuşlar. Bu meselenin kurcalanmasını muvafık bulmuyorlar. Enver Paşa da hanedanı saltanata mensup olduğu için, hanedan kadınları arasında dedikodu açılmasına meydan vermek istemiyorlar. Bu mesele, örtbas olsun, buyuruyorlar! demişti.

Sait Molla, eline geçen böyle büyük bir fırsatı kaybettiğinden dolayı, birçok arkadaşlarına ve hempâlarına beyan-ı teessüf etmişti.

Aradan gene seneler geçmişti. Bu meselenin ufak tefek dedikoduları devam etmekle beraber, eski ehemmiyetini kaybetmişti.

Nihayet, gene bu sütunlarda İttihât Terakki tefrikasını yazarken bir gün Son Posta[23] sahiplerinden Bay Halil Lütfi[24] beni odasına çağırmış:

22 1853-1923. Mart 1919 ile Temmuz 1920 tarihleri arasında beş kere sadaret makamına gelmiştir. 25 Kasım 1911ile 3 haziran 1912 tarihleri arasında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın başına geçmiştir. Bu görevleri sırasında başarılı olmamıştır.

23 1930 ile 1962 yılları arasında 5924 sayı çıkmış günlük siyasi gazetedir.

24 Halil Lütfi Dördüncü. 1893-1972. Cimriliği ile ünlü bir gazete patronudur. Farklı zamanlarda 10'a yakın gazete çıkarmıştır.

delail: deliller / **hempa:** birbirine yakın rütbeli olanlar

– Selanikli Rıza Bey seni görmek istiyorlar. Bazı mühim şeyler hakkında malûmat verecekmiş, demişti.

Bay Halil Lütfi'nin bahsettiği Selanikli Rıza Bey, Sirkeci'de bir manifatura mağazasının sahibi idi. Mağazasına gittiğim zaman bana hakikaten bazı mühim malûmat, resim ve vesika verdi. Fakat aldığım notları ikmal etmek için de birkaç defa mağazaya gidip gelmek icap etti. Bu mülâkatların üçüncüsü idi. Konuşacaklarımızı konuştuktan sonra:

– Size bunlardan daha mühim bir sermaye var. Bizim hemşerilerden biri, sizinle görüşmek istiyor. Tarihe intikal etmesi lazım gelen bir sır var. Bu sırrın benimle beraber ölmesini istemiyorum. Gelsin, ben ona bu sırrı ifşa edeyim. İster yazsın, isterse zamanına saklasın, diyor... dedi.

Beni bu zât ile görüştürmesini derhal Rıza Beyden rica ettim:

– Hay hay... Adresini vereyim, kendisine de haber göndereyim. Yalnız, şimdi kendisi hasta. Birkaç gün sonra gider görüşürsünüz, diye cevap verdi.

Fakat bu zâtın bana ifşâ edeceği sır ne idi? Tabiidir ki bunu sormam icap etti. O zaman Rıza Beyle aramızda aynen şu muhavere geçti:

– Bu zâtın bana söylemek istediği şeyden malûmatınız vardır, değil mi?

Bay Rıza sualime cevaben:

– Evet. Yusuf İzzeddin Efendi'nin nasıl öldürüldüğünü anlatacak! dedi.

– Bu zât, Yusuf İzzeddin Efendi'nin öldürüldüğüne kâni mi?

– Kâni mi ne demek, bizzat içinde bulunmuş! Bundan dolayı kendisi de vicdanen fevkalâde muazzep.

Bu sözler, beni şiddetle alâkadar etmişti. Çünkü bana ifşaatta bulunacak olan zâtın sözleri; yalnız benim şahsi merakımı değil, tarihin en mühim bir sırrını da ifşa edecekti.

O zât ile mülâkat için bir gün tayin ettirmesiyle ayrıldım. Birkaç günü sabırsızlıkla geçirdikten sonra, tekrar mağazaya uğradım. O gün orada, görüşeceğim zâtı bilen ve hatta, benimle görüşmek arzusunu da şehadet eden diğer bir zât vardı. Rıza Bey:

– Maalesef hastalığı devam ediyor. Herhalde birkaç gün daha sabretmeniz lazım, dedi. Öteki zât da Rıza Beyi tasdik etti.

Artık, Rıza Bey'in mağazasına devamı, iş gün edindim. Fakat beş on gün sonra, bana ifşaatta bulunacak zâtın, tebdili hava için Erenköyü'ne götürüldüğünü işittim. Birkaç kere, Erenköyü'ne gitmek için Rıza Beye ricada bulundum. Fakat her defasında:

– Adamcağız çok rahatsız. Hele biraz daha bekleyelim, cevabını alıyordum.

Yaz öylece geçiyordu. Yazdığım İttihât ve Terakki tefrikası da ilerliyordu. Artık sıra; umumi harp hadisâtına ve bu arada velieaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin esrarengiz bir surette vefatına geliyordu. Bu mesele etrafında malûmat toplamaya çalışırken, bir vasıta ile Hafız İsmail Bey[25] isminde bir zâtı tavsiye ettiler. Bu zât, dört sene kadar Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde bulunmuştu. O esnada Topkapı Sarayı müzesinde çalışıyordu.

Derhal Hafız İsmail Beye gittim. Verdiği kıymetli malûmattan da bir hayli istifade ettim. Bu malûmat kıymetli olmakla beraber birçok sakat noktalara da istinat ediyor. Bilhassa görüş ve muhakeme ediş noktalarında beni kâfi derecede tatmin etmiyordu.

Araştırmalarıma devam ederken, Sirkeci'de büyük bir otel sahibinin de bu mesele hakkında bir hayli malûmatı olduğunu işittim. Ve derhal bu zâta da müracaat ettim. Bu zâttan aldığım malûmat daha çok ehemmiyeti haizdi. Ahval ve vakayi ile daha mânâlı bir şekilde münasebet göstermekte idi.

25 İsmail Baykal. 22 Mayıs 1912'den itibaren ölümüne kadar Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde kalmıştır.

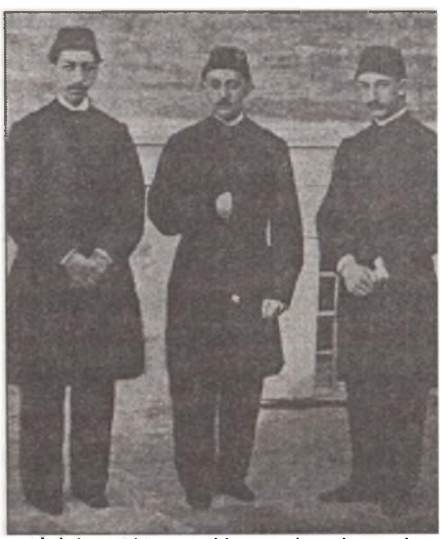
Fakat hakikat yine tevazzuh edememiş ve dimağımdaki düğüm çözülememişti. Gerek Hafız İsmail Beyle ve gerek otel sahibi zât ile mülâkatlarım tekerrür etti. Bu arada söylenen birçok isimlere müracaat lazım geldi. Ve müracaat ettiğim -kadın ve erkek- alâkadar zevatın adedi de yirmiyi geçti.

Bu mülâkatlar ve uğraşmalar, yalnız bu meselenin karanlık noktalarını bir hayli aydınlatmakla kalmamış; yakın tarihte Osmanlı Hanedanı arasında geçmiş olan bazı entrikaların hakikatlerini de öğretmişti.

*

Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümündeki esrarı araştırırken, biraz maziye rücu etmek; Abdülmecid'in[26] saltanat zamanında sarayda cereyan eden entrikalara kısa bir göz gezdirmek lâzımdır.

Abdülmecid devrinde, Osmanlı saraylarında gizli ve sinsi bir rekabet başlamıştı. Adeta hanedan ikiye ayrılmıştı. Hanedandan, saray mensuplarından ve hatta hükûmet ricalinden bir kısmı, halen padişah olan Abdülmecid'in tarafını iltizam ediyor; Abdülmecid sarayının sefahatini hoş görmeyen zümre de veliaht Abdülaziz Efendi'ye taraftarlık eyliyordu.

Abdülmecid'in çocukları, Mehmed Reşad, Murad ve M. Kemaleddin

26 1823-1861. Otuzbirinci Osmanlı padişahıdır. 1 Ağustos 1925 ile 25 Haziran 1861 yılları arasında yirmi bir yıl, onbir ay, yirmi beş gün tahtta kalmıştır.

tevazzuh etmek: açığa çıkmak / **ıskat etme:** düşürme / **iltizam:** taraf tutma

Abdülmecid, saltanatı yalnız kendi sulbünden gelenlere hasretmeyi kurmuştu. Onun içinde Abdülaziz Efendi'yi veliahtlıktan ıskat ederek yerine en sevgili oğlu Murad Efendi'yi getirmek istiyordu. Nitekim bu maksatla büyük Reşit Paşa'yı altıncı defa olarak sadâret makamına geçirmiş ve fikrini de bu zâta kabul ettirmişti.

Bu meselenin halli için lâzımgelen plan tertip edilmişti. Saltanat usûlünün büyükten büyüğe intikali şekli bozulacak; bunun yerine, evlattan evlada intikal usulü kabul edilecekti. Fakat bunun için de Avrupa devletlerinin muvafakatini almak elzemdi.

İngiliz sefiri Kanin, Reşit Paşa'nın[27] şahsen dostu idi. Bu dostluğa istinat eden sadrazam, padişahın bu fikrini sefire söylemekte bir beis görmemişti. Fakat sefir buna derhal menfi cevap vermiş:

– Böyle bir şeyi düşünmekle bile hata ediyorsunuz. Tarihî usûl ve an'anelerinize göre, saltanata hak kazanmış olan şehzadeleri saltanat davasına sevkedersiniz. Siz de müşkil vaziyetlere girersiniz... demişti.

İngiltere sefirinin bu mâkul fikri, Abdülmecid üzerinde fena bir tesir husûle getirmişti. O günden itibaren veliaht Aziz Efendi'ye bir kat daha kinlenmişti. Ve bu kini her gün biraz daha artarak, adeta kıskançlık derecesine gelmişti. Bu kıskançlığa, saltanat hırsından başka sebepler de inzimam etmekte idi. Mesela, kendisi; ufak tefek, çelimsiz, cılız, çiçek bozuğu bir adam olduğu halde biraderi Aziz Efendi gürbüz, yakışıklı, yanağından kan damlayan, bilhassa şâhane gözleriyle kadınların kalplerini cayır cayır yakan bir delikanlı idi. Beyaz bir küheylana binip de seyir yerlerine gittiği zaman, erkek kadın bütün halk tarafından alkışlara ve dualara garkedilmekte idi.

Abdülmecid'in hassas kalbi daima aşka karşı titremekte idi.

27 Reşit Paşa 1800-1858. 1846 ile 1857 yılları arasında altı kere sadârete geçmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilânını sağlayan kişidir.

muvafakat: onay, olur / **elzem:** gerekli / **menfi:** olumsuz /

Fakat sevgi hususunda, kardeşinin kendisinden çok bahtiyar olduğunu düşündükçe için için erimekte idi.

Aziz Efendi,[Sultan Abdülaziz] muhitine sattığı bu sempati sayesinde az zaman zarfında -sivil ve askerlerden- bir hayli taraftar peyda etmişti. Ve bunun neticesi olarak da meşhur Kuleli Vak'ası[28] zuhûra gelmişti. Bundan korkan Abdülmecid, veliahda bir valilik vererek Trablusgarb'a nefyetmek istemişti. Fakat artık içki, sefahat, kıskançlık yüzünden büsbütün verem döşeğine düşen padişah, kendi derdine düşmüş, maksatlarının hiçbirini tatbike vakit bulamadan kan kusarak can vermişti.

Abdülaziz saltanat mevkiine geldiği zaman, merhum biraderinin kendi hakkında düşünüp yapmak istediklerini o da yapmak istemiş; Veliaht Murad Efendi'yi[29] saltanattan mahrum ederek kendi sevgili oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliaht yapmak için bir hayli entrikalar çevirmişti.

Bir taraftan bu entrikalar çevriledursun, diğer taraftan da şehzadeyi padişahlık azametine alıştırmak için henüz on iki yaşında iken uhdesine Hassa-i Ordu-yu Hümâyun Müşirliği verilmişti.

Bu on iki yaşında çocuk, Bâb-ü Vâlâ-yı Seraskeri'ye [Genelkurmay Başkanlığı] gidip gelirken, muhteşem merasim icra edilmekte ve adeta bir hükümdar hürmeti görmekte idi.

Ne çare ki, kaza ve kaderin hükmü, her şeyin ve her kudretin fevkinde idi. Tıpkı Abdülmecid gibi, Abdülaziz de muradına muvaffak olamamış, çevrilen birçok fırıldaklara rağmen oğlunu veliaht makamına getiremeden gürleyip gitmişti.

Sultan Murad'ın pek kısa [doksan üç gün] süren saltanatından sonra Abdülhamid tahta çıktığı zaman, artık Yusuf İzzeddin Efendi'nin ikbal ve istikbal yıldızı büsbütün sönmüş bir halde idi. Debdebe ve haşmet semalarında yaşayan şehzade, şimdi deveden düşmüş hacıya dönüvermişti.

28 Abdülmecid'i tahttan indirmek için yapılan bir teşebbüs.

29 Padişah V. Murad; 1840-1904.

Onun birdenbire tahavvül eden bu hayatı, sinirleri üzerinde büyük bir bulıran husûle getirmişti. Birçok kimseler, Yusuf İzzeddin Efendi'deki cinnet alâmetlerini, son senelerde kapıldığı saltanat hırsına atfederler. Halbuki onun dimağındaki bu teşevvüş, işte tam o zamanlar baş göstermişti.

Yusuf İzzeddin Efendi'ye uzun müddet hususi tabiblik etmiş olan Doktor Bahaeddin Şâkir Bey, daha o zamandan yarı mecnun sayılacak olan bu şehzade hakkında bana birçok şeyler nakleylemişti.

Şehzade çok zamanlarını sakin, münzevi ve sessiz geçirirdi. Herhangi sebeple birisini huzuruna kabul etmek lâzımgelse, uzun müddet tereddüt gösterir, o ziyaretçi ile karşılaşmakta bir hayli güçlük çekerdi.

Harem dairesinde kendisine en yakın olan kadın, gözde ve saraylılarına karşı da şen, neş'eli ve samimi göründüğü enderdi. Hatta Çamlıca'daki sarayının haricinde gezeceği yerleri bile tenha köşelerden intihap ederdi.

Bilhassa yalnız başına kaldığı zamanlar, vaktini tamamiyle ayna karşısında geçirmekte idi. Kâh ayakta durarak kâh bir kanepeye kurularak büyük endam aynalarının karşısına geçen Yusuf İzzeddin, saatlerce çehresini tetkik eder.. sanki karşısında başka biri varmış gibi aynada akseden hayaline uzun uzun söz söylerdi. Bu suretle konuşurken daima azametli tavırlar alır; büyük jestlerle emirler verir; kendisine hangi vaziyetlerin daha ziyade yakıştığını tetkike girişirdi.

Bazen; bu hallerin başkaları tarafından görülmesini katiyen arzu etmez; bulunduğu odaya hiç kimsenin girmesini istemezdi. Bazen de aldığı pozları saray kadınlarına göstererek:

"Şu duruşuma ne dersiniz?.. Pek şâhane değil mi?.. Tıpkı cennetmekân pedere benziyorum!" demekten de çekinmezdi.

Yusuf İzzeddin; birinci derecede sıhhat ve hayatına, ikinci derecede de kendisine yapılacak merasim ve teşrifata ehemmi-

tahavvül eden: değişen / **teşevvüş:** karışıklık

yet verirdi. Hayat korkusu, onu adeta evhamlı bir hale getirmişti. Sofraya oturduğu zaman, önüne getirilen yemekleri dikkatle gözden geçirir, yemek tabağına elini uzatmak için uzun tereddütler gösterirdi.

Eğer şayet kendisinde ufak bir şüphe husûle gelirse, derhal o yemeği getirene bir miktar yedirir ve ondan sonra da kendisi yerdi.

Yatak odasına girdiği zaman, pencerelerin sımsıkı kapanmış olup olmadığına, perdelerin arkasında adam bulunup bulunmadığına, kapı kilitlerinin sökülüp de iğreti takılıp takılmadığını iyice tetkik ve muayene ettikten sonra karyolanın altına bakmak da muhim bir âdeti idi.

Edirne muhasarasında [1913] beraber bulunduğumuz Doktor Bahaeddin Şâkir Beyle bir gün aramızda Yusuf İzzeddin Efendi'nin hnususiyetlerine dair bir bahis açılmıştı. Aramızda hastahane müdürü Şevket Bey sâbık Aksaray mebusu ile Sancaktepe'deki düşmanlara süngü hücumu yaparken kalçasından ağır surette yaralanan yüzbaşı Gani Bey şimdi tütün ticaretiyle meşgul ve -aklımda çok iyi kalmadı- ya Doktor Kemal Cenap veyahut Doktor Hasan Beylerden biri vardı... Bahaeddin Şâkir Bey bize bu şehzadenin hususiyetleri hakkında şunları anlatmıştı:

– Yusuf İzzeddin hakkında benim verdiğim hüküm şudur: Yarım deli!.. Kendisine hususi doktorluk ettiğim müddet zarfında ona reçeteden ziyade nasihat verdim. Her gün tevehhüm ettiği hastalıklardan kendisinde hiçbir eser bulunmadığına dair ona yüzlerce delil gösterdim. Fakat ona tam bir kanaat veremedim. Hatta bir gün, "Şu halde, ben âciz ve hiçbir şeyden anlamaz bir doktorum. Şu halde müsaade buyurun, hususi tabibliğinizden istifa edeyim. Başka bir doktor gelsin." dedim.

Bu tehdit onun üzerinde iyi bir tesir husûle getirdi. "Hayır, istifanıza kat'iyyen rızam yoktur. Siz giderseniz, belki doktor

tevehhüm: kuruntu

namı altında bana bir hafiye verirler. Belki de günün birinde babam gibi öldürürler. Hayır.. hayır.. artık hasta değilim." dedi. Fakat birkaç gün sonra yine o, bir türlü izah edemediği hastalıklarından bahsetti.

Yine Bahaeddin Şâkir Bey'in rivayetine nazaran bir gün Yusuf İzzeddin ile aralarında Avrupa seyahatine dair bir bahis açılmıştı. Söz, Avrupa'daki Jön Türklere intikal etmişti. Bahaeddin Şâkir Bey, gizlice muhaberede bulunduğu Jön Türklerin son faaliyetlerine dair kendisine bir hayli malûmat vermişti. Yusuf İzzeddin, bunları büyük bir alâka ile dinlemiş ve sonra şöyle bir sual ile mukabele etmişti:

– Ömürle sabır lâzım değil mi?

Bahaeddin Şâkir Bey bu sualden bir şey anlamamış; sormaya mecbur kalmış:

– Ömürle sabır niçin lâzım, Efendi hazretleri?

– Niçin lâzım olacak, benim tahta geçmem için!..

Bahaeddin Şâkir Bey bu tehlikeli mevzu üzerinde durmak istemeyerek değiştirmek istemişti. Fakat Yusuf İzzeddin, tamamiyle doktora eğilerek yavaş bir sesle sözüne devam etmişti:

– Amcama bir hal olacak da.. yerine öteki amcam tahta geçecek de.. ona bir hal olacak da... Onun yerine de Selahattin Efendi gelecek.. o da sırasını savacak da.. en nihayet sıra bana gelecek... Bunu senelerce beklemek lâzım... Maamafih, bekleyeceğim. Hem de büyük bir sabır ve metanetle bekleyeceğim. İş ki, ömrüm vefa etsin...

Bahaeddin Şâkir Bey sözü kısa kesmek için:

– Efendi hazretleri!.. Bu bir kısmet meselesidir. Henüz daha gençsiniz. Hem, hâdisât bilinmez ki... diye cevap vermiş ve derhal bu tehlikeli bahsi değiştirmişti.

Yine bir gün Yusuf İzzeddin büyük bir beşaşetle Doktor Bahaeddin Şâkir Beyi karşılamış, kulağına eğilerek:

muhabere: haberleşme / **beşaşet:** güleryüz

– Size bir müjdem var!.. Bu gece rüyamda yeşil sarıklı, yeşil cübbeli bir zât bana elini öptürdü. Ben, Hızır aleyhisselâmım. Sana tebşir ediyorum. Dokuz sene, dokuz ay, dokuz gün geçtikten sonra bir cumartesi günü tam saat dokuzda tahta çıkacaksın, dedi. Sabahtan beri hesap yaptım. O gün, hakikaten cumartesiye tesadüf ediyor... Size şimdiden vaat ediyorum: Tahta çıktığım gün, sizin yedi ceddinizi ihya edeceğim... demişti.

Doktor Bahaettin Şâkir Bey, bu mecnunane rüya ve hülyayı acıyan bir tebessümle, "Hayırdır inşallah!" tabiriyle karşılamıştı. Fakat bu alil ruhlu adamın dokuz sene, dokuz ay, dokuz gün sonra gelen günü nasıl hesap ederek cumartesiye tesadüf ettirdiğine bir hayli merakta kalmıştı.

Yusuf İzzeddin'in hususi bendegânı; onun bütün zayıf damarlarını anlamışlardı. Buna binaen ona karşı daima azametini okşayacak şekilde davranırlardı. Ekseriya kendisine hitap ederken, "Zât-ı seniyyeleri" derlerdi. Halbuki o devirde seniyye tabiri yalnız padişah ile sulb-ü şâhaneden gelen Sultanlar hazerâtına inhisar edilmişti. Fakat bu kurnaz bendegân, bu sözü tamamen ağyârdan hâli zamanlarda söylerler; başkaları huzurunda bütün şehzadegâna olduğu gibi, ona da "zât-ı fahimaneleri.. zât-ı necabetpenahileri..." gibi beylik tabirlerle hitap ederlerdi.

Yine bu bendegân; Efendilerini memnun etmek için, o köşküne girip çıkarken saray kapısının iç tarafına sıra ile dizilirler, yerle beraber üç kere selam verirlerdi.

Bu hâl bir gün saray hafiyelerinden birinin nazar-ı dikkatini celbetmiş. "Yusuf İzzeddin Efendi kendisine bir hükümdar muamelesi yaptırıyor" diye Abdülhamid'e bir jurnal takdimine vesile teşkil eylemişti.

Abdülhamid bu jurnali okuduktan sonra gülmüş;

– Bilirim... Azamet onun babasından miras kalmıştır. Ne yapalım? Varsın yapsın... Serçe kuşu bile, kendi evinden arslandır!.. demişti.

Böyle olmakla beraber Yusuf İzzeddin Efendi vaktini pek o kadar da boş geçirmezdi. Çok zamanlar bir köşeye çekilir, uzun uzun kitap mütâlâa ederdi. Fransızca bilenlerle konuşup Fransızcasını ilerletmek isterdi.

Doktor Bahaeddin Şâkir Bey, şehzadenin ruhu ve âsâbı üzerinde çok işlemiş; uzun telkinler, mülâyimane tehditler, iptidaî marazının üzerinde çok mühim bir tahavvül husûle getirmişti. Hatta o dereceye kadar ki, istibdadın ve kıpkızıl bir hafiye çemberinin etrafını çevirmesine rağmen Yusuf İzzeddin adeta mühim siyasi işlere girişmişti.

Onu bu siyasi işlere sokan Bahaeddin Şâkir Bey, evvela mühim tecrübeler geçirmiş; her şeyden evvel onun dimağına, düşkünlere iyilik hislerini vermişti. Bunun tesiri ile evvela İstanbul'da tahsilde bulunan fakir birkaç gence, gizlice para yardımı ve muaveneti temin etmişti.

Yusuf İzzeddin; Bahaeddin Şâkir Bey vasıtasiyle himaye ettiği bu gençlerden, tantanalı ve tumturaklı lisanlarla yazılmış minnet ve şükran mektupları almaya başlamış, bunlardan pek hoşlanmıştı.

Bahaeddin Şâkir Bey bu fırsatı kaçırmamıştı. Bir gün şehzadeye talebelik hayatının müşkülât ve ıstıraplarını anlatmış; sonra:

– Hadi burası, kendi memleketimizdir. Sayenizde kimse aç, açık kalmaz. Ya Avrupa'da.. o garip ve yabancı diyarda öyle zavallılar var ki... İlim ve irfan hatırı için sokaklarda, kaldırım taşları üzerinde aç yatıyorlar. Bugün bu mihnet ve meşakkati çekenler, yarın bu memleketin karanlık cehil hayatına nur saçacaklardır. Fakat zât-ı şâhaneyi daima istibdata sevkedenler, bu ciheti hiç düşünmüyorlar. Bu zavallı gençlere hainane birtakım maksatlar atfediyorlar. Bu suretle de hem zât-ı şâhaneyi günah vebal altında bırakıyorlar, hem de milletin bu kıymetli gençlerini, yabancı memleketlerde sefil ve perişan süründürüyorlar.

maraz: hastalık / **mülâyimane:** ağırbaşlı / **muavenet:** yardım, destek

Ah, bunlardan birkaçına dest-i muavenetinizi uzatabilseniz... diyerek, hakiki maksadını açmaya bir başlangıç yapmıştı.

Bahaeddin Şâkir Bey, müessir kuvve-i iknaiyesi sayesinde Yusuf İzzeddin Efendi'yi bu işe de sürüklemişti. Avrupa'daki fakir talebelere gizlice yardımdan başlayarak Paris, Mısır vesairedeki ahrarâne hareketlerden haberdar etmişti. İş bununla da kalmamış; mutlakiyet hükûmetinin bu yetişkin şehzadesi, adeta hürriyetperverâne hareketlerin arasına gizlice karışıvermişti.

Hatta, o tarihte İstanbul'da teşekkül eden Osmanlı Terakki ve İttihât Cemiyeti nâfiz âzâlarından bazıları, şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ile temasa bile gelmişlerdi. Artık bu teşkilâtın başında bulunanlardan Hamdi Bey baba türlü desise ve bahanelerle Yusuf İzzeddin Efendi'nin Çamlıca'daki köşküne girip çıkıyor, şehzadeye verilen hürriyet ve meşrutiyet fikirleri, onun ruhunda ve düşüncelerinde büyük bir tahavvül husûle getiriyordu.

Yalnız şu var ki, bütün bu muvaffakiyetlerin sırrı birkaç kelime üzerinde toplanıyor, o kelimeler de; "İnşallah, taht-ı saltanata cülûs buyurduğunuz zaman!.." vesaire gibi, şehzadenin gaye ve düşüncelerine uygun sözlerden ibaret bulunuyordu.

Nihayet, Bahaeddin Şâkir Bey'in şehzade üzerinde oynadığı bu rol işitilmiş; buna diğer bazı esbab da inzimam ederek doktor, Erzurum'a nefyedilmişti.* Yusuf İzzeddin Efendi'nin köşkünün etrafı da sıkı bir çenberle çevrilmişti. Bu çenberi çevirenler; resmi ve sivil zabıta memurları, Yıldız Sarayından gönderilen sivil tüfekçiler, belediye çavuşları, Üsküdar muhafızlığının sivil kanunları, Üsküdar mutasarrıflığının muhtelif renk, çeşit ve meslekte olan memurlarından ibaretti.

* Yazarın bir yanlış hatırlaması vardır. Çünkü Bahaeddin Şâkir Erzurum'a değil Erzincan'a 1905 Temmuz'unda sürgün gitmiştir. Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şâkir, İttihat Ve Terakkiden Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni,* Kaynak Yay., İst., 2004, s. 27.

dest-i muavenet: yardım eli / **müessir:** etkili / **kuvve-i iknaiye:** ikna gücü / **ahrarâne:** hür olanlara yakışacak şekilde / **inzimam:** katılma / **tahdit:** sınırlama

Bunların işleri güçleri, köşkün kapıları civarında birer pusu kurarak içeri girip çıkanları tarassut etmek... Şehzade, Yıldız Sarayı'ndan tahdit edilen malûm ve muayyen bir hudut içinde gezmek için köşkten çıktığı zaman, arabasını uzaktan takip eylemek... Şayet yolda Efendi'ye selam veren ve yahut dikkatlice bakan olursa, derhal o adamı yakalayarak hakkında mübalâğalı jurnaller vermek.. gibi basit şeylere inhisar etmekte idi.

Fakat asıl mühim bir hafiye vardı ki, o; şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin yatak odasına kadar hulûl etmişti. Efendi'nin köşk dahilindeki ahval ve harekâtını en mahrem teferruatına kadar takip ettiriyor.. ve sonra haftada bir gün Yıldız Sarayına gidip Abdülhamid'in önüne oturarak bunları birer birer nakledi yordu.

Bu hafiye, ne sarayın ne de Yusuf İzzeddin'in yabancısı değildi. Efendi'nin amcazâdesi ve Sultan Abdülmecid'in oğlu, şehzade Vahdeddin Efendi idi.

Şehzade Vahdeddin Efendi, şehzadeler arasında casusluk yapmayı iş edinmişti. Bilhassa Abdülaziz'in oğullarını her an tarassut edebilmek için onların saraylarına gizlice muhtelif adamlar yerleştirmişti. Kırk beş, elli seneden beri Osmanlı hanedanını ikiye bölen Mecidilik ve Azizilik meselesini körükleyenlerin en başında, bu sinsi şehzade görülmekte idi.

Mecidiler, Abdülmecid'in oğulları idi. Bunlar, saltanatı büyükten büyüğe olmak üzere kendilerine hasretmek istiyorlardı. Aziziler ise Abdülaziz'in oğulları idi. Bunlar ise, babaları Abdülaziz'in, Mecidiler tarafından padişahlıktan ıskat ve katl edildiğini iddia ediyorlar; Abdülmecid oğullarından nefret ediyorlardı.

O esnada saltanat makamını işgal eden Abdülhamid bu meselede gayet hassas ve müteyakkız davranıyordu. Çırağan Sarayında mahpus bulunan büyük biraderi hakan-ı sâbık Sultan Murad ile Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesinde pek sıkı

tarassut: gözetleme / **hakan-ı sâbık:** eski hükümdar

çenber içinde bulundurduğu küçük biraderi veliaht Reşad Efendi'den kendisine gelebilecek fenalıkların önüne geçmek için ne gibi tedbirler almışsa; Abdülaziz'in en büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi de aynı şekilde kendisine zarar gelmeyecek bir halde yaşatmaya ehemmiyet veriyordu... Buna binaen, en küçük biraderi Vahdeddin Efendi'nin, şehzade Yusuf İzzeddin Efendi hakkında muntazaman getirdiği gizli malûmâtı, büyük bir memnuniyetle dinliyordu.

Şehzade Vahdeddin Efendi, kendi gözdelerinden birinin hemşiresini Yusuf İzzeddin Efendi'nin köşküne yerleştirmişti. Bu kadın da genç ve güzeldi. Efendi'nin kadınlara pek o kadar düşkün olmamasına rağmen, gene birkaç ay zarfında sinirli şehzadeye tamamen yakın olacak kadar kendini sevdirmişti. O da Yusuf İzzeddin Efendi'nin gözdeleri sırasına geçmişti.

Hakiki ismini söylemeyerek kendisini İkbal ismiyle tanımaya mecbur olduğumuz bu gözde, Şehzade Vahdeddin vasıtası ile Abdülhamid'den aldığı mühimce bir para mukabilinde, Efendi Yusuf İzzeddin'in saraydaki bütün harekâtını Vahdeddin'e bildirmekte idi. Şunu da ilave etmek icap eder ki, Vahdeddin aldığı malûmatı Abdülhamid'e pek mübalâğalı bir şekilde nakletmeyi kendisi için faydalı addetmekte idi. Hatta bu yüzden, Çamlıca köşkünü tarassuta memur olan hafiyeler bir-iki kere şiddetli tekdirlere maruz kalmışlar, kayıtsızlıkla itham edilmişlerdi.

Buna rağmen şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, dimağında kurduğu hayale günden güne kuvvet vermekte idi. Bahaeddin Şâkir Bey'in ona ilham ettiği fikirler, esasen saltanat sevdası ile malûl olan şehzadenin dimağında yeni bir hülya uyandırmıştı. Şimdi onun yegâne gayesi, "ilk meşrutiyet padişahı" olmaktı.

İlk meşrutiyet padişahı nasıl olabilecekti?.. Bunu henüz tayin ve tahmin mümkün değildi. Ancak şu var ki, nihayet Abdülhamid de bütün insanlar gibi bir fâni olduğu için, günün birinde vefat edecekti. İşte o zaman, Avrupa'da komiteler teşkil eden

genç Türkler, Avrupa devletlerine ve siyasi mahfillerine müracaat edecekler:

"Muhtelif milletlerden mürekkep olan biz, Osmanlılar; asırlardan beri mutlakiyet idaresinin istibdadı altında ezildik, bittik. Artık bu idareyi tarihe maledeceğiz. Osmanlı hanedanından en münevver, en terakkiperver bir şehzade olan Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta geçireceğiz!" diyeceklerdi.

Merhum Bahaeddin Şâkir Bey, kendisiyle bu hususta yaptığımız hasbihallerde, şehzadeye sureti kat'iyede böyle bir fikir vermemişse de, onun marazi fikirlerinde bir istihale husûle getirmek ve onu, tenha köşelere çekilip de düşünmekten kurtarmak maksadı ile okumaya sevketmek için bu fikre yakın bazı hisler ve ümitler verdiğini söylemekten çekinmemiştir.

İşte günden güne bu hülyayı kuvvetlendiren Yusuf İzzeddin Efendi, artık bütün ümitlerini iki şeye hasretmişti. Biri, Avrupa'daki Jön Türkler idi. Diğeri ise, babası Abdülaziz'e karşı daha hâlâ kalplerinde takdir ve muhabbet hissi besleyenlerdi.

Bahaeddin Şâkir Bey'in Erzurum'a nefyedilmesinden ve Çamlıca köşkünün de pek sıkı bir hafiye çenberi ile çevrilmesinden sonra, Yusuf İzzeddin Efendi'nin hürriyetperverlerle olan alâka ve râbıtası birdenbire kesilivermişti. Fakat meşrutiyetin ilanından bir buçuk sene evvel, şehzade hakkında gösterilen şiddetli tarassut ve tazyik biraz gevşemişti. İşte o zaman Yusuf İzzeddin Efendi, iki sene evvel menfasından Paris'e firar eden Bahaeddin Şâkir Beyle muhabereye girişmişti.

Gariptir ki, muhabereyi temin eden, sarayın hafiyelerinden Hüseyin Bey isminde bir zât idi. Tunuslu bir paşanın damadı olan bu zât, zahiren saray hafiyelerinden görünmekle beraber, hakikatte Avrupa'daki Jöntürklere saray aleyhinde hafiyelik etmekte idi. Böylece iki yüzlü bir rol oynayan bu zât, Bahaeddin Şâkir Beyle arkadaşlarının gösterdiği lüzum üzerine, Yusuf İzzeddin Efendi ile gizlice irtibat tesis etmiş; şehzadenin Bahaeddin Şâkir Beyle muhabere vasıtalığını deruhte eylemişti.

menfa: sürgün yeri / **deruhte:** üstlenmek, üzerine almak

Jöntürklerle yeniden hasıl olan bu temas, Yusuf İzzeddin Efendi'nin sarsılan hülyasına da yeniden bir kuvvet vermişti. Artık "ilk meşrutiyet padişahlığı"nı dimağında büyük bir ideal olarak yaşatan şehzade, o mevkii bihakkın ihraz edebilmek için hemen hemen bütün hayatını okumaya hasretmişti.

Osmanlı hanedanı azasının hemen hepsi, ayrı ayrı birer sanata heves ederlerdi. Ve ekserisi de musikiyi çok severler, zamanlarının mühim bir kısmını, muhtelif sazlar çalınakla geçirirlerdi. Yusuf İzzeddin Efendi'nin küçük biraderi Abdülmecid Efendi musikiyi sever ve daima resim ile iştigal ederdi. Onun küçüğü [Mehmed] Seyfeddin Efendi de [1874-1927] gemicilikten pek zevklenirdi. Hemen haftanın üç dört gününde Haydarpaşa iskelesine inerek, köprüye işleyen Bağdat, Basra, Halep vapurlarından birinin kaptan köprüsüne çıkmak, vapuru iskeleden kaldırarak köprü iskelesine yanaştırmak, hatta bu suretle birkaç sefer yapmak, en sevdiği bir şeydi. Halbuki Yusuf İzzeddin Efendi ne musikiye karşı büyük bir alâka ve intisab göstermiş, ne de başka bir sanata heves etmiş değildi. O bütün gayesini dimağındaki ideale raptetmiş, meşrutiyetin ilânına kadar zamanını okumakla geçirmişti.

*

Meşrutiyetin ilânı [17 Aralık 1908] ile İstanbul'da birdenbire esmeye başlayan hürriyet havası, bütün içtimai sınıflar arasındaki yaşayış tarzını değiştirmişti. Sadece halk sınıflarının değil, memleketin en imtiyazlı zümresini teşkil eden şehzadelerin hayatlarında bile bir tahavvül husule gelmişti. Bir anda hafiye korkusunun kalkıvermesi, yalnız halkı değil; belki halktan ziyade şehzadeleri sevindirmişti. Hürriyetin ilânı üzerinden birkaç gün geçer geçmez, halk ile bir kısım şehzadeler arasında derhal bir temas baş göstermişti.

Halk; başlıca Sultan Aziz ile Sultan Murad'ın oğullarına te-

bihakkın: hakkıyla, gereği gibi / **ihraz:** erişmek, elde etmek / **tahavvül:** değişim

veccüh göstermekte idi. Çünkü bu iki padişah, halk nazarında birer şehit telakki edilmekte idi.

Hürriyeti en coşkun manası ile kavrayan matbuatta, saltanat hanedadından bahsederken, bilhassa Sultan Aziz'in en büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi ile, Sultan Murad'ın büyük oğlu Selâhaddin Efendi'ye ayrı ayrı meftuniyet gösteriliyor; bunların türlü türlü meziyetleri dizilip dökülürken, haklarında kullanılacak tabir ve tavsiflerden izhar-ı acz ediliyordu.

En büyük toplantı yerlerinden, adi mahalle gazinolarına kadar verilen müsamere ilanlarının en başında -hemen hemen daima- bu iki şehzadenin ismi görülüyordu. Birbirini müteakip açılan kulüplerin, cemiyetlerin, teşekküllerin fahri reisliği ve yahut hâmiliği bu şehzadelere veriliyordu.

Şehzadelerin bunları kabul edişine bakılırsa, bu vaziyetten memnun oldukları anlaşılıyordu.

Bütün bu gösteriler arasında şehzade Selâhaddin Efendi, birinci dereceyi işgal ediyor, Yusuf İzzeddin Efendi ikinci planda geliyordu. Veliaht Reşad Efendiden ise daha az bahsediliyordu.

Yusuf İzzeddin Efendi, Selâhaddin Efendi'nin kendisine bir derece daha tercih edilmesinden biraz müteessir olmakla beraber, yine vaziyetinden memnun görünüyordu. Hemen her gün arabasına biniyor, İstanbul'un muhtelif semtlerinde dolaşıyor, kendisini halka gösteriyor, bu suretle gururunu tatmine çalışıyordu.

Artık bu serbestçe gezmeler ve halkla temaslar; Yusuf İzzeddin Efendi'nin âsâbı üzerinde mühim bir tahavvül göstermişti. Kalplerinde doğan ümitlerle memnun ve müsterih bir hale gelen insanlara benzemişti. Bilhassa Avrupa'dan avdet eden Dr. Bahaeddin Şâkir Bey, vaziyete tamamen hakim olan İttihât ve Terakki Cemiyeti merkezi umumisinde, şehzadeler arasında en ziyade kendisine teveccüh gösterildiğinden bahsettiği zaman,

tavsif: vasıflandırma / **izhar-ı acz:** acizlik beyanı

Yusuf İzzeddin Efendi'nin kalbindeki ümitler büsbütün tazelenmişti.

İstanbul'da bulunan ve o tarihte hemen cümlesi de cemiyetin bayrağı altında toplanan birçok zevat-ı âliye ile, Selanik'ten İstanbul'a gelen cemiyet erkânı, Yusuf İzzeddin Efendi'yi ziyaret etmeyi iş güç edinmişlerdi. Bu ziyaretler esnasında başlıca bahsedilen mesele ise, Efendi hazretlerinin kıymetli meziyetlerinden, şehzadegân arasında ilim ve irfan ile temayüz eylemelerinden.. millet ve memlekete pek büyük hizmetler ederek "tarihte, ibka-yı nâm" edeceklerinden ibaretti.

Kısmen dalkavukluktan ve kısmen de nezaket ibrazından ibaret olan bu sözler, sadece Yusuf İzzeddin Efendi'nin gururunu okşamakla kalmıyor, kalbindeki ümitlerini de artırıyordu.

Artık Yusuf İzzeddin Efendi kesenin ağzını açıyor; devlet ricaline ve hükûmet erkânına, sair kalbur üzerine gelen zevâta parlak ziyafetler veriyor, kendini de bir kat daha göstererek etrafında bir "taraftar kütlesi" yaratmaya çalışıyordu.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin bu vaziyeti, başlıca iki şehzadeyi endişeye sevk etmişti. Bunlardan biri, Sultan Murad'ın oğlu Selâhaddin Efendi, diğeri de Vahdeddin Efendi idi.

O esnada padişah Abdülhamid'in mevkii kıl üzerinde bulunduğu için, Osmanlı saltanat kanunu mucibince veliaht namzedi doğrudan doğruya Yusuf İzzeddin Efendi idi. Yusuf İzzeddin Efendi bir müddet sonra saltanat makamına geçerse, taht "Aziziler"e intikal edecekti. Abdülmecid'in oğulları ise, bundan endişe etmektelerdi.

Selâhaddin Efendi, fakir ve mütevazı bir şahsiyetti. Tam otuz sene mecnun ve hasta pederi ile Çırağan sarayının bir köşesinde mahpus hayatı geçirdiği için, kendisine ağır bir sükûnet gelmişti. Esasen yaradılış itibari ile de halim selim ve mücadeleden müctenipti. Onun için mühim miktardaki serveti ve saltanat uğrundaki ihtirası ile önüne dikilen Yusuf İzzeddin

zevat-ı âliye: büyük zatlar / **ibkâ-yı nam:** nam bırakmak / **müctenip:** çekinen

Efendi ile çarpışacak vaziyette değildi. Bir tek istinatgâhı varsa, o da geçirdiği hapis hayatına karşı yüksek kalbinde mevcut olan merhametten ibaretti. İşte bunları göz önüne getiren Selâhaddin Efendi, artık bütün talih ve mukadderatını, talihin cilvesine terk etmişti.

O sırada bir gün Haydarpaşa'dan köprüye gelen Bağdat vapuruna binmiştim. Elimdeki gazeteye göz gezdirmekte idim. Vapur henüz hareket etmişti. Selâhaddin Efendi'nin ağası geldi; "Sizi, Efendi hazretleri istiyor" dedi. Halbuki ben, Efendi'nin vapura girdiğini görmemiştim.

Ağanın delâleti ile kaptan mevkiine çıkarak, bir köşeye çekilmiş olan Selâhaddin Efendi'nin oturduğu küçük köşke girdim.

– Vapura girerken sizi gördüm. Konuşa konuşa köprüye kadar gideriz... dedi, oturmak için yanındaki sandalyeyi gösterdi.

Konuşmaya başladık... Kızkulesi açıklarına kadar konuşmamız âfâki şeylerle devam etti. Fakat orada bahis birdenbire hükûmet ve hükümdarlık mevzuuna giriverdi. Mevzuun esasını, Abdülhamid'in takip ettiği idare ve siyaset sistemi teşkil etmişti. Selâhaddin Efendi, bu hükümdara karşı kalben hissettiği iğbirara rağmen yine insaflıca hareket etmekte ve bütün tenkitlerini hakiki hatalar üzerinde tesbit eylemekte idi.

Sözlerini bitirmesini bekledim. Ve şu sualle, onun fikrini öğrenmek istedim:

– Zât-ı fahimaneleri, saltanat makamını iştigal buyurursanız, nasıl bir idare ve siyaset takip buyurmak fikrindesiniz?

Selâhaddin Efendi'nin rengi birdenbire tebeddül etti. Başını, gayri ihtıyari bir surette denizden tarafa çevirdi. Hiç unutamayacağım hüzünlü bir tavırla:

– Saltanatın bize kısmet olacağını ümit etmiyorum!.. cevabını verdi.

O gün ona o sözleri söyleten, acaba sadece bir hissikablelvuku eseri mi idi?.. Yoksa, saray muhitinde çevrilen entrikalar-

iğbirar: kırılma, gücenme / **hissikablelvuku:** önsezi / **tebeddül:** değişim

la mücadeleye girişmekten aciz olduğunu mu ifade etmek istemişti?.. Tabiidir ki, bunu kendisine sormak mümkün değildi.

Fakat, Vahdeddin Efendi'ye gelince; önünde sıra bekleyen iki büyük şehzadeye rağmen o saltanattan ümidini kesmemişti. Kendisine bir hayli uzak olan saltanat makamına erişebilmek için sakin, telaşsız, sarsılmayan bir azim ve ümitle beklemeye karar vermişti.

Fakat bu bekleyiş, boş değildi. Çok kuvvetli bir esaşa müstenitti. Ve bu esası da, şu iki nokta üzerinde temerküz etmişti:

1. İttihâtçılar, nasıl olsa padişah Abdülhamid ile geçinemeyecekler; onu başlarından atarak veliaht Reşad Efendi'yi tahta geçireceklerdir.

2. Reşad Efendi padişah olduğu zaman, Yusuf İzzeddin Efendi veliaht olacaktır. Ancak şu var ki; Yusuf İzzeddin Efendi hastadır. Vakıa hastalığı bugün salâh eseri göstermektedir. Fakat herhangi sebeplerden dolayı bu hastalık artarsa, artık tamamiyle mecnun bir hal alacak; veliahtlık kendisinden sâkıt olacaktır.

Bir zamanlar Yusuf İzzeddin Efendi aleyhinde Abdülhamid'e hafiyelik eden Vahdeddin Efendi şimdi faaliyetinin mecrasını değiştirmiş, Yusuf İzzeddin Efendi'yi saftan hariç bırakacak tedbirler almaya girişmişti.

Aynı zamanda Yusuf İzzeddin Efendi de bir an evvel saltanata kavuşmak için kendi düşüncelerinin garabetini gösteren bir plan tasavvur etmişti. O da; babası Sultan Aziz'in ne şekilde vefat ettiğini ortaya attırarak, efkâr-ı umumiyeyi, Abdülmecid oğulları aleyhine çevirmekti.

İlk defa olarak tecrübe için küçük bir kitap çıkarılmıştı.[30] Bunda Abdülaziz'in ne şekilde öldürüldüğüne dair birtakım deliller ve şahitler ortaya atılmıştı. Buna en ziyade Abdülhamid sevinmişti. Ve o esnada Yusuf İzzeddin Efendi ile vuku bulan bir mülâkâtında, Abdülaziz'in katledildiğini teyid ederek:

30 Hafız Mehmed Bey, *Hakaiku'l-Beyan Fî Hakkı Cennet Mekân Sultan Abdülaziz Han*, İstanbul, 1908. / **müstenit:** istinat eden, dayanan / **salâh:** kurtulma

– Ben katilleri kanunun pençesine teslim etmek suretiyle vazifemi ifa ettim. Fakat haklarında verilen idam hükmünü tatbik ettirmedim. Halbuki düşmanlarım benden intikam almak istediler. Şerif tarafından boğdurulan Mithat Paşa'yı, benim boğdurduğumu iddia ettiler. İşte, hakikat meydana çıkıyor. Benim haklı olduğum anlaşılıyor!.. demişti.

Sultan Aziz'in katli etrafında başlayan bu neşriyat, halkı çok alâkadar etmişti. Aynı zamanda saltanat hanedanı arasında da bir dedikodu baş göstermişti.

İttihât ve Terakki Cemiyeti, Abdülmecid'e hak kazandıracak ve saltanat hanedanı arasında münaferet uyandıracak bu neşriyatı hoş görmemiş, cemiyetin gazetelerinde bu gibi neşriyat aleyhinde birkaç makale yazıldıktan sonra, işe hükûmet müdahale ettirilmiş, bu mesele etrafında yapılan neşriyatın önüne geçilmişti.

Lâkin, Yusuf İzzeddin Efendi, bu mesele etrafında konuşmayı âdet edinmişti. Pederinin katledildiğine kanaat getirmekle beraber intiharına dair olan iddiaları da büyük bir dikkatle dinler, söyleyenleri uzun uzadıya isticvaba çekerdi.

Bir aralık Sultan Aziz'in vefatı hakkında neşredilen resmi raporlarla, sefarethanelerde mahfuz olan sefaret doktorlarının raporları arasında çok büyük fark olduğunu işitmişti. Derhal bu raporların bir suretinin kendisine verilmesi için sefarethanelere adam göndermişti.

"Suret-i namahremânede" kaydı ile vuku bulan bu talep, bazı sefaretler tarafından "suret-i nazikânede" reddedilmişti. Yalnız iki sefaret, şehzadenin bu arzusunu gizlice hariciye nezaretine bildirmiş, nasıl mukabele etmek lazım geldiğini öğrenmek istemiş. Bu sefaretlere, bu talep karşısında sükût edilmenin daha münasip olacağı söylenmekle beraber, İstanbul'da bulunan İttihât ve Terakki murahhasları da meseleden haberdar edilmişti.

isticvab: sorgu / **suret-i namahremâne:** gizli olarak / **mahfuz:** saklı

O aralık Bahaeddin Şâkir Bey İstanbul'da idi. Bu meseleyi duyar duymaz doğruca Yusuf İzzeddin Efendi'ye gitmiş, artık mazinin karanlık perdeleriyle örtülmüş olan bu gibi meselelerin kurcalanmasından, fayda yerine zarar geleceğini anlatmış, şehzadeyi bu fikrinden vazgeçirmişti.

Abdülhamid, Yusuf İzzeddin Efendi'ye olan iltifatını günden güne arttırıyordu. Bu suretle de, hem Sultan Aziz'in oğullarını, hem de taraftarlarını elde tutmak istiyordu. Abdülhamid'in en büyük endişesi, Yusuf İzzeddin Efendi'nin gerek İttihât ve Terakki Cemiyeti mensuplarından ve gerek mebuslardan birçok zevat ile görüşmesi idi. Bu evhamlı padişah, en ziyade mebuslardan çekinmekte idi. Şehzade ile temasta bulunan mebusların herhangi bir sebeple kendisini hal' ve biraderi Reşad Efendi'yi de veliahtlıktan ıskat ederek Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta çıkarıvermelerini çok kuvvetli ihtimal dahilinde görmekte idi.

Abdülhamid, bu endişesini cemiyet erkânına söylemekten çekinmemişti. Bir gün kendisini ziyarete gelen meclis reisi Ahmet Rıza Beyle[31] Talât Beye[32] şehzadelerden söz açarak:

– Görüyorum ki bizim Efendiler de meşrutiyetten pek çok istifade ediyorlar. Tabii, buna çok memnun oluyorum. Yalnız, Efendilerden bazılarına farklı muameleler edildiğini işitiyorum. Bana kalırsa, bu doğru değildir. Hem halk ve hem de hanedan arasında birtakım dedikodulara meydan verebilir. Bence, hepsine siyanen muamele edilmelidir. Ben, otuz dört sene onları idare ettim. Amma nasıl ettim?.. Onu ben bilirim. Hiç birini diğerine tercih etmedim. Hele amcamın oğulları ile merhum biraderimin yani Sultan Murad'ın ailesine, kendi evlatlarımdan ziyade ehemmiyet verdim. Onların her arzularını yerine getirmeye gayret gösterdim. Sadece, halk ile temas ettirmedim. Bu da, sebepsiz değildi. Tahta çıktığım zaman, İstanbul

31 1859-1930. 1908'den sonra kurulan meclisin başkanı olmuştur.

32 1874-1921 İttihât ve Terakki'nin kurucularındandır. İttihât ve Terakki'nin son sadrazamıdır.

halkı adeta ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı merhum amcam Abdülaziz Efendi'ye, diğer kısmı da merhum biradere taraftardı. Eğer amca zâdelerimle, birader zâdelerimi ortada gezdirmiş olsaydım, bu taraftarlık artacak, belki de birçok vak'alara sebep olacaktı. Zaten malûm ya, bizim hanedan arasında az çok bir ayrılık vardır. İşte ben, bu ayrılıktan fenalık zuhur etmesin diye, Efendilerin hepsine musavi muamele gösterdim. Hatta, amcazâdelerimle biraderzâdelerim mahzun olmasınlar diye; zaman oldu, onları kendi evlatlarıma tercih ettim. Saraylarının dahilinde, kendilerinden kuş sütünü bile esirgemedim. Yalnız, halk ile sıkı fıkı temaslarına meydan vermedim. Size de tavsiye ederim. Benim tecrübelerime itimad ediniz. Bilhassa yetişkin Efendilere karşı müsavi muamele gösteriniz. Sonra, sıkıntı çekersiniz... demişti.

Hiç şüphe etmemelidir ki, Abdülhamid bu sözleri söylemekle, yüzde yetmiş, kendi mevkiini tahkim etmek istemişti. Fakat geri kalan yüzde otuz da, onun gösterdiği tehlike ihtimallerinden uzak değildi. Nitekim bu tehlike, yavaş yavaş baş göstermişti. Her şehzade gibi hürriyete kavuşan ve halk ile temasa başlayan veliaht Reşad Efendi, kendisiyle temas edenlerin hiç birini tatmin edememişti.

Esasen bu zâtın yaradılışı, diğer kardeşlerinden tamamiyle ayrı idi. Fizyonomi itibariyle bile büyük bir fark gösteren bu ayrılış, bilhassa zekâ ve anlayış noktasından, Reşad Efendi'nin şansını pek sönük göstermekte idi.

Abdülmecid oğullarından Murad, Hamid, Vahdeddin Efendilerde az çok birer mânâ ifade eden çehrelerine, muhatapları üzerinde tesir husule getiren zekâya müstenit sözlerine, vücutlarındaki hissolunur derecede çevikliklerine mukabil; Reşad Efendi'nin çehresinde bir belâhet, sözlerinde bir yavanlık, vücudunda da büyük bir betaet görülmekte idi... Buna, uzun seneler saray köşelerinde kapanmak da inzimam ettiği için Reşad Efendi büsbütün sönük bir hale gelmişti.

müsavi: eşit / **tahkim etme:** güçlendirme / **belâhet:** bönlük, alıklık

Avam arasındaki telâkkilerden sarfınazar edelim, birçok akıllı zevat, asıl tehlikeyi şu noktada görmektelerdi: "Hükûmet, asırlardan beri mutlakiyet ve istibdat ile idare edildi. Şimdi, birdenbire idare değişti. İnkılâp pek çabuk ve kolay oldu. Fakat bu inkılâp siyasidir. Beş on kişinin zoru ile husule gelmiştir. Halk cahildir. İçtimai bir inkılâp geçirmeden karşılaştığı bu siyasi inkılâbı ne dereceye kadar hazmedebilecektir? Meşrutiyetin ilk gününden beri başlayan anarşi ve şımarıklık; halkın hürriyete ve meşrutiyete ne kadar yabancı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda inkılabı yapanlar, memleketin bütün mukadderatına hakim olmak istemektedir. Fakat bunların arasında da devlet ve millet işlerinde tecrübe sahibi olan kimse mevcut değildi. Dünya siyaseti ise, pek nazik bir devreye girmiştir. İmdii... Bu tecrübesiz inkılâpçılar, idareyi büsbütün ellerine alırlarsa.. yarın, öbür gün; herhangi bir sebeple veliaht Reşat Efendiyi de tahta çıkarırlarsa.. bu tecrübesiz inkılâpçılarla, bu ahmak padişahın elinde bu devlet ve milletin hali nice olur?.. diye derin derin düşünmekte:

– Hiç olmazsa Yusuf İzzeddin veyahut Vahdeddin efendilerden biri saltanat makamına gelseydi, belki vaziyet değişirdi... şeklinde de bir mütalâa yürütmektelerdi.

Osmanlı tarihinde, (her biri bir günâ deli) olmak üzere nam bırakan padişahların, artık tamamen tereddi etmiş olan son hafitlerinden bu devlet ve bu millet için en küçük bir hayır ve fayda ummak mümkün değildi. Böyle olmakla beraber, bu son mütalâa, memlekette hüküm süren anarşiden başka bir de yeni bir istibdada maruz kalmamak korkusundan ibaretti.

Bu düşüncelerin feci akibeti, çarçabuk başgöstermişti. 31 Mart vak'ası, memlekette büyük bir tahavvül husule getirmişti. Abdülhamid, saltanattan ıskat edilmiş, yerine Beşinci Sultan Mehmed unvaniyle veliaht Reşad Efendi geçirilmişti. Fakat Beşinci Sultan Mehmed, ancak bir karagöz göstermeliği"nden

telakki: anlayış / **sarfınazar:** göz ardı / **tahavvül:** değişim

başka birşey değildi. Devletin kuvvet ve idaresi, "meşrutiyet inkılâbını yapan, irticaı bastıran, yeni padişahı tahta çıkaran" İttihât ve Terakki Cemiyeti rüesâsının eline geçmişti.

Cemiyet; irticaya bir daha meydan vermemek, ve hükûmet idaresinde kendi programını tatbik etmek için bazı hürriyetleri tahdide karar vermişti. 31 Mart vak'asını müteakip gösterilen şiddet ve dehşet siyasetinin tesiriyle cemiyetin bu hareketi ilk zamanlarda hiçbir taraftan hiçbir mukabele görmemişti. Fakat aradan birkaç ay geçip de o şiddet ve dehşet unutulmaya başlar başlamaz, muhalifler arasında bir kımıldanma başgöstermişti.

Meşru ve haklı muhalefet yapan bazı zevat müstesna olmak üzere, "muhalif markasını" taşıyanların mühim bir kısmı, menfaatleri cemiyet tarafından sektedar edilenlerle, kendilerine yüz verilmemiş olan bir zümreden ibaretti. Şerif Paşa, Damat Ferit Paşa vesaire gibi... Bu zümreye bir de şehzade ilave etmek icap eder ki, o da; Vahdeddin Efendi idi.

Vahdeddin Efendi; Sultan Azizin oğullarına fazla teveccüh gösterilmesinden şikayetçi idi. Kulüplerde vesair umumi yerlerde verilen ziyafetler ve müsamerelere daima Yusuf İzzeddin ve Mecid Efendilerin davet edilmesinden, bunlara sözler söyletilip nutuklar irad ettirilmesinden hissettiği kıskançlığı vakit vakit izhar etmekten çekinmemekte idi.

O; herkesten evvel, Sultan Reşad'a kinlenmişti. Sultan Reşad tahta çıktıktan [1909] sonra sık sık saraya gitmiş; Abdülhamid'le olduğu gibi Sultan Reşad'la da hususiyet kazanmak istemişti. Fakat; Sultan Reşad, hanedan arasında dedikoduculuğu ve hatta hafiyeliği dolayısıyle sevilmemiş olan bu şehzadenin, vaktile kendi hakkında da Abdülmecid'e birçok şeyler söylediğini hatırlayarak Vahdeddin Efendi'ye yüz vermemişti.

Halbuki Yusuf İzzeddin Efendi saraya gittiği zaman daima hürmetle karşılanıyordu. Ona yapılan muamele; bir veliahta

sektedar: zarara uğratılmış / **suret-i namahremâne:** gizli olarak

gösterilmesi lazım gelen merasim ve teşrifattan ziyade, terbiye ve nezaketi ile kendisini sevdiren bir şahsın gördüğü muameleye benziyordu.

O tarihte Yusuf İzzeddin Efendi, kendisine gösterilen hürmet ve muhabbetlere liyakat kesbediyordu. Vücudunun ufak tefek olmasına mukabil, kendisine şâhane bir vakar ve azamet veriyordu. Fakat bu vakar ve azameti hiçbir zaman kibir ve gurur derecesine çıkarmıyor; icap edenlerden iltifatlarını esirgemiyordu. Aynı zamanda çok düzgün söz söylüyor; iyi düşünceli, muhakemesi mütekâmil, olgun kafalı bir adam gibi konuşmasını biliyordu.

326 [1910] senesi Mart ayı esnalarında Bulgar kralı Ferdinand İstanbul'a gelmişti. Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, kralın şerefine tertip edilen bütün merasime iştirak etmişti. Hatta, Âbide-i Hürriyet tepesi civarında yapılan büyük resmi geçide, Bulgar kraliçesi ile beraber bindiği kapalı bir saltanat arabasının içinde gelmişti. Osmanlı Veliahtı, iştirak ettiği bütün bu merasim esnasında en küçük bir gayrı tabiilik göstermek şu tarafa dursun, bilakis ziyafetlerde ve gezintilerde kraliçeye gösterdiği zerafet ve nezaketiyle bir hayli hoşa gitmişti.

Bulgar kralının İstanbul'dan avdetinden takriben bir ay sonra da Sırp kralı Piyer İstanbul'u ziyaret etmişti. Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, bu kralın İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında da tekerrür eden ziyafetlerde, resmi geçitlerde, muhtelif gezintilerde isbat-ı vücut etmiş, yine hareketlerinde dimağ ve akıl hafifliğini gösteren bir hareket zuhura gelmemişti.

Yine Âbide-i Hürriyet tepesi civarında büyük bir resmi geçit icra edilmişti. Resmi geçit yapılacak meydana kurulan Otağ-ı Hümayun da padişah veliahtına çok büyük iltifat göstermiş; yanına koydurduğu bir koltuğa davet ederek Yusuf İzzeddin Efendi'ye pek samimi surette muamele eylemişti.

Gerek padişah ve gerek kralla binlerce kişinin karşısında saatlerce beraber bulunan, oturan ve kalkan veliahtın tavır ve ha-

isbat-ı vücut: boy gösterme / **liyakat:** layık olma / **kesbetmek:** kazanmak

reketleri; tam manasiyle terbiyeli, merasimperest, mevkinin ehemmiyetini bilen ve takdır eden bir kimseden zerre kadar farklı değildi.

Yine 326 senesi sonbaharında, Seyitler Ovası'nda yapılan meşhur resmi geçitte Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi de hazır bulunmuştu. Şehzade, manevranın devam ettiği müddet zarfında, yüzlerce ümera ve zabitânın, sefaret ataşemiliter ve ataşenavallarının arasında müşir üniformasiyle gezmiş, dolaşmış. Herkesle, pek akıllı ve uslu bir adam gibi konuşmuştu.

327 [1911] senesinin ilk aylarında İngiltere kralı VII. Edward vefat etmişti. Yerine geçen Kral Jorj'a Mayıs ayında Londra'da taç giyme merasimi icra edilecekti.

Usûlen Osmanlı hükûmeti tarafından Londra'ya bir heyet gönderildi. Mühim zevattan mürekkep olmak üzere gönderilen bu heyetin riyasetine, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi geçirilmişti.

Yusuf İzzeddin Efendi, bu heyetin başında olarak Londra'ya gitti. Bir misli daha görülmemiş olan o muhteşem merasimin bütün teferruatına iştirak etti.

İcabına göre günde birkaç defa elbise değiştirmek şartiyle, altı gün devam eden bütün saray davetlerine, ziyafetlerine, resmi kabullerine, balolarına, resmigeçitlerine bitmez tükenmez resmi ve gayri resmi ziyaretlere devam ederek Osmanlı sefaret heyetine verilmiş olan programın en küçük bir maddesini bile ihlal etmedi.

Şimdi burada, bir lahza durup düşünmek icap eder. İngiltere saraylarının ciddiyeti, merasim perestliği ve haşmeti nazar-ı dikkate alınan bir de bu müthiş merasime iştirak eden birçok krallar veliahtlar, prensler, prensesler, Hint racaları, yüzlerce mareşallar, generaller, amiraller, diplomatlar göz önüne getirilsin. Eğer Yusuf İzzeddin Efendi'nin aklında, şuurunda en küçük bir sakatlık mevzu olsa idi; Osmanlı hükûmeti veyahut o

ümera: amirler / **ataşenaval:** yabancı ülke elçisi / **mürekkep:** oluşan

devrin hakimimutlakı olan İttihât ve Terakki cemiyeti bu adamı böyle muazzam, muhteşem ve tantanalı bir cemiyete göndermeye cesaret edebilir mi idi?

Eğer bu Londra seyahati ve taç giyme merasimi beş on dakikalık bir boy göstermeden ibaret olsaydı; veliahtın maiyetine verilen zevat, bu beş on dakika zarfında onu idare ediverdiler. Denilebilirdi. Halbuki arzettiğimiz gibi bu merasim; İngiliz sarayının en ağır teşrifat usûllerine tamamen riayet edilerek günlerce devam etmişti.

Bu müddet zarfında da bu krallar, veliahtlar, prensler, prensesler, Hint racaları yüzlerce mareşallar, generallar, amirallar, tek gözlüklerinin arkasından insanın dimağında dönen şeyleri bile bir bakışta anlayan diplomatlar arasında Osmanlı veliahtı, diğer davetliler gibi bütün teşrifat usullerine riayet etmiş hiçbir pot kırmadan saatlerce süren ziyafetlerde yemek yemiş, dans etmiş, laf söylemiş, söylenen sözleri dinlemiş; tavırlarında, hareketlerinde, sözlerinde nazar-ı dikkati celbedecek hiçbir sakatlık göstermeden vazifesini bitirmiş; bazı Avrupa şehirlerini de ziyaret ettikten sonra, İstanbul'a avdet ederek Sirkeci İskelesinde büyük merasimle istikbal edilmişti.

Yine 327 senesi sonbaharında, Fransa hükûmeti büyük bir askeri manevra tertip etmişti. Yusuf İzzeddin Efendi, yine maiyetinde askerî bir heyetle bu manevralara gitmişti. Bir hafta kadar süren bu manevraların her safhasında Osmanlı müşiri üniformasiyle isbat-ı vücut eden Yusuf İzzeddin Efendi, elinde dürbün olarak Fransa erkânı harpleri ve diğer devletlerin ateşemiliterleri arasında akıllı bir adam gibi gezmiş, dolaşmış, erkân-ı harp gruplarının bütün müzakere ve münakaşalarına iştirak etmiş, söylenen sözleri dinlemiş, fikirlerini beyan eylemişti.

Sırasiyle saydığımız şu deliller de gösteriyor ki, bu tarihlere kadar Osmanlı veliahtı, Yusuf İzzeddin Efendi aklına, şuuruna, muhakemesine ve iradesine tamamiyle malikti.

istikbal etme: karşılama / **erkân-ı harp:** askeri bürokrasi / **teşrifat:** protokol

Şundan bundan işittikleri gülünç sakat hikayelere dayanarak Yusuf İzzeddin Efendi'yi ezelden beri zırdeli ve mor kerraki göstermek isteyen bazı mizah muharrirlerine yalnız bir noktada hak vereceğiz ki, o da; veliaht Yusuf İzzeddin Efendi o tarihte tıpkı kendileri gibi sadece megalomaniye müptela idi.

Mecnun İbrahim oğullarının her birinde ayrı ayrı kendini gösteren ırsî ve cibillî delilik istisna edilir. Yusuf İzzeddin Efendi'nin hususiyet ve mahremiyet hayatında vakit vakit görülen gayritabilikler de bu ırsî kin ve sinir bozukluğu dolayısiyle tabi görülürse; 329 senesi ortalarına kadar Yusuf İzzeddin Efendi, ara sıra nevrostenik âsârı gösteren bir adamdan başka birşey değildi.

Hatta bunun içindir ki; saltanat makamına bir an evvel çıkmak için mecnunane bir hırs ve iştiha besleyen Şehzade Vahdeddin Efendi; saltanatın ilk ve ırsi olan amcazadesi Yusuf İzzeddin Efendi'yi çok yakından takip etmekte devam etmiş. Onun mutlakıyet devrinde gösterdiği megalomaniden doğan bazı akıl çatlaklıklarının, Meşrutiyetin ilk ayından sonra salâha doğru yürüdüğünü görünce bazı gizli teşebbüslere girişmiş. Osmanlı taç ve tahtı ile kendi arasına gerilen bu hâili, mahirane bir cinayetle ortadan kaldırmayı kafasına yerleştirmişti.

Kafasına yerleştirmiştir dediğimize bakan muhterem kârilerimiz sakın gülmesinler, ve: "Biz, öyle bir muharririz ki: Şehzade Vahdeddin Efendi'nin kafasında dönen dolaşan şeyleri bile biliriz." diye kehanet iddiasında bulunduğumuzu zannetmesinler. Böyle bir iddia; hiçbir ifade veremeden vefat eden Yusuf İzzeddin Efendi'nin ne suretle vefat ettiğini tasvir eden bir arkadaşımızın:

"O çaldığı usturayı halının altına saklamıştı. Oradan gizlice çıkardı. Onunla canına kıydı." diye gösterdiği keşif ve keramete benzer... Onun için biz, Şehzade Vahdeddin kafasının içinde dönen şeylerden vakıf olabildiklerimizi maddi delillerle göste-

hâil: engel / **âsâr:** eserler, izler

receğiz; ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümünü en sağlam bir hakikate raptedeceğiz.

Umumi harbin başlangıç zamanı idi.

İttihât ve Terakki Merkez-i Umumi'sinde yapılan bir dedikodu, bahriye nâzırı Cemal Paşa'nın kulağına gelmiş: Paşa bundan fena halde hiddetlenmişti. O gece öfke ile Serkl Doryan da birkaç kadeh içkiden sonra, yanındakilere içini dökmek istemiş; yüksek perdeden söylediği sözleri etraftan dinleyenlere kat'iyyen ehemmiyet vermeyerek:

– Kızdırmasınlar, beni.. vallahi, ortalığı alt üst ederim. Şehzadelerin hepsi, birbirinin kanına ekmek doğruyorlar. Birbirlerini tepeleyip de tahta çıkmak için türlü domuz dolapları kuruyorlar. Bunlardan birisine göz yumsam, ertesi gün ben de sadrazam olurum... demişti.

İçkinin buharı, hiddet ve pervasızlığın icâbâtı dolayisiyle dangır dangır söylenen bu sözler, on dakika sonra Beyoğlu'nun muhtelif mahfel ve cemiyetlerine yayılmış; müthiş bir dedikodu başlamıştı.

Bu dedikodu dalgalanmış, dalgalanmış; nihayet merkez-i umumide patlamıştı. O tarihte Dahiliye Nâzırı olan Talat Bey, bu sözlerin ve bu dedikoduların alacağı şekli düşünerek fena halde kızmış; bir gün Bâb-ı Âli'de vükelâ meclisinde:

– Paşa!.. Umumi yerlerde böyle saldır, suldur söz söylenir mi?.. Saltanat hanedanı azasını birbirine düşüreceksiniz. Başımıza iş çıkaracaksınız. Maksadınız, sıra bekleyenlere akıl öğretmekse o başka.. diye çatmıştı.

Hadisenin, bundan sonraki kısmı bize lazım değil. Biz şimdi burada bir nokta üzerinde tevakkuf edeceğiz.

Cemal Paşa'nın; "Birisine göz yumsam, ertesi gün ben de sadrazam olurum." demekteki maksadının ne olduğunu, muhtelif maddelere istinaden izah edeceğiz:

1- Sultan Reşad'ın tahta çıkmasından bir müddet sonra, ba-

tevakkuf: durmak / **icâbât:** gerekler / **tahavvül:** değişim

zı Mısır ve Hindistan gazeteleri bir takım garip neşriyatta bulunuyorlar; beşinci Sultan Mehmed Reşad'ın, gayrimeşru surette tahta çıktığını iddia ediyorlardı.

Bu iddialara nazaran: Sultan Reşad, hilafet şeraitini haiz bulunmuyordu. Bunun için de birçok şeyler sayılıp dökülüyordu. Ve arkasından da şöyle bir mütalâen yürütülüyordu.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'ye gelince; bu zâtın da hilafet makamına geçmesi caiz değildir. Çünkü pederi olan Sultan Abdülaziz, mecnun olduğu için şer'i fetva ile hilafet makamından ıskat edilmiştir. Yusuf İzzeddin Efendi'nin hususiyetlerine vâkıf zevatın rivayetlerine göre bu prens de tıpkı pederi gibi dimağen mâlûl olup, pederinden cinnet tevarüs etmiştir. Bu itibar ile bir müddet sonra pederi gibi intihar etmesi çok mümkün ve muhtemeldir. Halbuki bu gibi hadisat Sultan Aziz'in intiharında olduğu gibi Hıristiyanlık âleminde çok çirkin akisler husûle getirmekte, hilafet makamını işgal eden zevata karşı beslenmesi lazım gelen hürmet, tazim ve emniyeti selbetmektedir.

Reşad ve Yusuf İzzeddin Efendilerden sonra, makamı hilafetin sahibi olması lazım gelen Şehzade Süleyman[33] Efendi'ye gelince; matbuat sahifelerine intikal edemeyecek bir illet ile malul ve yatak esiri olup ancak birkaç günlük ömrü olduğu rivayet edilmektedir. (*)

Şu hale nazaran âlem-i İslam'ın salâhiyettar zevatından mürekkep bir meclis toplanarak, Osmanlı hanedanı arasında hilafet şeraitini haiz bir zâtın seçilmesine şiddetle ihtiyaç görülmektedir. Bu garip neşriyat, İslam ve Hıristiyan aleminde bir hayli dedikoduya sebebiyet verdiği gibi bilhassa İstanbul'da da birçok zevatı endişeye sevketmiş: hatta o tarihte Cemiyeti İlmi-

33 1860-1909. I. Abdülmecid'in oğludur. Enver Paşa ile evlenen Naciye Sultan'ın babasıdır.

* Filhakika aradan çok geçmeden Şehzade Süleyman Efendi vefat etmiş; cenazesi basit bir merasimle kaldırılarak Yahya Efendi dergâhına defnedilmişti. Gazeteler bile bu hadiseden ancak dört beş satırlık bir yazı ile bahsetmişlerdi. (15 Temmuz 1909) / **şeraitini haiz:** şartlarını taşıyan / **mâlûl:** illetli / **tevarüs:** miras devralmak / **selbetmek:** kaldırmak, gidermek / **salâhiyettar:** yetkin

ye-i İslamiye, Bâb-ı Âli'ye müracaat ederek; bu neşriyatı ihtiva eden gazetelerin memlekete ithalinin men'ini ve bu yazıların o gazetelerde yazılması ve yazdırılması esbabının tetkikini talep ve rica etmişti.

Bâb-ı Âli, hilafet meseleleri etrafında yazı yazan gazetelerin, Osmanlı hükûmeti hudutlarından içeri girmesini menetmişti. İttihât ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından, bazı mahrem tetkikat için Mısır'a gönderilen Rafet Bey ismindeki bir zâta da bir miktar bolca para verilerek bu neşriyatın ne gibi esbaba istinad ettiğini gizlice öğrenmesi emredilmişti.

Bu meselede Rafet Bey ne gibi bir netice elde etmiştir? Bunu bilmiyoruz. Fakat o aralık Adana'da vali olan Cemal Bey: Hindistan ve Mısır'ı dolaşarak, Adana Ermeni kıtalinin [Nisan 1909] üzerine mahallinde tetkikata gelen bir Amerikalı gazete muhbiri ile mülâkat etmiş ve bu muhbir, Cemal Paşa'ya aşağı yukarı şu sözleri söylemişti:

– Görüyorum ki: Adana kıtali, mevzii bir şeydir. Bunun önüne geçilebilir. Fakat sizi daha büyük bir tehlike tehdit ediyor. O da, yakında bazı Osmanlı prensleri tarafından halife aleyhine bir kıyam hazırlanması ve bu yüzden de bütün memleketinizde dahilî bir harp başlamasıdır. Hindistan ve Mısır gazeteleri, bu tehlikeyi haber almışlardır. Hilafet makamına, Vahdeddin isminde bir prensin layık olduğu iddiasında bulunmaktadırlar. Fakat gazeteler, aksi tesir yapmaktan ve yahut vaktinden evvel isim söyleyerek o ismin sahibini tehlikeye koymaktan içtinap ediyorlar şimdilik sadece hilafet makamında bir tasfiye lüzumuna dair neşriyatta bulunuyorlar... demişti.

Cemal Paşa Amerikalı gazetecinin bu sözlerine çok ehemmiyet vermiş; zâta mahsus bir şifre ile derhal Dahiliye Nâzırı [İçişleri Bakanı] Talat Bey'e bildirerek bu bapta esaslı tahkikata girişilerek, muhtemel bir tehlikenin önüne geçilmesini tavsiye eylemişti.

mevzii: dar çerçeveli / **esbab:** sebepler / **içtinap:** çekinmek / **dahilî harp:** iç savaş / **kıyam:** ayaklanma

Fakat o aralık hükûmet dahilî ahval ve hadisat ile o kadar meşgul ve bunalmış bir halde idi ki; hiçbir enerjiye malik olmayan Osmanlı şehzadelerinden, böyle bir hareketin zuhuruna ihtimal verilmediği için bu meseleye de lüzumundan fazla ehemmiyet verilmemiş. Hatta bu meselenin kurcalanması, saltanat hanedanı arasında bir emniyetsizlik husûle getireceği düşünülerek Cemal Paşa'nın ihbarı sükut ile geçiştirilmişti. Ancak şu var ki; diğer birtakım sebep ve mülâhazalara intizam eden bu ihbar üzerine, hanedan-ı saltanatı daha yakından kontrol edebilmek için cemiyetin genç ve mümtaz birkaç zâtını damatlıkla hanedan arasına sokmaya gizlice karar verilmişti.

Hind ve Mısır gazetelerinin neşriyatında en ziyade nazar-ı dikkati celbeden nokta; bu prensin de tıpkı pederi gibi dimağen malûl olup, bu itibar ile bir müddet sonra pederi gibi intihar etmesinin çok mümkün ve muhtemel gösterilmesi idi. Aradan beş sene geçtikten sonra, bu ihtimalin tahakkuk etmesi ne kadar garip ise; o tarihe kadar sönük ve silik bir şahsiyete malik olan Vahdeddin Efendi'nin bazı Hind ve Mısır gazetelerini isminin mektum kalması şartiyle meşgul edecek bir şahıs halini alması; bu işin iç yüzünü bilenlere pek garip gelmişti. Fakat şunu da ilave etmek lazımdır ki, hayal nazarı ile bakılan bu mesele, Cemal Paşa'nın dimağından başka bir yerde, o kadar kuvvetli bir tesir husûle getirmemişti. Çünkü: birkaç kere Cemal Paşa'nın bu meseleyi pek mahrem dostlarına söylemesinden başka diğer zevatın şurada ve burada böyle bir şeyden bahsettikleri işitilmemişti.

2- Aradan, kısa bir müddet geçtikten sonra, tuhaf bir hadise cereyan etmiş: İstanbul'da mühim bir dedikodunun zuhuruna sebebiyet vermişti.

Vak'a şundan ibaretti: Beşiktaş'taki Hasanpaşa karakolunun bodrumları temizlenirken, meşin bir mahfaza içinde bir insan kafası kemiği bulunmuştu. Ve bu kafa kemiği ortaya çıkar çıkmaz:

mektum: gizli / **dahilî ahval ve hadisat:** içteki durum ve olaylar

– Hah, işte... Şehid-i hürriyet, Mithat Paşa'nın başı. Abdülhamid [II.], Mithat Paşa'yı Taif zindanında boğdurduktan sonra onun boğulduğuna inanmamış. Gözü ile görmek ve öldürüldüğüne kanaat getirmek için kafasını kestirmiş, İstanbul'a getirtmiş. Bunu görüp de emin olduktan sonra, denize atması için Hacı Hasan Paşa'ya teslim etmiş. Fakat Hacı Hasan Paşa da her nasılsa bunu unutarak bir köşeye atıvermiş.

İstanbul dedikodu içinde çalkalanmış; Abdülhamid'e ağız dolusu küfürler yağdırılmıştı. Hata şurada burada bazı kimseler, "Bu katil herif niçin mahkemeye verilmiyor? Niçin 16. Lui gibi[34] kafası kesilmiyor?" diye bağrılıp çağırılmıştı.

Tam bu heyecan arasında Balbalyan isminde bir dişçi, müddeiumumiye müracaat etmiş; "Hele şu kafayı bir de ben göreyim!" demiş. Ve daha mahfazayı uzaktan görür görmez;

"Tanıdım Efendim, tanıdım... Bu baş benimdir. Ben bunu vaktiyle teşrihhaneden almıştım. Müşterilere caka olsun diye, camekânımda teşhir ediyordum. Beş sene evvel siyasi bir meseleden dolayı muayenehanem basıldı. Yazıhanemdeki bütün evrak bir çuvala dolduruldu. O arada, bu baş da kaybolmuştu. Demek ki, onu da almış, buraya getirmişler. Çene kemiklerindeki altın rabıtalara bakın. Onları ben kendi elimle yapmıştım!.." sözlerini ilave etmişti.

Toplanan bir heyet, başı tekrar muayeneden geçirmiş, tabii bir insan kafası üzerinde böyle altın işlemeler olmayacağına karar vermiş; bu kafa iskeleti de sahibine iade etmişti.

Fakaaat... Bu sefer de şöyle bir propaganda baş göstermişti:

– Sultan Aziz mecnun idi. Suret-i kat'iyede intihar etmiştir. Mithat Paşa'yı halkın gözünden düşürmek için bu katil meselesini ortaya çıkaran Abdülhamid, çok büyük bir hata etti. Sultan Murad'ı da bu işe karıştırarak adeta Sultan Mecid oğullarını lekeledi. Sultan Aziz'in kıpkızıl bir mecnun olduğuna en büyük

34 Fransız ihtilali neticesinde ölüme mahkûm edilerek giyotinle idam edilen kral
müddeiumumi: savcı / **teşrihhane:** otopsi salonu / **suret-i kat'iye:** kesin olarak

delil, oğludur. Yusuf İzzeddin, anadan doğma bir mecnundur. Bir gün gelip de tıpkı babası gibi onun da kendini öldürmeyeceği ne malûm?.. Padişah, ihtiyar. Ve aynı zamanda hemen her gün hasta. Anlaşılıyor ki, şurada dört günlük ömrü var. Zavallı adam, yuvarlanıp gittikten sonra yerine eğer deli Yusuf İzzeddin gelirse, Allah bu milletin encâmını hayr eyleye!.. O zaman İttihatçılar büsbütün azıtacak, artık bu memlekette bir gün bile barınmaya imkân olmayacak.

Çengelköy kahvelerinden kaynayan bu propagandalar yavaş yavaş muhite yayılıyor; halkın cahil ve avam tabakası üzerinde muhtelif şekilde dedikodulara sebebiyet veriyordu.

O aralık bazı meselelerin müzakeresi için İstanbul'a gelmiş olan Cemal Paşa[35] da bu propagandayı duymuş ve derhal Dahiliye Nâzırı Talat Beye koşmuştu. Ve; "Azizim! Siz uyuyor musunuz? Nedir bu propaganda? Bunları kim yapıyor, kim yaptırıyor? Bunun derhal önüne geçin. Sonra başımıza iş çıkar." diye şikâyette bulunmuştu.

Talat Bey, gizlice tahkikata girişmişti. Bu propagandanın, Şehzade Vahdeddin Efendi'nin adamları tarafından yapıldığı tesbit edilmişti.

31 Mart vak'asında [1909] aldığı garip tavırlardan ve vak'a ile alâkadar bazı şahısları da Çengelköy'deki köşkünde sakladığından dolayı esasen Vahdeddin Efendi'ye karşı bir emniyetsizlik beslenilmekte idi. Bu haris şehzadenin şimdi de böyle propagandalara cereyan vermesi, bu emniyetsizliği büsbütün tezyid etmişti.

Artık Vahdeddin Efendi'ye şöylece hafif tertip bir ders verilmek icap etmişti. Fakat, hanedan arasında bir sızıltı ve dedikoduya sebep olunmamak için bu meselenin fevkalâde mahrem tutulmasına karar verilmiş; ve sanki hususi bir ziyaret maksadıyla gidiliyormuş gibi, Cemal Paşa ile cemiyetin nâfiz erkânın-

35 1872-1922. İttihat ve Terakki Cemiyet'inin kurucularındandır. Bakanlık ve valilik yapmıştır. Tiflis'te bir Ermeni tarafından öldürülmüştür.

haris: hırslı / **encam:** son / **tezyid:** arttırma

dan erkânı harp binbaşısı Hafız Hakkı Bey, Vahdeddin'in Çengelköyü'ndeki köşküne gönderilmişti.

Kurnaz şehzade, misafirlerini zahiri bir iltifatla kabul etmiş; izzet ve ikramda kusur eylememişti. Bir müddet dereden tepeden bahsedildikten sonra Cemal Paşa, ağzından baklayı çıkarmış; o kendine mahsus olan nükteli ifadesiyle yarı tehditkâr bir tavır almış; yapılan propagandaların halk arasında ne fena tesirler husûle getireceğini izaha başlamıştı.

Vahdeddin, bu sözleri aşikâr bir telaş ile dinlemiş, kendi tarafından yapılmadığına teminat vermiş.. ve sözü bir hayli döndürüp dolaştırdıktan sonra:

– Bana kalırsa, bu gibi dedikoduların önüne geçmek için küçük bir çare var. O da, benim veliahd-ı sâni olduğumu ilan etmek!.. demişti.

Cemal Paşa, Vahdeddin'in bu teklifine karşı hayretini gizlememiş, ve; "Anlayamadım?!." demek mecburiyetini hissetmişti. Çünkü, Osmanlı saltanat kanununda, ikinci veliahtlık namıyla bir usûl ve teamül mevcut değildi. Ancak, Sultan Reşad tahta çıktıktan sonra, bir aralık şehzade Süleyman Efendi bu unvan ile yâd edilmişti.

Vahdeddin'e yarı tehdit mahiyetinde bir ihtarla biten bu mülâkattan sonra, onun ihtirasını dindirmek ve melhuz olan bir fenalığın önüne geçilmek için artık Vahdeddin'e "veliaht-ı sâni" unvanı verilmişti. Fakat onun bu unvanı alması; Yusuf İzzeddin Efendi'yi fena halde pirelendirmişti. Zihnine, garip bir endişe gelmişti. Adeta, Vahdeddin ile İttihât ve Terakki Cemiyeti arasında gizli bir itilâf aktedildiğine hükmetmişti.

*

veliahd-ı sâni: ikinci veliaht

3'üncü vak'a:

Günler ve aylar ilerledikçe, hadisât birbirini takip etmekte idi. Memleketteki muhalefet şiddetlenmişti. Mahmut Şevket Paşa[36] istifa etmişti. Cemiyet, iktidar mevkiinden çekilmişti. Balkan harbi zuhur etmişti. Her tarafta akla hayale gelmeyen facialar başgöstermişti. Bulgar orduları, İstanbul surlarının dibine gelmişti. Ve bütün bu hadisât arasında, şehzade Vahdeddin Efendi, cemiyetin günden güne artan düşmanlarıyla birleşmiş, kendi hesabına mühim roller çevirmek için teşebbüslere girişmişti.

Bu teşebbüslerin başlıcası: bu büyük iltizam ve mağlubiyeti İttihâtçılara esiri olan padişaha atfederek beşinci Sultan Mehmed'i ıskat etmek; Yusuf İzzeddin Efendi'ye de mevrusu cinnet atfederek onu da bir tarafa çekmek; şöyle bir hamlede Osmanlı tahtına sıçrayıvermekti.

Fakat; İttihâtçıların Bâb-ı Âli'yi basarak[37] hükûmeti cebren ele geçirmeleri, onun bütün teşebbüslerini bir anda akamete mahkûm etmişti. Ve aynı zamanda, İttihâtçıların bu cür'etkârane hareketi, onun içine büyük bir korku vermişti. Böyle olmakla beraber, Vahdeddin Efendi'nin saltanat hırsı sönmemişti. Yegâne rakibi olan Yusuf İzzeddin Efendi'yi saltanat sırasından çıkarabilmek için, başka çarelere başvurmak mecburiyetini hissetmişti.

Bu sırada; İstanbulu baştan başa kana boyayacak korkunç bir haile hazırlanmıştı. Fakat bu haile, İttihâtçıların tetik davranmaları sayesinde, sadece zavallı Mahmut Şevket Paşa'nın katli faciasından ibaret kalmıştı.

Katiller birer birer yakalanmış, bu gizli komitenin bütün maksat ve esrarı anlaşılmıştı. Maksat; bir anda İttihât ve terak-

36 1856-1913. Sadrazamlık ve bakanlık yapmıştır. Beyazıt meydanında vurulmuştur.

37 23 Ocak 1913 tarihinde Enver Paşa idaresindeki ittihatçılar Bâb-ı Âli'yi basmışlardır. Bu baskında sekiz er, iki subay ve Harbiye Nâzırı Nazım Paşa vefat etmiştir. Bu olaydan sonra Sadrazam Kâmil Paşa zorla istifa ettirilmiş, yerine Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Bazı yetkililer de sürgüne gönderilmiştir.

ki cemiyeti rüesasını öldürmek. Hükûmeti ele geçirmek. Diğer İttihâtçıları da tamamiyle tepelemekten ibaretti.

Taklib-i hükûmet meselesi ismi verilen bu hadisede, gerek Mahmut Şevket Paşa'nın katilleri ve gerek diğer hürriyet ve alaka sahipleri, kolayca elde edilmişlerdi. Ancak; hadiseyi başından sonuna kadar tertip ve idare eden yüzbaşılıktan matrut Kazım, Beyoğlu'nda Pire Mehmed sokağında ikamet ettiği evde, kanlı bir müsademeden sonra ele geçirilebilmişti.

Kazım ele geçirildikten sonra, evde taharriyat icra edilmiş; bulunan evrak ve mektuplar bir torbaya doldurularak doğrudan doğruya İstanbul muhafızlığına gönderilmişti. Muhafızlıkta bu torbadaki evrak tetkik edilirken, kurşun kalemle yazılmış ve yarıda kalmış bir mektup müsveddesi nazar-ı dikkati celbetmişti. Bu mektup müsveddesinde aynen şu satırlar bulunmakta idi:

"Birader-i muhteremim Efendim;

Bir haftadan beri zât-ı âlinizden haber beklemekteyim. Malûm-u âlinizdir ki bu gibi işler mühimdir. Evvelce kat'i karar verilmeli ve tertibat ona göre icra edilmelidir. Efendi hazretlerile derhal mülâkat edilerek kat'i neticenin bize bildirilmesi lazımdır. Bu mesele hakkında Pazar gününden evvel zâtı alinizden kat'i cevap almak zaruretine mebni cumartesi günü ikindiden sonra Glavani sokağında malûm olan hanede..."

Soluk mavi bir kalemle ve oldukça işlek bir yazı ile bazı yerleri çizilmiş olan bu mektup müsveddesi, bundan ibaretti. Bu mektupta en ziyade nazar-ı dikkati celbeden, Efendi hazretleri kelimeleri idi. Onun için derhal mektubu Cemal Paşa'ya göstermişlerdi.

Cemal Paşa, bu kağıdı okur okumaz:

"Çok fena.... Böyle kanlı bir hadiseye Prens Sabahaddin[38] ile

38 1877- 1948. Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın oğludur. Yönetime muhalif bir çizgide durmuştur. Bu yüzden yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştır. Ayrıca yurt dışında ölmüş ve cenazesi 1952'de İstanbul'a getirilmiştir.
taklib: döndürme, değiştirme / **matrut:** tardedilmiş, kovulmuş / **müsademe:** çatışma / **mebni:** dolayı

Damat Salih Paşanın[39] karışması hazmedilemezken, şimdi karşımıza bir de şehzade mi çıkıyor?" demişti.

Cemal Paşa, hanedan-ı saltanata karşı, çok derin bir hürmet beslerdi. Onun için bu hanedan azalarının olur olmaz işlere karışmasını ve bilhassa aralarında bir dedikodu çıkmasını kat'iyyen istemezdi. Buna binaen bu kağıdı ne tahkik komisyonuna ve ne de divanı harbe göndermemiş; büyük bir mahremiyet içinde, bizzat kendisi tahkikata girişmişti.

Evvela bu mektubun bulunduğu istikametgahın sahibi Kazım, gizlice bir tarafa çekilmiş, mektup gösterilmişti. Kazım, kağıdı görür görmez:

"Muhib'in yazısı!" demişti... Fakat bu mektup müsveddesinin, ne zaman ve ne suretle kendi kağıtları arasında bulunduğunu izah edememişti.

Onu müteakip, mevkuflar arasında bulunan Muhib Bey yine gizlice muhafızlık dairesine getirilmiş, bizzat Cemal Paşa tarafından isticvap edilmişti. Muhib Bey, sözü bir hayli döndürüp dolaştırdıktan sonra, nihayet şu cevabı vermişti:

– Ben, bu mektubu şehzade Vahdeddin Efendi'nin adamlarından Refik Bey'e yazıyordum. Çünkü; biz bu taklib-i hükûmet işine giriştiğimiz esnada Refik Bey de bir vasıta ile bizimle temasa gelmiş, bazı şartlar dahilinde Efendi'nin de [Şehzade Vahdeddin] bize müzaheret edeceğini vaat etmişti. Bu şartların ne olabileceğini sorduğum zaman; Abdülmecit oğulları, Sultan Azizin oğullarına tahtı kaptırmak istemezler. Eğer siz bu inkılapta muvaffak olursanız, Yusuf İzzeddin Efendi'yi bir biçime getirebilir misiniz?.. demişti.

Ben, böyle ehemmiyetli bir meseleyi yalnız kendim cevap veremem. Arkadaşlarla müzakereye de cesaret edemem, ancak biz kıyam yaptığımız zaman, sarayı basacağız. İki tabur askerle kuşatacağız. Biz, vakti kendilerine haber veririz. Kendileri tesa-

39 Salih Hulûsi Kezrak. 1864-1939. Bakanlık ve valilik yapmıştır. Ekim 1919'da Millî Mücadele hareketinin komutanı olarak görülen Atatürk ile Amasya'da müzakerelerde bulunan heyetin içinde yer almıştır. / **müzaheret:** yardım

düfen orada bulunmuş olurlar. Nitekim, Damat Salih Paşa da orada bulunacaklar. Eğer padişah bizim metalibatımızı kabul ederse, ne âlâ. Kabul etmediği takdirde, derhal ben ileri atılır, Efendi hazretlerine biatı teklif ederim; dedim. Benim bu teklifim, Refik Bey'in hoşuna gitti. Buna mukabil ne mükâfat istersiniz? dedi. Ben; hiçbir mükâfat kabul etmem. Efendi hazretleri, saltanatta daim oldukça bize müzaheret buyuracaklarına dair teminat versinler, bu kâfi.. Gidiniz, kendileriyle görüşünüz. Bana cevap veriniz; dedim. Refik Bey, ondan sonra bana gelmedi. Ben de bu mektubu yazıp elden kendisine göndermek istedim. Tam yazarken arkadaşlardan biri geldi. Mektup yarıyarı kaldı. Ondan sonra da daha mühim işler çıktı. Bu mektubu ikmal edip yollamaya vakit bulamadım.

Cemal Paşa, Muhib Bey'in bu sözlerini dikkatle dinledi. Ve sonra aralarında şu kısa muhavere geçti. Cemal Paşa:

– Bu meseleyi senden başka kim biliyor?..

– Muhib Bey meselenin ehemmiyetini nazar-ı dikkate aldım. Tam vakti gelmedikçe hiç kimseye bir şey açınamayı kararlaştırmıştım.

– Pek âlâ... Bundan sonra da bu meseleden kimseye bahsetmeyeceksiniz. Şayet böyle bir şey duyarsam, sizi berbat ederim.

Cemal Paşa'nın bu ihtarı, Muhib Beyi ebediyen susturmaya kâfi gelmişti. Cemal Paşa, hanedan-ı saltanat arasında büyük bir dedikoduya ve hatta akla gelmez fenalıklara sebebiyet vermesi ihtimali olan bu meseleyi de kapatmak istemiş; o mektup müsveddesini de kendi hususi evrakı arasında hıfzetmişti.

Fakat; o günden itibaren Vahdeddin, Yusuf İzzeddin Efendi hakkındaki hainane tasavvurlarını merkez-i umumideki [İttihat ve Terakki Genel Merkezi] bazı arkadaşlarına bildirmiş; ve şehzadenin Çengelköyü'ndeki köşkü etrafına da kuvvetli bir tarassut şebekesi yerleştirmişti.

metalibat: istekler / **muhavere:** konuşma / **hıfzetmek:** saklamak

İşte, Cemal Paşa'nın Serkl Doryan'daki ifşaatı, bu üç meseleden hasıl ettiği kanaat ve intibaa istinat etmekteydi.

*

Vahdeddin, acaba bu gizli cemiyetle niçin bir mukavele akdetmemişti?.. Kurnaz, zeki, sinsi ve kılı kırk yaran Vahdeddin, tabiidir ki çürük bir tahtaya ayak basmak istememişti. Çünkü o, yapılacak ihtilal hareketinin yüzde yüz muvaffak olacağına henüz kat'i olarak kanaat getirmemişti.

Şayet ihtilalciler, bir anda hükûmet kudretini ellerine alabilirlerse, onlara iltihak etmek güç değildi. Onun için Vahdeddin, büyük bir endişe ve merak içinde bu hareketin neticesini beklemişti.

Nitekim, netice; taklib-i hükûmet ve suikast müteşebbislerinin tamamen aleyhine zuhur etmişti. Bütün bu caniyane teşebbüsat, sadece zavallı Mahmut Şevket Paşanın feci bir şekilde şehit olmasiyle [1913] hitama ermiş; caniler de kâmilen ele geçmişti.

Bu tarihi cinayet, cezasız kalmamıştı. Katiller, asılmıştı. Bu manzaraya dehşet veren bir şey varsa, asılanların arasında, hanedan-ı saltanata mensup, bir de damad-ı şehriyari vardı.

Vahdeddin, teenni ile hareket ederek kendisini bu cereyana kaptırmadığına şükretmişti. Fakat, aynı zamanda farkında olmayarak bir de büyük hata işlemişti. İşlediği hata, o aralık haklarında takibat icra edilen bazı Hürriyet ve İtilaf[40] kodamanlarını; ezcümle bu meş'um fırkanın lideri Sadık Bey'in[41] her hususta vekil ve müşaviri olan Kayserili Şaban Ağa'yı Çengelkö-

40 21 Kasım 1911'de kurulup 11 Haziran 1913'te kapanan bir partidir.

41 Miralay Mehmed Sadık Bey, 1860-1940. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın genel başkanıdır. Çeşitli bürokratik kademelerde bulunmuştur. İttihat ve Terakki aleyhtarı olduğu için bir süre yurtdışında yaşamıştır. İttihat Ve Terakki'nin yönetimden düşmesinden sonra yurda dönmüştür. Millî Mücadele karşıtı fikirlerinden dolayı yüzellilikler arasına alınmıştır. Ölümüne yakın çıkan afla kaldığı Romanya'dan ülkeye dönmüştür.

taklib: döndürmek, değiştirmek / **istilzam etmek:** gerektirmek / **teenni:** yavaş

yü'ndeki köşkünde saklaması idi. Bu vak'a da, İttihâtçılar nazarında Vahdeddin Efendi'nin bir kat daha sükûtunu istilzam etmişti.

Gerek hanedan-ı saltanat azalarından bazılarının padişaha istirhamına ve gerek Fransa sefaretinin bazı vasıtalarla İttihatçılar nezdindeki dostane tavassutuna rağmen Damat Salih Paşa'nın idam edilmesi; hanedan arasında en çok Vahdeddin'i müteessir etmişti.

Bu hal de inzimam ettikten sonra, artık İttihatçılardan büsbütün ümidini kesen şehzade Vahdeddin, artık bir an evvel saltanat mevkiine vasıl olmak için kendi planına tanzim etmek ve bu planı büyük bir maharetle tatbike girişmek lüzumunu his eylemişti.

Hürriyet ve İtilâf fırkası, ortadan silinmişti. Rüesasının ekserisi, Mısır'a ve Avrupa'ya çekilmişti. İttihat ve Terakki, yeni bir gizli hücum karşısında kalmamak için, İstanbul'da bütün muhaliflerine karşı şiddetli davranmaya karar vermişti. Ve bir müddet sonra da, Umumi Harp [I. Dünya Savaşı] zuhura gelmişti.

Bu müddet zarfında, şehzade Vahdeddin pusuda duruyor; hadisatı büyük bir dikkat ve ehemmiyetle takip ediyordu. Artık dayanabileceği muhalefet kuvveti kalmadığı için, köşkünde silik bir hayat geçiriyor, mümkün olduğu kadar da İttihatçıların şüphesini celbetmemek istiyordu.

Talih, birdenbire onun eline bir fırsat vermişti. Birdenbire harbe giriveren İttihatçılar, herkes tarafından muahaze edilmişti. Bunların en başında veliaht, Yusuf İzzeddin Efendi gelmekte idi.

Veliaht, harp ilanı haberini alır almaz, doğruca saraya gitmiş; padişahın huzuruna girmiş; böyle birdenbire harbe gitmekte ne gibi mühim sebepler olduğunu sual etmişti.

Karagöz göstermeliği gibi, basit bir vazifeden başka hiçbir işe karışmayan padişah; veliahta hiçbir izahat verememiş:

tavassut: arabuluculuk / **inzimam:** katılmak / **muahaze:** azarlama, paylama / **iktifa etmek:** yetinmek

"Hükûmet böyle istedi. İnşallah, sonu hayır olur!.." demekle iktifa etmişti.

O zaman veliaht, kızmış: köpürmüş; ağzına geleni söylemiş:

– Hükûmet dediğiniz kim?.. Enver, Tal'at, Cemal mi?.. Onlar böyle kafalarının doğrusuna gittikçe; hem memleketi, hem de bizi batıracaklar. Alt ucu pot gelirse, bu memlekette dikili ağaçları mı var? Her biri bir yere def olur, giderler, seyyiesini biz çekeriz!.. diye feryat etmişti.

Veliaht'ın bu hiddetli sözleri, bazı saray erkânı tarafından işitilmiş: İttihatçılara haber verilmişti. Yusuf İzzeddin Efendi'nin bu müdahalesi, İttihatçıların hoşuna gitmemişti.

Efendi'nin, yarın öbür gün başka işler hakkında da bu şekilde müdahale etmesi ihtimalini nazar-ı dikkate alan İttihatçılar, onun sözlerini hükümden ıskat etmek için veliahta derhal bir etiket yapıştırıvermişlerdi:

"Efendi, zaten genç yaşından beri delidir. Ne onun böyle sözlerine ehemmiyet verilmeli ne de hükûmet işlerine müdahale ettirilmeli..." demişlerdi.

Vahdeddin; ilk hakkı buradan kazanmıştı. İttihatçıların her hareketinden nefret etmekle beraber, onların bu sözlerini zeytin yağı lekesi gibi fikirlere yaydırmaya başlamıştı.

Aradan bir müddet daha geçmişti. Enver Paşa'nın, şehzade Süleyman Efendi'nin kızı [Emine] Naciye Sultan [1896-1957] ile evlenmesine [Mart 1914] karar verilmişti.

Bu meseleyi ilk defa haber alan Beşiktaşlı Şevket Efendi isminde bir zât, doğruca Yusuf İzzeddin Efendi'ye gelmiş:

"Siz bu Enver'in mazisini biliyor musunuz?" diye söze başlayarak, Enver'in çocukluk hayatından itibaren bütün gençliğine dair birçok şeyler söylemiş; ve neticede de; "Böyle bir adam, hanedan-ı saltanat arasına nasıl karıştırılır?.." demişti.

Bu sözler, Yusuf İzzeddin Efendi'nin sinirlerini alt üst etmeye kâfi gelmişti. O öfke ile kalkmış, yine saraya gitmiş: doğruca

padişahın huzuruna çıkarak Şevket Efendi'den işittiklerini birer birer nakletmiş: "Böyle bir adama kız verilmez; ben buna, külliyen muhalifim!.." diye, ayak diremişti.

Fakat; veliahdın bu itirazını, hiçbir tesir husûle getirmemişti. Enver Paşa ile Naciye Sultan'ın akitleri, mutantan bir merasimle icra edilmişti. Bu hadise, yalnız bir netice vermişti ki, o da; veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ile Enver Paşa'nın arasındaki gerginliğin bir kat daha gerilmesinden ibaretti.

Bu meseleyi büyük bir alâka ile takip eden Vahdeddin Efendi, büyük bir sevinç içinde idi. İşte şimdi eline, çok kuvvetli bir silah geçmişti. Her iki tarafın hissiyatını maharetle idare edersе, artık bütün meram ve maksadına kolayca eriverecekti.

Vahdeddin Efendi'nin aklına ilk gelen şey; Yusuf İzzeddin Efendi ile Enver Paşa'nın arasındaki bu gerginliği tezyid etmek, ve veliahdı İttihatçılara öldürtmekti.

Vahdeddin, İttihatçıların cüretkâr ve pervasız adamlar olduklarını biliyor; hele Enver Paşa'nın sabrı tükendiği takdirde, veliahdın hayatını bir saniyede imha edeceğine hükmediyordu. Bunun için de ekseriya, Enver Paşa'nın da iştirak ettiği Hanedan meclisinde iki tarafı birbirine tutuşturacak, iki tarafın da birbirine karşı kinlerini arttıracak münakaşalara yol açıyordu.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin Enver Paşa'ya karşı olan nefreti, hakikaten günden güne artıyordu. Ortada, henüz Türkleri alâkadar eden ciddi bir sebep yok iken harbe girilmesini şiddetle tenkit eden veliaht; yetmiş bin Türk evlâdının aziz ve kıymetli hayatını söndüren Sarıkamış mağlubiyetini haber aldığı zaman, hüngür hüngür ağlamış; günlerce heyecan içinde kalmıştı.

Şimdi de, Çanakkale'de seller gibi kan aktığını duydukça, bütün bu kanlı hailelere sebep olan Enver Paşa'ya karşı kalbindeki gayzi arttıkça ertmış; bu sebeple Hanedan meclisinde birkaç defa Enver Paşa'yı acı sözlerle hırpalamıştı.

Enver Paşa: bu sözler karşısında, kıpkırmızı kesilmişti. Fakat daima sükûn ve itidalini muhafaza etmiş; veliahda en küçük

bir hürmetsizlik göstermemişti. Sadece meclis dağılıp da çıkılırken orada bulunanlara:

"Efendi hazretlerinin sinir nöbetleri gittikçe artıyor. Bilmem ki, bunun önüne nasıl geçeceğiz?.." demişti.

Hatta bir gün, yine böyle şiddetli bir münakaşadan sonra, Enver Paşa aynı sözleri Vahdeddin Efendi'ye söylemişti. Vahdeddin, bu büyük fırsatı fevt etmemiş, derhal şu cevabı vermişti:

– Bugün, bir şey değil... Fakat; Allah göstermesin, biradere bir emr-i hak vaki olursa, o zaman Efendi'nin elinden çekeceğiniz var.

Oldukça zeki bir adam olan Enver Paşa, Vahdeddin Efendi'nin bu sözlerindeki mana ve maksadı derhal keşfetmişti. Fakat, kaşlarını çatarak sükût etmeyi tercih eylemişti.

O gün saraydan çıkan Enver Paşa, doğruca Bâb-ı Âli'ye gelmişti. Orada Bahaeddin Şâkir Beyle Talat Bey, bir meselenin müzakeresi için kendisini beklemektelerdi.

Enver Paşa, saraydaki mecliste cereyan eden hadiseyi anlatmış ve onu müteakip Vahdeddin'le olan muhavereyi naklet-mişti. Bahaeddin Şâkir Bey, Vahdeddin'in bu sözlerine fena halde öfkelenmiş:

– Hay mel'un hay!... desene, adeta bizi korkutarak bir cinsiyete sürüklemek istiyor... Allah göstermesin, Efendi'ye uzanan elleri, en evvel ben kırarım!.. demişti.

Fakat... Her şeyi ve her hadiseyi emsalsiz bir soğukkanlılıkla karşılayan Talat Bey, Bahaeddin Şâkir Bey'in sözünü kesmiş:

– Doktor!.. Nafile yere hiddetlenme.. Efendine(*) kimse bir şey yapamaz. Lakin, bu adamın hastalığının günden güne arttığı işitiliyor. Şimdi Enver'in söylediği sözler de bunu teyit ediyor. Biz, biraz Efendi ile meşgul olsak iyi olur... diye mukabele etmişti.

(*) Doktor Bahaeddin Şakir Bey, Yusuf İzzeddin Efendiye çok büyük hürmet ve muhabbet beslerdi. Onun için de daima "bizim efendi" derdi.

fevt: kaçırmak / **hıfzetmek:** saklamak

Ve o günden itibaren de, artık bu meseleye ehemmiyet verilmişti. Her şeyden evvel, Efendi'nin mütehassıs akliyeci doktorlar tarafından muayenesine lüzum hissedilmişti.

O aralık Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi, asabi bir kalp çarpıntısından muztaripti. İkide birde, gerek Doktor Bahaeddin Şâkir Bey'e ve gerek diğer hususi tabibi, Tıp Fakültesi muallimlerinden Doktor Celal İsmail Paşa'ya, bu çarpıntıdan şikâyet etmekte idi. Hatta Doktor Celal Paşa ile Doktor Hilmi Kadri Bey, bir müddet Veliahdın kalbini tedavi etmişlerdi.

Doktor Bahaeddin Şâkir Bey, işte bu şikayetlerden istifade etmiş; bir gün sözü döndürüp dolaştırarak:

– Efendi hazretleri!.. Viyana'ya kadar bir seyahat ihtiyar buyursanız. Orada, hepimizin hocası olacak derecede büyük doktorlar var. Bir kere de kalbinizi onlara muayene ettirseniz... demişti.

Yusuf İzzeddin Efendi, bu teklifi derhal kabul etmiş: Viyana'ya gitmişti. Ve orada, profesör Silezinger ile profesör Konreyit tarafından muayene edilmişti. Fakat, daha Veliahd İstanbul'dan hareket etmeden evvel, Viyana sefirine mahrem bir şifre ile talimat verilmiş:

"Veliahdı muayene edecek doktorlarla hususi surette temas ediniz. Bunlara Veliahdın kendisine hissettirilmeden emraz-ı akliye noktasından muayenesi lazım geldiğini ihsas ediniz. Badehu mahremane bir şekilde alınacak raporu gönderiniz." denilmişti.

Doktorlar, kalbinde hiçbir rahatsızlık olmadığına dair Veliahdı temin etmişler; hatta kendi talebi üzerine, Fransızca bir rapor da vermişlerdi. Fakat, emraz-ı akliye noktasından cevap ve mütalea istiyen sefire de sadece:

– Veliahdda, melankolik bir istidat var. Fakat bu istidat, daima seyahatlerle çarçabuk söndürülebilir, demişlerdi. Lakin, sefirin istediği raporu, vermemişlerdi.

emraz-ı akliye: akıl hastalıkları / **ihsas etme:** kandırma / **badehu:** daha sonra / **istidat:** eğilim, kabiliyet

Vahdeddin Efendi, veliahtın bu Viyana seyahatına ve orada doktor muayenelerine fevkalade ehemmiyet vermişti. Ve bunun neticesini anlamak için kaim biraderi Zeki Beyi sureti hususiyede Viyana'ya tahkikata göndermişti.

Zeki Bey, Viyana'da cidden mahirane bir tahkikat icra etmiş; veliahtın o kadar mahrem tutulan akıl hastalığı muayenesinin neticesini öğrenmişti. Ve sür'atle İstanbul'a dönerek bu büyük zaferini eniştesi Vahdeddin Efendi'ye bildirmişti.

Sonraları, Vahdeddin saltanat zamanındaki bütün cinayetlerinde icra vasıtası olan ve hatta en son olarak San Remo'da Vahdeddin'in hususi tabibi zavallı Doktor Reşad Paşa'yı bizzat öldürdükten sonra, intihar etmiştir diye rapor alan Zeki Bey, bu müjdeyi verirken: Vahdeddin'e bir şey daha tebşir etmişti. O da, şundan ibaretti.

– Bu hastalık, öyle bir hastalıkmış ki eğer bazı vesaite müracaat edilirse, günden güne artar. Adeta insanı intihara sevk edebilirmiş.

O anda üç kafa bir araya gelmiş; Yusuf İzzeddin Efendi'yi çıldırtmak için şu karar verilmişti: Veliahtın sarayından bir adam elde etmek ve bu adam vasıtasiyle, Efendi'yi ölüme sürüklemek.

O günden itibaren bu korkunç ölüm cezasının tatbikine girişilmişti. Her şeyden evvel Yusuf İzzeddin Efendi'nin Viyana'daki emrazı akliye doktorlarına muayene ettirildiği ve gösterilen lüzum üzerine iki ay kadar hususi bir tımarhanede tedavi edildiği, İstanbul'un dört köşesine ilan edilmişti. Artık o günden itibaren zavallı veliahta tam bir deli markası verilmişti. Halbuki o tarihte, hatta isbat edeceğiz ki, son zamanlarda bile Yusuf İzzeddin Efendi'de bariz bir surette hiçbir cinnet alâmeti görülmemişti. Hayatı, tıpkı eskisi gibi ağır ve vakur bir sükûnet içinde geçmişti. Viyana'da iki ay kadar kalmış ise de o da, bir tımarhanede ve yahut hastahane de değil, Erlach'da hususi surette kalp rahatsızlığı tedavi edilmişti.

Vahdeddin Efendi'nin adamları, veliaht Yusuf İzzeddin Efendi aleyhindeki propagandalara kuvvet vermişlerdi. Her gün bir şayia, İstanbul'u alt üst etmekte idi.

– Haberiniz var mı?...

– Ne olmuş?...

– Ne olacak, veliahtYusuf İzzeddin Efendi'nin çıldırdığı malûm ya!.. Zavallı adam dün Kızkulesi açıklarında kendisini kaldırmış, denize atmış.

– Yanında kimse yok mu imiş?..

– Varmış amma, tutamamışlar.

– E sonra nasıl çıkarmışlar?...

– İstimbottakiler, ellerini uzatmışlar; çekmiş çıkarmışlar.

Yalan söylüyorlardı. Kat'iyyen yüzmek bilmeyen bir adamın, üzerindeki ağır elbiselerle kendisini Kızkulesi gibi derin ve akıntılı bir yerden denize attıktan sonra, istimbottakilerin ellerini uzatarak çekip çıkarmalarına imkân olmadığını düşünmeden yalan söylüyorlardı.

Ve bu yalanı söyleyenler, Yusuf İzzeddin Efendi'nin denizden ne kadar korktuğunu bilmiyorlardı. Bu meselenin en canlı şahidi olan ve bugün hayatta bulunan istimbot kaptanı, Yusuf İzzeddin Efendi'nin denizdeki hususiyetlerini anlatırken demiştir ki:

– Efendi, denizden pek ürkerdi. Hatta bir gezmeye çıksak, sahilden ayrılmamayı sık sık ihtar ederdi. Eğer bir sahilden bir sahile kadar geçmek icap etse, mutlaka kamaraya iner ve açık denizi görmek istemezdi.

Sonra... Bir havadis daha...

– Yusuf İzzeddin Efendi, bir kırmızı şemsiye yaptırmış. Bu şemsiyeyi eline alıyor, Anadoluhisarı'nın arkasındaki Çavuşbaşı çiftliğine gidiyormuş. Oradaki bendegânını karşısına alıp oturuyormuş.

– Ee, bundan maksat?..

– Bundan maksat ne olacak? Padişahlık... Malûm ya, kırmızı şemsiye, hükümdarlık alâmetlerinden biridir. Yusuf İzzeddin Efendi de kendisine hükümdar süsü veriyor; öylece hislerini tatmin etmek istiyor. Delilik bu ya.

Bu da yalandı... Bugün [Tefrikanın yayın tarihi 1936 yılı itibariyle] sağ olan bendegânı arasında, Yusuf İzzeddin Efendi'nin böyle bir kırmızı şemsiyeye malik olduğunu iddia edecek bir kimsenin vücuduna kat'iyyen ihtimal verilemez.

– Duydunuz mu?..

– Ne olmuş?...

– Ne olacak... Malûm ya, Yusuf İzzeddin Efendi çıldırmış.

– Allah şifa versin.

– Amin, amma. İş öyle değil.

– Ya nasıl?..

– Az kalsın doktorun birini de öldürüyormuş.

– Nasıl?...

– Efendim; veliaht, kansere tutulduğunu zannetmiş. Kendini doktorlarına muayene ettirmiş. Bunlar, kendisinde böyle bir hastalık olmadığına yemin etmişler. Delilik, bu ya?.. Efendi inanmamış. "Dişimin kirinden alın da kendinize şırınga yapın" diye ısrara başlamış. Doktorun biri dayanamamış. Efendi'nin dişinin kirinden almış kendisine şırınga yapmış. Zavallı doktor birdenbire hastalanmış. Ateşi 45, 50 dereceyi aşmış.

– Aman!..

– Amanı, zamanı yok... Zavallı doktor on beş gün ölüm ateşleri içinde cayır cayır yanmış. Az kalsın gidiyormuş amma, ne ise...Verilmiş sadakası varmış.

Meselenin yalanı yok, yanlışı vardı. 1912 senesi haziran ayı

içinde veliahdın Fransızca hocası birkaç gün görünmemişti. Veliaht, tam on bir sene ders aldığı bu emektar hocasının ortadan kaybolmasını merak etmişti. Tam haber gönderip aratacağı zaman, hoca birdenbire çıkagelmişti.

Doğruca Veliahtın huzuruna çıkan hoca, ortadan kaybolmasının sebebini anlatmak istemiş; çok yakın akrabasından birinin kanserden vefat ettiğini yanayakıla nakletmişti.

Kanserden korkmak, esasen Osmanlı hanedanı arasında adeta an'ane haline gelmişti. Saraylardaki garip telkin ve telakkiler neticesidir ki, bu hanedandan her hangisi bir yerinde şüpheli bir şey görseler, derhal onu kanser zannederlerdi.

Şimdi hocanın böyle birtakım teferruata girerek kanserden bahsetmesi üzerine veliahdın içine derhal bir şüphe girmiş; o aralık diş etlerindeki küçük bir apsenin kanser olup olmadığını öğrenmek istemişti.

Derhal hususi doktoru Bahaeddin Şâkir Beyi celbederek şüphelendiği yarayı göstermiş. Bahaeddin Şâkir Bey bu yaranın kanser olmadığına dair veliahta teminat vermiş; ve Efendi'yi tatmin etmek için diğer hususi doktorlariyle hariçten de birkaç doktor getirtmiş; bir iki kere kendisini muayene ettirmiştir.

Doktor Hilmi Kadri Bey, Efendi'nin kanından almış, kendisine şırınga etmiş; bu yüzden on beş gün hasta yatmış; diyorlar. Ve sonra da, Yusuf İzzeddin Efendi'nin bu kanser evhamı yüzünden çıldırdığını iddia ediyorlar.

Birinci rivayetin ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyoruz; fakat ikinci iddiayı, sureti kat'iyede reddediyoruz. Yusuf İzzeddin Efendi'nin senelerce hususi hayatını takip edenler, böyle bir iddiayı sureti kat'iyede tekzip ediyorlar; Efendi'nin de diğer Osmanlı hanedan azası gibi, bir yerinde bir morluk ve yahut sivilce gibi bir şey görse, hemen doktorlarına göstererek:

– Sakın kanser olmasın?.. demekten daha fazla bir hareket göstermediğine şahadet eyliyorlar.

Vahdeddin Efendi, vakit vakit halk arasında bu propaganda-

ları yaptırırken; Yusuf İzzeddin Efendi nezdinde de teşebbüsata girişmişti. Bunun için de en evvel veliahdın başağası, Beşir Ağa'yı elde etmişti.

Beşir Ağa, bir zamanlar Vahdeddin Efendi'nin nezdinde bulunduktan sonra, Yusuf İzzeddin Efendi'nin sarayına geçmişti. Zeki, şeytan, cin fikirli, oldukça natuk, gayet hasis ve tamahkâr, on para için on takla atar bir Habeş'ti. Girgin ve işgüzar olduğu için Efendi'nin çarçabuk nazar-ı dikkatini ve emniyetini celbetmiş; sırası geldiği için az zamanda başağalık mevkiini ihraz eylemişti.

Vahdeddin, bu menfaatperest ağayı para ve hediye sayesinde kendine celbetmekte hiç sıkıntı çekmemişti. Beşir Ağa, Vahdeddin'in bütün tekliflerini kabul etmişti. Onun vereceği talimat dairesinde hareket edecekti.

Fakat kurnaz Vahdeddin, her şeyden evvel Beşir Ağa'nın kendisi ile olan temasını kesmiş; kendi hususi hizmetlerinde kullandığı İbrahim isminde bir adamı, Beşir Ağa ile kendisi arasında gizlice irtibat ve muhabere tesisine memur eylemişti.

Yusuf İzzeddin Efendi'ye karşı ilk teşebbüs

Vahdeddin, kendi adamlarından birini bazı gazete idarehanelerine göndermiş; kendi isminden bahsedilirken behemehal veliahd-ı sâni ünvanını kullanılmasını da rica eylemişti. Birkaç abone bedeline terdif edilen bu rica, tabiidir ki, reddedilmemiş; daha ertesi gün çıkan gazetelerin bir kaçında:

"Veliahd-ı sâni Vahdeddin Efendi hazretleri..." diye, birtakım sudan havadisler görülüvermişti.

Beşir Ağa, derhal bu gazeteleri kucaklayınca Yusuf İzzeddin Efendi'ye gelmiş: o satırları birer birer göstermiş:

natuk: güzel konuşan / **celbetmek:** çekmek / **behemehal:** hemen / **terdif edilen:** yürütülen / **veliahd-ı sâni:** ikinci veliaht

– Bu; ne demek oluyor, aslanım. Bugüne bugün, Âli Osman'ın veliahdı sizsiniz. Bu, veliahd-ı sânilik nereden çıkıyor? Bunun sebebini anlamalıyız!.. demişti.

Evvelce de bu tabirin bir iki defa şehzade Süleyman Efendi hakkında kullanılması, Yusuf İzzeddin Efendi'nin nazar-ı dikkatini celbetmişti. Fakat Süleyman Efendi hem saltanat ihtirasatından uzak, hem de bir ayağı çukurda olduğu için bu meseleye lüzumundan fazla ehemmiyet vermemişti. Fakat şimdi?..

Yusuf İzzeddin Efendi, amcazadesi Vahdeddin Efendi'nin ne mal olduğunu biliyor; Abdülhamid devrinde şehzadegân hafiyesi denilen bu meş'um adamın; meşrutiyetten sonra da el altından ne siyasi fırıldaklar çevirdiğini işitiyordu.

İşte şimdi: veliahd-ı sânilik diye garip, lüzumsuz, Osmanlı hanedanını an'ane ve aile kanununa mugayir bir unvan ihdas edilmesi; ve bunun Vahdeddin gibi haris bir adama verilmesi, Yusuf İzzeddin Efendi'nin kalbine haklı bir endişe vermişti.

Gayet vakur ve müteazzım bir ruha malik olan Yusuf İzzeddin Efendi, derhal padişaha ve Bâb-ı Âliye müracaat ederek bu hususta izahat istemeyi düşünmüş ise de, alacağı cevabın ne olduğunu bilmediği için bunu gururuna yedirememişti.

O bu düşüncede iken, Beşir Ağa da telaşla gelmiş:

– Ah, aslanım!.. Bize oldu olanlar. Mel'un İttihâtçıların yaptığından haberiniz var mı? Meğerse sizi kalb hastalığını muayene ve tedavi ettireceğiz diye Viyana'ya götürmüşler. Halbuki oradaki doktorlardan; pederinden irsen cinnet intikal etmiştir. Ve aynı zamanda kanserlidir, diye rapor almışlar. Vahdeddin Efendi ile de anlaşmışlar. Onun üzerine kendisini veliahd-ı sâni yapmışlar... demişti.

Osmanlı tahtının kenarına ayak basmış olan bir şehzade için bu sözler, hiç şüphe yok ki büyük bir felâketti. Böyle olmakla beraber Yusuf İzzeddin Efendi metanetini muhafaza et-

meş'um: uğursuz / **müteazzım:** büyüklük taslayan / **irsen:** irsi, kalıtsal

miş; birdenbire bu mesele etrafında münakaşaya girişmemek için teenni göstermişti. Yalnız, gayet dürüst ve mert bir zât olduğunu işittiği Adliye Nâzırı İbrahim Beyi[42] bir bahane ile saraya getirterek böyle bir meselenin aslı olup olmadığını sual etmişti.

İbrahim Bey, bu sözlerin kat'iyyen aslı olmadığını söylemiş ve müsterih olması için veliahda teminat vermişti. Fakat veliahd, bu şifahi teminatı bir de tahriri vesikaya raptetmek istemiş:

– Şu halde... Bana verdiğiniz bu teminatı yazıp, mühürleyip bana verir misiniz? demişti.

Mesele, mühimdi. Hükûmetin adliye nâzırı, arkadaşlariyle istişare etmeden, böyle bir senet ve imza veremezdi. Onun için İbrahim Bey de:

– Nasıl olur, Efendi hazretleri?.. Efendimize şahsen böyle bir senet vermek, salâhiyetimin tamamiyle haricindedir. Maamafih, müsaade buyurunuz. Arkadaşlarla müzakere edeyim. Eğer icap ederse, müşterek bir senet verilebilir... demişti.

Adliye nâzırı ile veliahd arasında geçen bu muhavere daha adliye nâzırı Bâb-ı Âli'ye gidip de diğer vükelâyı görmeden evvel Beşir Ağa tarafından Vahdeddin Efendi'ye bildirilmişti.

Vahdeddin Efendi, İbrahim Bey'den daha çabuk davranmış; mutemedi ve akıl müşaviri olan Refik Bey'i doğruca Talat Bey'e yollamış:

– Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin sarayında bazı müessif vak'alar cereyanını mevsukan haber alıyorum. Buna son derece müteessir oluyorum. Efendi, önüne gelene müracaat ediyor; benim veliahd olduğuma bir senet ver; diyormuş. Bundan, Efendi'nin fazlaca rahatsız olduğu anlaşılıyor. Hanedan erkânından birinin gülünç vaziyete düştüğünü görmek ve işitmek

42 İbrahim Hayrullah Bey. 1859-1934. Çeşitli dönemlerde bakanlık ve valilik yapmıştır. / **şifahi:** sözlü / **tahriri vesikaya raptetmek:** yazılı belgeye bağlamak / **müessif:** üzüntü verici / **vükelâ:** vekiller

istemem. Bunun bir icabına bakılsa... diye haber göndererek, iki yüzlü ve dessas bir rol oynamağa başlamıştı.

Ertesi gün, Bâb-ı Âli'de vükelâ meclisi toplanmıştı. Mecliste resmi işler görüldükten sonra, söz laklakiyyata intikal etmiş; o zaman İbrahim Bey dün veliahtın kendisini davet ettiğinden bahsederek aralarında geçen sözleri nakleylemişti.

Talat Bey, derhal mukabele ederek:

– Haberim var. Sade sizden değil; önüne gelenden böyle bir senet istiyormuş!.. diye cevap vermişti.

Yusuf İzzeddin Efendi, İbrahim Bey'in getireceği teminatnameyi bekleye dursun, bu mesele, birdenbire ehemmiyet kesbetmiş; mühim bir müzakereye zemin teşkil eylemişti. Birdenbire ortaya bir sual atılmıştı. Şayet, veliahtın bu evham ve sinirliliği bir cinnet devresine intikal ederse ve bu esnada da zaten ihtiyar ve hasta olan padişah vefat eylerse, saltanat makamına kim getirilecek?..

Vahdeddin Efendi mi?.. Asla!..

E, şu halde?.. Bu mesele, birkaç kere tazelenmiş, müzakere edilmiş. Ve, İttihât – Terakki cemiyeti rüesasının da gizlice fikirleri alındıktan sonra; şu karar verilmişti:

– O zaman.. Saltanat makamına, beşinci Sultan Murad'ın oğlu, Selahaddin Efendi[43] getirilecek...

Osmanlı hükûmeti erkânı arasında sır saklayamamak ezeli bir âdet olduğu için, pek mahrem olan bu karar, birkaç gün sonra derhal Vahdeddin'in kulağına gitmişti.

Vahdeddin: bu mahrem kararı haber aldığı zaman, adeta tecennün edecek hale gelmişti. Derhal Yusuf İzzeddin Efendi'yi unutmuş; muradına nâil olabilmek için hemen yeni bir plan tertip etmişti.

Herşeyden evvel adamları vasıtasiyle Selahaddin Efendi'nin

43 Mehmed Selahaddin; 15 Ağustos 1861 - 16 Nisan 1915.
rüesa: reisler / **tecennün:** delirme, cinnet / **dessas:** aldatan, hilekâr

sıhhatini tetkik ettirmişti. Otuz beş sene, Çırağan Sarayı'nın kuytu köşelerinde mahber hayatı geçiren şehzade, harap bir halde idi. Malûl olduğu hastalıktan, günün birinde gürleyip gidiverecekti.

Hiç şüphesiz ki bu müjde, enfes bir şeydi. Fakat İttihatçılar?.. Acaba onlar, fikirlerinde ısrar ederek başka bir şehzadeyi mesela, pek beğendikleri ve takdir ettikleri. Abdülhamid'in en büyük şehzadesi Selim Efendi'yi[44] tahta geçirivermezler mi idi?

Bu sual, Vahdeddin'i günlerce bihuzur etmişti. Ve bütün o huzursuzluk arasında hususi bendegâniyle ayrı ayrı yaptığı müzakerelerden sonra:

– İttihatçıların yüzüne gülmekten ve onlarla pazarlığa girişmekten başka çare yok.

Kararını vermişti. Fakat... İttihâtçılara, fikir değiştirmek kolay değildi. Hemen hepsi de, daha dün kendilerine kafa tutan şehzade Vahdeddin Efendi'nin bugün önlerinde kuyruk çalkamıya başlamasını görür görmez:

– Hele, Kayserilinin (*) kardeşine bakın. Galiba bizi, pastırma ile avlamak istiyor!.. demişlerdi.

Vahdeddin, hakikaten İttihatçıları avlayabilmek için şeytani zekasının bütün kudretini göstermişti. Ve onlar üzerinde az çok bir tesir hasıl ettiğine kanaat getirmiş olacak ki; bir gün Dahiliye Nâzırı Talat Bey'e gizlice haber göndermiş: Beykoz sarayının bahçesinde, bir kır yemeği yemeye davet etmişti.

Talat Bey, işi bermutat kalenderliğe vurmuş; bu davete icabet etmişti. Çengelköy köşkünün mutfağında büyük bir itina ile yaptırılmış olan naneli, baharlı patlıcan dolmasını yerken de, şehzade Vahdeddin Efendi'nin söylediklerini bıyık altından gülerek dinlemişti. Sözü, muhtelif kanallardan geçiren Vahded-

44 Mehmed Selim Efendi; 1870-1937.

(*) Merhum Talat Paşa kendini bildiği günden itibaren Abdülhamid'e bu ismi vermişti. Gitgide bu tâbir İttihatçılar arasında taammüm etmişti. Abdülhamid'in zeka ve idareli hareketinden kinaye olsa gerek.

din Efendi ile Talat Bey arasında, nihayet şöyle bir muhavere geçmişti:(*)

Vahdeddin: – Ecdadımızdan bazıları, cezbe-i ilâhi ile veli oldukları halde, bunlara deli diyenler de bulunuyor. Geçmiş zamanlar, ne ise fakat zaman, gittikçe inceliyor. Hükümdarlığın mevkii, günden güne nezaket kesbediyor. Şayet biradere bir emr-i hak vaki olursa.. Yusuf İzzeddin Efendi'nin saltanat makamına getirilmesine mecbur kalınırsa, bilmem ki vaziyet nasıl olur?..

Vahdeddin Efendi, kendince kurnazlık etmişti. Mecbur kelimesini bililtizam kullanarak güya, Talat Bey'i gafil avlayacak, ona, düşüncelerini söyletecek ve ihtimal ki vükelâ heyeti tarafından verilmiş olan gizli kararı söyletecekti. Talat Bey, bunu anlamakta gecikmemiş, hiç tereddütsüz, şu cevabı vermişti:

– Zaten mecburuz. Şayet zât-ı şâhaneye bir emr-i hak vaki olursa, saltanat nöbeti Yusuf İzzeddin Efendi'nindir.

– Evet. Kanunen ve nizamen öyle... Fakat, şimdi hükümdarlar yalnız saraylarının köşelerinde saltanat sürmekle kalmıyor; bazen onlar da kendilerine düşen vazifeleri ifaya mecbur oluyor. Bir takım merasimlere iştirak ediyor. Halk ile temasa geliyor. E, mecnun bir hükümdardan sadır oluverecek bir hareketle; hem kendisi, hem hükûmeti ve hem de milleti müşkül vaziyette kalmaz mı?..

– Hakkınız var amma.. Yusuf İzzeddin Efendi, o halde değildir. Şimdiye kadar iştirak ettiği merasimin hiç birinde kendisini gülünç edecek bir hareket göstermemiştir.

– Vallahi bilmem?.. Tabii siz, vaziyetin dış yüzünü görüyorsunuz. Biz de, harem kadınlarının münasebetleri dolayısıyla, işin iç yüzünü biliyoruz. Bildiğimiz büyük bir hakikat varsa, Efendi günden güne cinnete doğru yürüyor. Şayet birdenbire hükümdar olup da büsbütün kaçıverirse, diye; bize bir hayli endişe veriyor.

(*) Bu muhaverenin menbaını göstereceğiz.

– Aman Efendim: bu kadar ince düşünmeye ne lüzum var? Şayet Efendi tahta çıkar da hastalığı artarsa, o zaman hal' ederiz.

– Hah.. ben de işte, bu noktaya temas etmek istiyorum... Tabii. Hiç şüphesiz ki, gerek şer'an, gerek nizamen ve gerek aklen hal' edilmesi lazım gelir. Ancak şu var ki; o zaman bu mesele Avrupa efkârı umumiyesi üzerinde çok garip ve fena bir tesir husûle getirir.

– Niçin?...

– Niçin olacak?.. Kaçıncı hal bu?.. Sırasiyle üç padişah hal' edildi. Sultan Aziz.. Sultan Murad... Sultan Hamid... Daha henüz bunların dedikoduları bile bitip tükenmedi. Şimdi bir padişahı daha hal' etmek...

– E, mecburiyet hâsıl olursa?..

– İşte ben de, o mecburiyetin hâsıl olmamasını istiyorum. Hem bilir misiniz? Padişah hal' etmek millete daima uğursuzluk getirir.

– Pekala amma, bu mesele hakkında zât-ı fahimaneniz ne düşünmektesiniz?...

Vahdeddin birdenbire, Talat Bey'e cevap vermemişti. Konuşurken daima yere veyahut etrafına bakınan bu adam, şimdi birdenbire gözlerini Talat Bey'in gözlerine dikmiş; onun bu suali ne maksatla sorduğunu anlamak istemişti.

Talat Bey, cidden maharet göstermiş; Vahdeddin Efendi'ye serbestçe söz söyletecek derecede çehresine bir emniyet ve safiyet vermişti. Onun için Vahdeddin tekrar gözlerini yere indirmiş, şu sözlerle mukabele etmişti:

– Ne bileyim, Bey... Mesela, akla şu gelebilir. Veliahtlıktan ıskat edilse...

– Sebep?.. Bunun için bir sebep lazım.

– Hastalığı.

– Efendi'nin bugünkü hastalığı, kendilerini veliahtlık makamından ıskat için bir sebep teşkil etmez.

Talat Bey bu sözleri biraz sertçe söylemişti. Ve sonra, Vahdeddin'in son düşüncesini ve bu kır ziyafeti bahanesiyle hazırlanan mülâkatın neticesini bir an evvel öğrenmek için birdenbire şu suali soruvermişti:

– Vallahi, Efendi hazretleri bizi, Yusuf İzzeddin Efendi'den ziyade zât-ı fahimanenizin siyasi meslek ve akidesi düşündürüyor. Talih ve mukadderatın ne olduğu bilinemez. Şayet bazı sebepler hasıl olur da, siz saltanat makamına gelirseniz; o zaman aramızdaki fikir ayrılığını nasıl halledeceğiz?..

Vahdeddin, Talat Bey'in kendisini gafil avladığını hissetmemiş; derin bir sevinç içinde titreyerek şu cevabı vermişti:

– Size, yemin-i billah ederim ki; ne cismen ve ne de fikren aramızda hiçbir ayrılık, gayrilik yoktur. Eğer bazı dedikodular oluyorsa; bu da emin olunuz ki sui-tefehhümden ibarettir. Biraderim Sultan Hamid'in, tahta çıkacağı esnada Mithat Paşa'ya bir senet verdiğinden bahsederler. Eğer bana karşı itimat edilmiyorsa: ben, beş senet vermeğe hazırım.

Talat Bey artık bu muhavereyi kâfi görmüş; başını önüne eğerek:

– Buna hacet yok, Efendim. Sözünüz kâfi!.. demişti.

Bu tarihî muhavere; günün birinde lazım olur diye; o tarihte merkez-i umumide mühim bir mevki sahibi olan ve bugün de meb'uslarımız arasında bulunan bir zâta Talat Bey tarafından not ettirilmişti. Artık tarihe karışan bu notlar; diğer bir takım evrak ile o zât tarafından bize hediye edilmiş ve aynen şu sözler de söylenmişti:

– Vahdeddin'in maksadı, şehzade Selahaddin Efendi'nin tahta çıkarılıp çıkarılmayacağı meselesini öğrenmekti. Halbuki Talat Bey bu muhavereyi dirayetle idare etmiş; sadece Vahdeddin'e müphem bir ümit vermekle iktifa etmişti. Talat Bey'in yegâne maksadı, öyle tehlikeli bir zamanda bu müfsit, haris heri-

sui-tefehhüm: yanlış anlama / **muhavere:** konuşma / **iktifa:** yetinme / **müphem:** belirsiz / **haris:** hırslı

fi ümitle yaşatmak, muhalifler arasından çekmekti. Nitekim Vahdeddin, bu mülâkattan sonra fikren değişmiş: veyahut değişmiş gibi görünmüş artık İttihâtçılar aleyhinde şurada burada atıp tutmaktan vazgeçmişti. Hatta, saltanat makamını işgal ettikten sonra İttihatçılara hoş geçinmesi de biraz korkudan, ve biraz da verdiği sözü tutmak içindi. Fakat dessas herif tam zamanını beklemiş; en sonunda marifetini göstermişti.

Gelelim sadedimize:

Vahdeddin, Talat Bey ile bu mülâkatını bazı sadık bendegânına nakletmiş: hissettiği memnuniyeti de gizlememişti. Fakat, Vahdeddin'den daha kurnaz, daha entrikan, daha dessas olan bu sadık bendegân:

– Efendimiz!.. İttihatçıların sözlerine inan olmaz. Onlar, menfaatleri için babalarını bile kıtır kıtır kesen mahlûklardır! diye cevap vermişlerdi.

Vahdeddin'in biraz sükûn bulan endişeleri bu suretle yine galeyana gelmişti. İşte bu sırada şehzade Selahaddin Efendi de hücumu dem-i dimağiden ani bir surette vefat etmişti (16 Nisan 1330).

Eğer geniş bir zamanda olsaydı, Selahaddin Efendi'nin böyle ansız vefatı, belki bir müddet üzerinde durulacak bir mevzu teşkil edebilirdi. Fakat; mahiyeti bir hayli su götüren bu ölüm öyle bir zamanda olmuştu ki; hükûmet ve İstanbul halkı, Çanakkale'den düşmanın girmesi ihtimali karşısında hicrete hazırlanmakta idi.

Böyle olmakla beraber bu ölüm hadisesi, İttihâtçıları çok müteessir etmişti. Bu ölüm karşısında:

"Ooh!... Rakiplerimin birinden olsun kurtuldum." diyen ve sevinen bir adam varsa o da şehzade Vahdeddin Efendi idi.

Selahaddin Efendi'nin ölümü, şehzade Vahdeddin'e birdenbire büyük ümitler vermişti. O günden itibaren, hususi adamı İbrahim'e şu talimatı vermişti:

saded: niyet / **hücumu dem-i dimağı:** beyin kanaması

– Yusuf İzzeddin'in sarayına daha sık git. Efendi ile temasını arttır. Beşir Ağa'ya da söyle. Efendi'nin hastalığı hakkında kadınlar arasında bir telaş uyandırsın.

İbrahim, bu talimat dairesinde hareket ederken, bir gün Vahdeddin hususi tabibi Reşad Bey'i huzuruna celbetmiş; elindeki kitabı göstererek:

– Şu zabıta romanında bir şey gördüm de, merak ettim. Bir adama tedricen bazı ilaçlar verilirse, onu deliliğe sevketmek mümkün imiş. Acaba aslı var mı?.. demişti.

Vahdeddin Efendi'nin efkâr ve ihtirâsâtına az çok vâkıf olan Reşad Bey, derhal bu sualden korkunç bir mânâ sezmiş:

– Bendeniz, böyle bir şeyin olabileceğine hiç ihtimal vermiyorum. Hem de bir adamı bu suretle malûliyete sevketmek, öldürmekten daha beterdir. Böyle bir cinayeti irtikap etmek için ne kadar taş kalpli bir adam olmalı!.. cevabını vermişti.

Vahdeddin, aldığı bu cevaptan az çok bozulmakla beraber:

– Canım, meselenin ahlaki ciheti bizim ne üzerimize vazife?.. Ben sadece şu kitapta gördüğüm bir şeyin hakikatini öğrenmek istiyorum. Siz, böyle bir şeye ihtimal vermiyorsunuz. Amma; esrar içenleri görmüyor musunuz? Ne hale geliyorlar. Adeta, akıllarını zayi ediyorlar... diye Reşad Bey'i söyletmek istemişti.

Doktor Reşad Bey'den, fikrini tatmine kâfi derecede cevap alamayan Şehzade Vahdeddin Efendi; onu şüphelendirmemek için daha fazla ısrar etmemiş; düşüncelerini tatbik edebilmek için, hususi bendegânının yardımlariyle cinayet vasıtalarını hariçten tedarike karar vermişti.

Bu vasıtalar, kimler vasıtasiyle nerelerden tedarik edildi? Bunu bilmiyoruz. Fakat, o günlerde; Yusuf İzzeddin Efendi'nin sarayında mühim bir değişikliğe şahit oluyoruz.

tedricen: yavaş yavaş / **efkâr:** fikirler / **ihtirâsât:** ihtiraslar / **irtikap etmek:** (kötü bir fiil) işlemek / **reji:** tütün idaresi / **suret-i mahsusa:** özel olarak / **zayi etmek:** kaybetmek

Yusuf İzzeddin Efendi, pek az cigara içerdi. Ve bu cigaralar da, rejide sûret-i mahsûsada imal edilirdi.

Bir gün Beşir Ağa telaşla Yusuf İzzeddin'in huzuruna gelmiş:

– Aman arslanım!.. Bir şey duydum. Fena halde korktum. Beşiktaş'ta zengin bir kahveciye varisleri bir cigara vermişler. Bu zehirli cigara ile öldürmüşler. Ne olur, ne olmaz?.. Bundan sonra sizin cigaralarınızı rejiden almayacağım. Tütün alıp kendi odamda, gözlerimin önünde yaptıracağım... demişti.

Saf kalpli bir adam olan Yusuf İzzeddin Efendi, Beşir Ağa'nın bu sözlerinden şüphelenmek şu tarafa dursun; bilakis şahsına ve hayatına gösterdiği bu alakadan dolayı baş ağasına teşekkür etmiş; hatta bu sadakatına mükâfat olmak üzere ona kıymetli bir de saat hediye vermişti.

İki gün sonra, Beşir Ağa'nın odasında sureti hususiyede yapılan cigaralar veliahta takdim edilmişti. Yusuf İzzeddin Efendi derhal bunlardan birini alarak içmiş.:

– Çok güzel tütün. İçinde tatlı ve hafif bir koku da var. Amber kokusuna benziyor... diye memnuniyet izhar eylemişti.

Cigaralar, hakikaten en kıymetli tütünlerin maharetle yapılan harmanından imal edilmişti. İçindeki tatlı koku ise; gayet az miktarda, hafifçe serpiştirilmiş olan esrar tozundan ibaretti. İşte bu, veliahtın evvela sinirlerini öldürmek için verilen birinci zehirdi.

Bu zehir, zaten nevrastenik olan Yusuf İzzeddin Efendi'nin sinirleri üzerinde az çok bir tesir göstermişti. Fakat, cigaralara serpilen esrar belli olmamak için o kadar az konulmakta idi ki; veliahtın enderen cigara ikramı ettiği misafirler(*) bile bunu layıkiyle hissedememektelerdi.

Bir iki ay kadar yapılan tecrübelerden sonra anlaşıldı ki; bu kadarcık esrar ile maksada vasıl olmak, bir hayli uzun sürecekti. Gerek Efendi ve gerek başkaları tarafından anlaşılması tehli-

(*) Yusuf İzzettin Efendi ağırbaşlı bir adam olduğu için, yanında herkes sigara içmezdi.

kesine binaen esrarın miktarı bundan fazla da tezyid edilemezdi. Onun için anlaşılması imkanı olmıyan ikinci bir zehirin kullanılmasına ihtiyaç hissedilmişti. O da, kokaindi.

Yusuf İzzeddin Efendi ekseriya ve bilhassa yatacağına yakın şerbet içer, portakal şerbetini diğerlerine tercih ederdi. Bu şerbete, azdan başlamak suretile karıştırılacak olan mayi halindeki kokain, tedricen arttırılacak olursa, maksat, daha kolay ve daha çabuk husûle gelecekti. Kokainli şerbetin de verilmesi için, gece vakti intihap edilmişti. Veliahtın hemen hemen hiç değişmeyen yirmi dört saatlik hayat programı, şundan ibaretti.

Sabahları; oldukça erken kalkar, banyo yapar, çamaşır değiştirir, derhal selamlık dairesine geçerdi. Orada, yalnız başına kahvaltı ederdi. Kahvaltıdan sonra, öğleye kadar ufak tefek şeylerle, mesela; dairesine ait alacak verecek işleri, günlük gazeteleri okumak, dairesinin yüksek erkâniyle konuşmak, kısa gezintiler yapmak, yaya olarak bahçede dolaşmak vesaire ile vakit geçirirdi. Öğle yemeklerini daima muayyen zamanlarda yerdi. Yemek yenilmesi de, bir hususiyete tabiydi. Her gün mutlaka yirmi kişilik oldukça mükellef bir sofra hazır edilirdi. Veliaht, büyük mustatil masanın tam ortasında otururdu. Sağında solunda, sarayın yüksek erkaniyle yaverleri şayet varsa, misafirleri bulunurdu. Kendisi pek az yemek yerdi. Her lokmayı aldıktan sonra, sûret-i mahsûsada kesilerek önüne konulmuş olan küçük küçük tülbent parçalarına ağzını silerdi. Bu tülbent parçalarına yalnız bir defa ağzını siler ve siler silmez yere atardı. Yemekte, herkese ayrı ayrı iltifat eder; söylenen sözleri dikkatle dinlerdi.

Yemekten sonra, bir saat kadar vaktini istirahatle geçirirdi. Ondan sonra, doktorların tavsiyesi mucibince gezme zamanı gelirdi. O zaman o günkü nöbetçi yaverini yanına alır, otomobiline binerdi. Gezecek yerler, muayyen değildi. Adeta şoförün arzusuna tabi idi. Ve bu gezintiler saatlerce imtidat ederdi.

intihap: seçme, seçim / **mustatil:** diktörtgen / **imtidat:** uzama, sürme / **merkad:** mezar, kabir

Şehir dahilinde yapılan gezintilerde, mutlaka Fatih'in türbesine uğramak, orada birkaç dakika durmak adetti. Bu birkaç dakika zarfında veliaht bir fatiha okur ve ceddinin merkadine doğru üflerdi.

Resmi merasim ve ziyaretler haricinde yapılan bu gezintiler, ekser akşama doğru nihayet bulurdu. Akşam yemeğine, gene aynı surette oturulurdu.

Yemekten sonra veliaht bazan hususi odasına çekilerek kitap ve mecmuaları okur; bazan saray erkânı ve yaverleriyle konuşurdu. Nihayet, saat dokuz buçuğa gelirdi. O zaman veliaht harem dairesine geçeceğini söylerdi.

Derhal iki büyük fener yakılır, selamlıkta bulunan saray erkânı ile nöbetçi yaverler, kapının önündeki binek taşında toplanırdı. Veliaht, ağır ağır kapıdan çıkar. Orada duranları, selamlar, yavaş yavaş harem dairesine doğru ilerliyen fenerlileri takibe başlardı.

Harem kapısı önünde, Başağa Beşir Ağa ile diğer ağalar veliahtı karşılarlar, içeri alırlardı. Beşir Ağa ekseriya veliaht ile yatak odasının kapısına kadar beraberce gelir; ertesi gün için Efendi'nin bir emri olup olmadığını öğrendikten sonra, çekilirdi. Ondan sonra hizmet sırası veliahtın sevgili dadısı Dilsaz Kalfa'ya gelirdi.(*)

Dilsaz Kalfa ilk iş olarak pek ziyade sevdiği Efendisini soyar; çamaşırını değiştirir,(**) ağır abani kumaştan yapılmış geceliklerini giydirirdi.

Veliaht pek çok gecelerini odasında yalnız geçirirdi. Bazan refikalarının ziyaretlerine giderdi. Fakat bir iki saat görüştükten sonra, avdet ederdi. Dördüncü refikası, veliahtın hususi dairesiyle karşı karşıya olan dairede ikamet ederdi. Ve Efendi yatağına girinciye kadar hizmetinde kusur edilmemesi için ihtiyar

(*) Yusuf İzzettin Efendi hakkında neşriyatta bulunan bir Ferah kalfadan bahsediyorlar. Efendi'nin sarayında bu ismi taşıyan bir saraylı yoktur.

(**) Yusuf İzzettin Efendi fevkalade temiz ve titizdi. Çamaşırlarına vücut kokusu sinmemek için yirmi dört saatte iki defa çamaşır değiştirirdi.

Dilsaz Kalfa ile onun yardımcısı olan diğer kalfalara nezaret eylerdi. Veliaht, yatağına girdikten sonra uyuyuncuya kadar Dilsaz Kalfa onu bekler; ve sonra çekilir, kendi odasına giderdi.

Yatmadan evvel bir bardak şerbet içmek, Yusuf İzzeddin Efendi'nin âdeti idi. Bu şerbet, ya Dilsaz Kalfa veyahut diğer saraylılar tarafından Efendi'ye takdim edilirdi.

İşte, Beşir Ağa, sigara yapılması meselesini nasıl üzerine aldı ise Efendi'ye takdim edilecek şerbetlere nezaret etmeyi de kendine iş güç edinmişti. Fakat kurnaz ağa bu işi o kadar meharetle, o kadar sudan bahanelerle görüyordu ki; bu şerbetleri hazırlayan kalfalar bile bunun farkında değillerdi.

Kokain, esrardan daha kuvvetli bir surette tesirini göstermişti. Veliahtın hususi tabipleri arasında bulunan sinir doktoru Hilmi Kadri Bey bile o kadar dikkat ve ihtimama rağmen veliahdın sinirleri üzerinde husûle gelen tahavvülden endişe etmişti.

Birinciden daha katil olan bu ikinci zehirden alınan netice mükemmeldi. Bu hususta her gün malûmat alan Vahdeddin; kazanılan bu muvaffakiyetten dolayı büyük bir memnuniyet hissetmekte idi. Fakat, onun için bu da kâfi değildi. Esrar ve kokainden başka, üçüncü bir zehir daha elzemdi. Öyle bir zehir ki, bunlardan daha müessir, daha kat'i, daha tahripkâr olsun. Nihayet, buna da müracaat edilmişti: Telkin...

Telkin, zaten yapılıyordu. Fakat bundan sonra, daha esaslı mevzular üzerinde daha kuvvetle yapılacak; bir taraftan esrar ve kokainle yıpratılan veliahtın sinirleri ve dimağı, diğer taraftan da zehirden daha acı ve müessir olan sözlerle bir an evvel harap edilmiş olacaktı. Veliahtın nahif ve narin vücudu, hiç şüphesiz ki bu üç büyük ve müessir zehire dayanamayacak. Artık muvazenesizlikler başlayacak; veliaht halk arasında kendini idareye muktedir olamayacak... Ondan sonra...

Yusuf İzzeddin Efendi'nin mahvına çalışanlar, bu cümleyi ikmal edemiyorlardı. Bu hain, korkak ve habis ruhlar; artık ondan sonrasını, talih ve tesadüfe terk ediyorlardı.

Veliahta ilk telkin, babasının ölümiyle başlamıştı. Sultan Aziz'in mabeyncilerinden olup, onun vefatı esnasında Fer'iye Sarayı'nda[45] bulunan ve sonra Abdülhamid tarafından nefyolunan Fahri Bey, Vahdeddin Efendi tarafından bilvasıta teşvik edilmiş.

– Sultan Aziz, kendi velinimetidir. Yusuf İzzeddin Efendi de, az çok cinnet eseri göstermektedir. Pederinin ölümü hatırlatılıp da Efendi'ye bazı nasihatler verilirse, belki bu marazın önüne geçilebilir... denilmişti.

Fahri Bey, zaten arada sırada eski efendisinin oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi ziyarete giderdi. Vahdeddin tarafından bu haberin gönderilmesini müteakip bu ziyaretlerini sıklaştırmış; ve her gidişte de Sultan Azizin ölümünden bahsetmeye başlamıştı.

Zavallı Fahri Bey, hiç farkında olmadığı halde, büyük bir şerre alet oluyor; güya veliahta nasihat vermek için:

– Ah aslanım, bu sinir illetine müptelâ olanlar, kendilerini saat gibi kullanmalıdırlar. Merhum Efendim, dağlar gibi adamdı. Bazularının kuvvetine, benim diyen pehlivanlar dayanamazdı. Fakat hal'inden sonra düşüne düşüne bir kara sevdaya müptelâ oldu. Malûm olan felaket vuku buldu. Yoksa, hiç Efendim gibi akıllı dânâ ve mütedeyyin bir zât, hiç kollarının damarlarını makasla keser, intihar gibi aklen ve şer'an mezmum olan bir fiili irtikap eder mi idi?.. Siz bana, Efendimin yadigarısınız. Ayaklarınızı öperek istirham ederim; zinhar bu dünyanın kasavetini çekmeyin. Bir an bile düşünmeyin... diyordu.

Bu sözler; veliahte çok garip geliyordu. Veliaht, babasının intiharına değil, ölümüne kani idi. Nitekim biraderi Abdülmecit Efendi de arasında büyüdüğü eski saraylılardan işittiği bir çok şeylere binaen, o da aynı kanaati beslemekte idi.

45 Beşiktaş ile Ortaköy arasında bulunan üç kısımdan mürekkep saraylara verilen addır. Padişahın uygun gördüğü saray erkânı burada otururdu. Padişahlar bu sarayı pek kullanmamışlardır. / **dânâ:** âlim, bilgin / **şer'an:** şeriata göre / **mezmum:** aşağılanan, kötülenen / **irtikap:** [kötü bir fiili] işlemek

Yusuf İzzeddin Efendi, kendisiyle mahremiyet kesbetmiş olan bazı zevata ve bilhassa saray kadınlarının en münevverlerinden olan Dördüncü kadınına [Leman Hanım][46] bunlardan birçok defalar bahsetmiş:

– Babamı öldürenlerin kaçıştıklarını gözlerimle gördüm. Garip değil mi, bana karşı bile daha hâlâ onun intihanndan bahsediyorlar... demişti.

Aynı zamanda Yusuf İzzeddin Efendi şu kanaati beslemekte idi.

– Babamı öldürenler, ondan korkuyorlardı. Milletin kendisini ne derece de sevdiğini biliyorlar; kendisi nasıl zorla hal'edildi ise, yine zorla tekrar tahta çıkarılacağını tahmin eyliyorlardı. Babam, saltanatından ümidini kat'iyen kesmemiş: hem Topkapı sarayında, hem de Fer'iye Sarayı'nda bana kaç defa:

– Oğlum, Yusuf!.. Hiç gam yeme. Biz, üç beş edaniye kurban olduk. Yeni padişah senelerden beri delidir. Deliliği, nasıl olsa bir taraftan patlak verecektir. O zaman bizim taraftarlarımız bu edaniyi tepeleyecek ve bizi yine makamımıza getirecektir!.. demişti.

Saltanattan ümidini kesmeyen bir adam, niçin intihar etsin?.. Bunu akıl kabul eder mi?...

İşte bunun içindir ki; eski mabeynci Fahri Bey'in her saraya gelişinde, veliaht ile aralarında bu bahis açılıyor; biribirlerini ikna etmek için uzun münakaşalar cereyan ediyordu.

Baş ağa Beşir Ağa, bir taraftan bu münakaşaları körükleyecek zeminler hazırlarken; diğer taraftan başka fırsatlar da kaçırılmıyordu.

Gazeteler, veliahd-ı sâni, Vahdeddin Efendi'den sık sık bahsediyorlar; bilhassa onun hamiyetinden, askerî ianelere yaptığı muavenetlerden dem vuruyorlardı.

Vahdeddin, bilhassa Talat Beyle yaptığı Beykoz mülâkatının

46 Batum 1688 - 3 Ağustos 1953 istanbul. Cumhuriyet sonrası Ünlüsoy soyadını almıştır. / **edani:** aşağılık, alçak (kimseler) / **iane:** bağış / **muavenet:** yardım

verdiği bir cesaretle isminin ve ünvanının etrafında bir velvele koparmak istemişti. Bunun için de büyük bir kurnazlık etmişti. Hasılatı ile Çanakkale'deki askerlere hediye-i şitaiye alınmak maksadiyle muazzam bir konser tertip ettirmişti. Bütün duvarlara büyük afişler yapıştırılıyor; İstanbul'un dört köşesine binlerce ilan dağıtılıyordu. Ve bunların hepsinde de:

Veliaht-ı Sâni devletlü, necabetlü

Vahdeddin Efendi hazretlerinin...

Himaye-i necibaneleri altında... kelimeleri göze çarpıyordu.

Bu ilanlardan birkaç tanesi Beşir Ağa vasıtasiyle derhal Yusuf İzzeddin Efendi'ye getirilmiş, gösterilmişti.

– Bakın aslanım, şu Efendi'nin kurnazlığına; milletin gözüne ne suretle girmeye çalışıyor!.. denilmişti.

Konser hakikaten büyük bir muvaffakiyetle verilmişti. Padişah Sultan Reşad'ın kadınlariyle Sultanların büyük bir ekseriyeti bu konsere iştirak etmişlerdi. Hasılat da pek yolunda idi. Tabiidir ki bu hadise, gazeteler için büyük bir sermaye teşkil etmişti.

Yusuf İzzeddin Efendi, bunu bir türlü hazmedememiş: Sadrazam Sait Halim Paşa[47] ile görüşmek istemiş ve kendisine şu sözleri söylemişti:

– Ben kimsenin hizmet ve hamiyetine mani olmak istemiyorum. Ancak kendilerini reklam ederek zorla milletin gözüne girmek isteyen şehzadelerin bu gibi hareketlerine mani olmak lazım geldiğini ihtar ediyorum. Şunun bunun kesesine müracaat etmekle hamiyet gösterilmiş olmaz. Hamiyetli adam ona derler ki, evvela kendisi şahsen fedakârlık gösterir. Ben, geçenlerde Tophane'nin altındaki altmış dükkanımı, orduya hediye etmiştim. Bu günden itibaren de her ay Hilaliahmer'e üç yüz lira teberru etmeyi taahhüt ediyorum. Fakat bir daha, Vahdeddin Efendi'nin böyle şarlatanlıklarını görmeyeceğim!.. demişti.

47 1863-1921. Sadrazamlık, bakanlık ve çeşitli bürokratik kademelerde görev almıştır. Yönetimde bulunduğu halde I. Dünya Savaşına girilmesine muhalefet etmiştir. / **hediye-i şitaiye:** kış hediyesi

Beşir Ağa ile İbrahim, veliaht ile sadrazam arasında geçen bu hadiseyi Vahdeddin Efendi'ye yetiştirmekte gecikmemişlerdi. Vahdeddin, bunu işitir işitmez fena halde telaş etmiş; ve derhal Talat Bey'e:

– Efendi, yine bir cinnet nöbeti esnasında Hilaliahmer'e her ay üç yüz lira vermeyi taahhüt etmiş. Efendi'nin bu parayı verip veremeyeceği meçhul. Ancak şu var ki; bu mesele şimdi resmen ilan edilirse; bizim yani şehzadegânın da bu miktar da bir şeyler vermemiz lazım. Halbuki, buna kesemiz müsait değil. Rica ederim, bu meseleyi ilan edip de millet nazarında bizi küçük düşürmesinler... diye haber göndermişti.

Vahdeddin'in bu arzusuna, Talat Bey'den daha evvel hadisat yardım etmişti. Çünkü İngiliz askerlerinin Çanakkale topraklarına ayak bastıkları haberi; İstanbul'u bir anda alt üst edivermişti. Hükûmet, büyük telaş içinde idi. Osmanlı Bankası'ndaki paralarla hazinedeki kıymetli eşyanın bir kısmı, acilen Eskişehre nakledilmişti. Padişahın Konya'ya, Beylerbeyi Sarayı'nda mahpus olan Abdülhamid'in de Bursa'ya nakline karar verilmişti.

Şayet padişah İstanbul'dan hareket ederse, siyasi sebeplere binaen veliahtın da kendisine refakat etmesi tabii idi. Buna binaen Yıldız Sarayı'nın mutfaklarında padişah ile Konya'ya gidecek olan saray halkı ve sairenen yollarda aç kalmamaları için tenekelerle kavurmalar yapılırken, Yusuf İzzeddin Efendi'ye de gizlice haber gönderilmiş; halkı heyecana vermiyecek surette hazırlık görülmesi tavsiye edilmişti.

Veliaht, bu teklifi şiddetle reddetmişti. Hatta, yalnız reddetmekle kalmamış: gözü kapalı bir surette harbe giren ve işi bu dereceye getirmeye sebebiyet veren İttihât ve Terakki hükûmeti ile Enver Paşa hakkında pek acı sözler söylemiş: tıpkı, Beylerbeyi Sarayı'ndaki Abdülhamid gibi.

– Gidenlere, uğurlar olsun. Ben, şuradan şuraya gitmem! diye kestirme bir cevap vermişti.

Mesele mühimdi. Şayet Padişah Konya'ya götürülecek olursa, veliahdı İstanbul'da bırakmak kat'iyyen caiz görülemezdi. Zira halk, harbe sebebiyet veren İttihât ve Terakki hükûmetinden müteneffirdi. Bugün kalblerde boğulan bu nefret, yarın bir anda ortada dökülüverir, firarı padişahın yerine de veliaht geçirilebilirdi.

Hükûmet ve halk, bu endişede iken, şehzade Vahdeddin Efendi tekrar harekete gelmişti. Derhal İbrahim'i çağırmış:

– Koş. Efendi'nin sarayına git. Beşir'le birleş. Ne yapın yapın, Efendi'yi İstanbul'dan çıkarın. Burada, ben kalacağım... demişti. Vahdeddin'in bundaki maksadı, pek belli idi. Şayet İngilizler Çanakkale'yi zorlarlar da girerlerse, o zaman onları can ve başla istikbal edecek.

– Sizinle harbeden, İttihatçılardı. Bu zorbalar, ahmak padişâh ile veliahtı aldılar, kaçtılar. İkinci veliaht sıfatiyle burada ben kaldım. Şu anda saltanat makamı, münhal demektir. Müsaade buyurunuz, ben orada oturayım. Ondan sonra, emirlerinize hazır ve muntazırım, diyecekti. Ve hiç şüphesiz ki İngilizler de İttihât ve Terakki Cemiyet ve hükûmetine muhalefeti iie meşhur olan bu veliahd-ı sâniye:

– Buyurun, boş kalan Osmanlı tahtına, oturun. Elverir ki, bizim malımız olun... diye cevap vereceklerdi.

Allah'a yüz bin kere şükür osun ki, Vahdeddin'in bu meş'um düşünceleri husule gelmemiş: Cenâb-ı Hak bu millete bir büyük halaskâr halketmiş. O zaman Çanakkale'de 19'uncu fırka kumandanı olan miralay, Mustafa Kemal Bey [Atatürk] çelik göğsünü düşmanların hücum kuvvetlerine karşı germiş; İstanbul'da korku ve helecanla beklenen o feci akibet, tahakkuk etmemişti.

Şunu da ilave edelim ki; bu meselede İbrahim ile Beşir Ağayı Yusuf İzzeddin Efendi'ye musallat eden Vahdeddin; aynı zamanda daha mühim bir fırıldak çevirmek istemiş; kendisi biz-

hadisat: olaylar / **müteneffir:** nefret eden / **münhal:** boş / **muntazır:** bekleyen

zat Padişaha müracaat etmek ve kadınlar vasıtasiyle de Enver Paşa ile Sait Halim Paşa'yı tahrik eylemek suretiyle İstanbul'dan çıkmak istemeyen Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliahtlıktan ıskat için bir faaliyet göstermişti.

Vahdeddin, bu dumanlı havada da bir iş görememiş; bu sefer de partiyi kaybetmişti. Fakat, artık İttihatçılarda iyiden iyiye soğuyan veliahtın hislerini büsbütün işba haline getirmek için iyi fırsatlar elde etmişti. Artık Beşir Ağa ile İbrahim, her vesileden istifade ederek veliahtı İttihâtçılar aleyhine teşviki iş güç edinmişlerdi. İkide birde Yusuf İzzeddin Efendi'nin karşısına geçerek:

–Ah aslanım!.. Bu adamların her biri birer Mithat Paşa[48], birer Hüseyin Avni'dir[49]. Görmüyor musunuz. Sokak ortalarında bile dangır dangır adam öldürüyorlar. Siz, Bahaeddin Şâkir'in buraya gelerek yüzünüze güldüğüne inanıyor musunuz. O da onlarla beraberdir.

Bunların, ne dostluklarına, ne muhabbetlerine inan olmaz. İşte, Mahmut Şevket Paşa, Bize tam bir ibret dersidir. Başlarının üzerinde taşıdılar da; ondan sonra, Beyazıt meydanında kurşunlarla parçalattılar.

Arkasında da biçare Damat Salih Paşa'yı, katil diye astılar. Hanedanı bile zerre kadar umursamadılar... Daha dün, Vahdeddin Efendi'nin aleyhinde söylemedik söz bırakmıyorlardı. Sarayının etrafında yirmi otuz hafiye bekletiyorlar: kendisini de adım adım takip ediyorlardı. Şimdi de, varsa Vahdeddin, yoksa Vahdeddin Efendi... Öyle yüzüne gülüyorlar; öyle bir politika ediyorlar ki... diye veliahdı derin düşüncelere sevkeyliyorlardı. Yusuf İzzeddin Efendi, vaziyeti tahlil ediyor, bu sözlere hak veriyordu. Nasıl hak vermesin ki; bunun en bariz misallerini gözleriyle görüyordu.

Mesela.. O aralık muhtelif münasebetlerle Yıldız ve Dolma-

48 Ahmet Şefik Mithat. 1822-1884. Taif'e sürgün edilen sadrazam.

49 1822-1876 Sadrazamlık ve çeşitli bakanlıklarda bulunmuştur. O dönemdeki bir tayin ve anlaşmazlık sonucunda Çerkez Hasan tarafından öldürülmüştür.

bahçe saraylarında Alman ve ecnebi prenslerine, kumandanlarına ziyafetler veriliyor, merasim yapılıyordu. Bunlara büyük şehzadeler de davet olunuyordu. Bu merasim esnasında, "Veliaht-ı Sâni, Vahdeddin Efendi"nin, İttihat ve Terakki ricali ile bir köşeye çekilerek mahremane denilen bir hususiyetle başbaşa konuştukları görülüyordu. Bu hali gördükçe Yusuf İzzeddin Efendi fena halde şüpheleniyor; İbrahim ile Beşir Ağa'nın sözlerine hak veriyordu.

Halbuki zavallı Veliaht; bütün bunların Vahdeddin tarafından şeytanca düşünülmüş birer desise olduğunu bilmiyordu. Vahdeddin, Yusuf İzzeddin Efendi'nin bulunduğu meclislerde, mahza onu şüpheye düşürmek, heyecana getirmek, bir muvazenesizliğe sevkeylemek için bu hileye müracaat ediyor; ehemmiyetsiz birer bahane ile mesela, Talat Bey, Enver Paşa, [Şeyhülislam] Hayri Efendi vesaire gibi cemiyetin ve hükûmetin mühim şahsiyetlerini birer birer yanına celbediyor; güya onlara mahrem bir şey söylüyor ve yahut söylenen sözleri o suretle dinliyormuş gibi vaziyetler gösteriyor; zaten şüpheli ve evhamlı olan veliahtı büsbütün çileden çıkarmaya sebebiyet veriyordu.

İş bu kadarla kalsa, bir şey değildi. Ertesi gün, İbrahim ile Beşir Ağa gene veliahtın karşısına dikiliyorlar:

– Ah, aslanım!.. Haberiniz var mı? Dünkü ziyafette, yine İttihatçılar Vahdeddin Efendi'nin etrafına toplanmışlar. Bir sürü fiskos yapmışlar. Sizin hakkınızda söylemedik söz bırakmamışlar!.. diye Yusuf İzzeddin Efendi'nin büsbütün sinirlerini oynatıyorlardı.

Veliaht artık bu hallere karşı sabredemiyor; misafirlerine ve bendegânına şikayetler ediyor, İttihâtçılar hakkındaki nefretinin günden güne arttığını söylemekten çekinmiyordu.

İttihatçılara gelince; onlar, kendi dertleriyle uğraşıyorlardı. Ve, bu entrikaların farkında olmadıkları için Efendi'nin bu söz-

desise: hile / **muvazenesizlik:** dengesizlik / **mahza:** sade, tek

lerini günden güne artan sinir bozukluğuna atfediyorlar; Veliahtın maiyetine memur olan zevata:

– Efendi'nin söylediklerine bakmayın. Zavallı adam, hasta. Kendisine hürmette kusur etmeyin, diye emirler veriyorlardı.

Hem cemiyetin mühim bir rüknü ve hem de veliahtın doktor ve hususi dostu olan Bahaeddin Şâkir Bey, muhtelif vazifeler deruhte etmişti. Onun için sık sık şuraya buraya gidiyor; İstanbul'da pek az bulunabiliyordu.

Doktor, İstanbul'da bulunduğu zaman, her fırsatta veliahtı ziyaret ediyordu. Fakat bu ziyaretlerinde daima veliahtın acıklı şikayetleri karşısında kalıyor; onu tatmin etmek için söylediği sözler, verdiği teminatlar boşa gidiyordu.

Bahaeddin Şâkir Bey, hem bir doktor ve hem bir dost gözü ile tetkik ettiği veliahtın sinirlerinde günden güne hasıl olan zaafı hissediyor; arkadaşı sinir mütehassısı Doktor Hilmi Kadri Beyle uzun uzun istişarelere girişiyor; bütün kusur ve kabahat verilen ilâçlarda olduğunu atfediliyor; ilâçlar değiştiriliyordu. Fakat her ilaç değiştirildiği zaman derhal Beşir Ağa veliahtın karşısına dikiliyor:

– Arslanım!.. Allah aşkına şu ilâçları almayın. Hamdolsun, neniz var? Siz, dünyada hiç kimsenin sırtını yere getirmeye muvaffak olamadığı bir pehlivanın sulbünden dünyaya geldiniz. Siz de hastalık ne arar? Hem vallahi, hem billahi bu mel'un İttihâtçılar, bu ilaçlarla midenizi çürütecekler. Allah göstermesin, sizi yataklara düşürecekler. Ondan sonra da Vahdeddin Efendi'yi başlarına taç edecekler. Atın şu zehirleri... diyordu.

Ve bazan de veliahtın kendisine küçük bir hak vermesinden şımararak ilaç şişelerini pencereden dışarıya fırlatıyordu. Halbuki bir taraftan yine o esrarlı sigaralar hazırlanıyor; her fırsatta, şerbetlere damla damla kokain katılıyor; zavallı veliahtın sinirleri her gün biraz daha hırpalanıyordu.

Tedricen bu iki meş'um zehirin tesiri altında kalan veliaht günden güne durgunlaşıyor; Neş'esini büsbütün kaybediyor;

kokainin tesirlerini gece uykusunda geçirmekle beraber, gündüzleri de odasının bir köşesine çekilerek vaktini dalgın ve düşünceli bir surette geçiriyordu.

Aynı zamanda, hassasiyeti de artıyordu. Evvelce, hiddetini celbeden bir mesele karşısında mümkün olduğu kadar temkin ve vakarını muhafaza ederken; şimdi iradesine hakim olamıyor; öfkesini izhar ediyor. Bazen de bu öfkesi uzun sürüyor; hele zihnini kurcalayan bir mesele zuhur ederse, artık onunla uzun uzadıya meşgul oluyordu.

1331[1918] senesi Mayısının son haftası içinde padişah Beşinci Sultan Mehmed birdenbire hastalanmış; Mayısın yirmi dokuzuncu Cuma günü ilk defa olarak selamlığa bile çıkamamıştı.

Padişahın hastalığı halk arasında türlü sebeplere ve bilhassa nüzul isabet etmesine atfedilmişti. Birkaç gün zarfında, yeni bir cülus görüleceğine dair halk arasında bir dedikodu baş göstermişti.

Fakat bu mesele ile en fazla alakadar olan başlıca iki şahsiyetti. Bunun biri Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi; diğeri de Vahdeddin'di. Vahdeddin, daha iki gün evvel, padişahın mesanesinden fazlaca mustarip olduğunu duyar duymaz doğruca saraya koşmuş; istifsar-ı hatır bahanesiyle büyük biraderini görerek hakikati öğrenmişti. Padişah, henüz ölecek derecede hasta değildi. Fakat vaziyeti, derhal işine gelmişti. Bu mesele etrafında da veliahtı tahrik etmek ve onu bir takım fuzuli hareketlere sevketmek teşebbüsüne girişmişti.

Vahdeddin'den aldıkları emir üzerine yine İbrahim ile Beşir Ağa, veliahdın karşısına dikilmişler:

– Aslanım, ne duruyorsunuz. Zât-ı şâhane hâlet-i nezide imiş. Vükelâyı saraya celbetmiş; kendisine bir hal olursa, saltanat makamına Vahdeddin Efendi'nin geçirilmesi için vaziyet eylemiş.

istifsar-ı hatır: hal-hatır sorma / **hâlet-i nezide:** can çekişme hali

– Aman...

– Amanı, zamanı yok. Taht elden gidiyor. Derhal başınızın çaresine bakın. Fakat dikkat edin, sizi aldatırlar. İttihatçıların sözlerine sakın inanmayın. Kendilerinden senet alın.

Veliaht, kendisine ikaz eden Beşir Ağa ile İbrahime teşekkür etmiş; derhal otomobiline binerek saraya gitmişti. Saray derin bir sükûnet içinde idi. Sultan Reşad'ın bendegânı, vaziyetten müessirdi. Onun için veliahte karşı her zamanki gibi iltifat ve şatafatlı hüsnükabul gösterememişlerdi.

Bu hal, veliahtın kalbine fena bir şüphe vermişti. Fakat Yusuf İzzeddin Efendi vakarını hiç bozmamış, hayatını ketmetmişti. Sadece Başmâbeynciye:

– Zât-ı Şâhaneyi bizzat görmek istiyorum. Arzediniz!.. demişti.

Başmâbeynci, harem dairesine kadar gitmiş gelmiş:

– Şevketmeap Efendimiz, bilhassa selam buyuruyorlar istifsar-ı hatır için buraya kadar bizzat zahmet buyurduğunuza mahzuz oldular. Fakat o anda pek şiddetli sancı çekiyorlar ıztıraplariyle necabetpenahilerini de muztarip etmeyi arzu buyurmuyorlar... diye cevap vermişti.

Başmâbeyncinin söylediği hakikattı. İhtiyar padişah o anda mesanesindeki taşların verdiği ıztıraptan da inim inlemekte idi. Fakat Yusuf İzzeddin Efendi buna derhal aksi bir mânâ vermiş; Vahdeddin Efendi ile uyuşulduğu için kendisine istiskal gösterildiğini zannetmişti.

O teessürle doğruca saraya gelir. Hakikati anlamak için Doktor Bahaeddin Şâkir Beye haber göndermişti. Doktor saraya gelip de karşımıza çıkar çıkmaz:

– Aşk olsun, doktor. Vahdeddin Efendi'yi tahta çıkarıyor muşsunuz, öyle mi?. demişti.

Bahaeddin Şâkir Bey fena halde bozulmuştu:

müessir: üzüntülü / **ketmetmek:** saklamak, gizli tutmak / **mahzuz:** haz duymak, hoşlanmak / **istiskal:** yüz vermemek /

– Ne münasebet Efendim. Bunu size kim söyledi?.. diye sormuştu.

Yusuf İzzeddin Efendi, İbrahim ile Beşir Ağadan işittiklerini tamamiyle anlatmış; fakat bunları kimden işittiğini söylememişti. Bahaeddin Şâkir Bey, söylenen sözlerin yalan olduğuna ikna etmek ve veliahtın sinirlerini teskin edebilmek için, bir hayli sıkıntı çekmişti.(*)

Padişahın bu hastalığı, Almanya'dan getirilen profesör Doktor Dizraili'nin yaptığı ameliyat neticesinde mesaneden iki büyük taş çıkarılmak suretiyle afiyete tebeddül etmişti. Fakat Yusuf İzzeddin Efendi'nin kalbine de artık büyük bir emniyetsizlik gelmişti. Buna binaen mevkiini sağlamlaştırmağa karar vermişti.

Padişah tamamiyle iadei afiyet ettikten sonra veliaht bizzat saraya gitmiş: geçirdiği rahatsızlıktan dolayı beyan-ı memnuniyet etmiş: avdet edeceği zaman kendi eliyle yazdığı bir mektubu Beşinci Sultan Mehmed'e vererek:

– Münasip bir zamanda mütalaa buyurursunuz. Yalnız, cevap buyurulmasını niyaz ederim... demişti.

Beşinci Sultan Mehmed, bu mektubu merak etmiş: veliaht kapıdan çıkar çıkmaz zarfı yırtarak göz gezdirmişti. Mektup, gayet hazin bir lisanla yazılmış olup, sonunda:

"Şer'an, kanunen ve aklen hiçbir sebep olmadığı halde; irs ve istihkak ile malik olduğum veliahtlık hakkında gasp ve birader-i hümayunları Vahdeddin Efendi'ye kurban edilmek istenildiğini istidlal ediyorum. Filhakika cihanın kâffei makam, meratip ve menazili fani ise de hakkımdan hiçbir suretle feragat etmek istemiyorum.

(*) Bizzat Bahaeddin Şâkir Beyin ifadesinden not edilmiştir. O zaman Merkez-i Umumiye mensup olup bugün de hâlâ hayatta bulunanlardan da -1936 yılı itibariyle- bu meseleyi hatırlayabilirler. / **iadei afiyet:** sağlığa kavuşma / **istihkak:** hak kazanma / **kâffe:** bütün / **meratip:** mertebeler / **menazil:** menziller, hedefler / **tahriri:** yazılı / **hilaf-ı rıza-yı Bâri:** Allah rızasının aksine / **istidlal etmek:** delilden sonuç çıkarmak

Binaenaleyh, istikamet ve adalete makrun olan vicdan-ı pâk'inize dehalet ederek veliahtlıktan ıskat edilmeyeceğime dair zât-ı şâhanelerinden tahriri teminat istiyorum. Bu teminat verilmediği ve hakkımıza tecavüz edildiği takdirde bizim de hakkımızı icap eden şekilde arayacağımızı ve bu bapta hilaf-ı rıza-yı Bâri ve âli bir hareket zuhur ederse bunun mes'uliyetinin de müsebbiblerine râci olacağını arz ile irade-i şâhanelerine intizar ediyorum." denilmişti.

Bu mektup, artık bir ayağı mezarın kenarına dayanmış olan Beşinci Sultan Mehmed'i çok müteessir etmişti. Hatta; bu meseleyi bizzat istişare ettiği mabeyn başkâtibi Ali Fuat Beye:

– Bilirim... Efendi'nin kalbine bu şüpheyi sokan, bizim biraderdir [Vahdettin]. Bu mesele için beni de az tazyik etmemişti. Fakat neme lazım benim. Ben, varisten mal kaçırmak istemem.

Demiş; ve Yusuf İzzeddin Efendi'yi temin ve tatmin etmek için derhal başkâtip Ali Fuat Beyi veliahtın sarayına göndermişti.(*)

Sırası gelmişken şu hakikati de söylemek lazımdır ki: Beşinci Sultan Mehmed büyük bir doğruluk göstermiş; Abdülmecit oğulları ile Abdülaziz oğulları arasında senelerden beri devam eden rekabete rağmen, Vahdeddin'in veliahtlık arzusuna kat'iyyen rıza ve mümâşat göstermemişti.

Beşinci Sultan Mehmed, yalnız veliahdı tatmin edecek bir cevap göndermekle kalmamış, ertesi günü seryaverini de Yusuf İzzeddin Efendi'ye göndererek:

– Asla ve kat'a sıkılmasınlar. Arzu buyururlarsa; Viyana'ya, Berlin'e doğru şöyle bir çıkıp dolaşsınlar. Masraflarını, ben tesviye ettiririm... diye haber yollamıştı.

Yusuf İzzeddin Efendi, padişahın bu haberini büyük bir memnuniyetle karşılamıştı.

(*) Çok dürüst bir zat olan Merhum Ali Fuat Bey tarafından nakledilmiştir.
makrun: yakın / **mümâşat:** göz yummak /

Vahdeddin gene İbrahim ve Beşir Ağa vasıtasiyle bu seyahatin önüne geçmek istemiş ise de, muvaffak olamamıştı. Çünkü bu seyahate, hükûmet de taraftardı.

Her şey hazır edilmişti. Padişah eski Başmâbeyncisi Lütfi Simavi Bey'in [1862-1949] veliahda refakat etmesini arzu etmişti. Veliaht, Padişahın bu arzusunu büyük bir memnuniyetle kabul ederek derhal kendi nezdine irsali için sadrazam Sait Halim Paşa'ya [1863-1921] haber göndermişti.

O tarihte Ada'da oturan Lütfi Simavi Bey, Sait Halim Paşa'dan aldığı telgraf üzerine doğruca veliahtın Zincirlikuyu'daki köşküne[50] gitmişti. Fakat Lütfi Simavi Bey köşke gidirkin bir hayli tereddüt içinde idi. Çünkü Vahdeddin'in bendegânı tarafından kasten işaa edilen birçok şeyleri duymuş: gene Vahdeddin tarafından çevrilen entrikalar yüzünden, İttihatçılar arasında da veliahtın hastalığına dair bir kanaat mevcut olduğunu işitmiş; bu sebeplere binaen Yusuf İzzeddin Efendi'yi cinnet halinde bulacağını zannetmişti.

Lütfi Simavi Bey, bu düşünce ile veliahtın huzuruna girmişti. Veliaht ise onu görür görmez:

– Ah Lütfi Bey!.. Nerelerdesiniz? Eğer siz sarayda olsaydınız, bizi bu kadar üzen haller zuhura gelmezdi. Bilirim. Siz hakkı seven bir zâtsınız... demişti.

Lütfi Simavi Bey, zaten karışık bir fikirle veliahtın huzuruna girdiği için, bir anda söylenen şu sözlerden maksadı ihata edememiş; derhal zihnindeki kanaate kuvvet vermişti. Fakat; aradan beş on dakika geçer geçmez Lütfi Simavi Bey'in kanaati değişmiş: artık bir "saltanat delisi"nin değil, hakkını müdafaa etmek isteyen bir kimsenin karşısında bulunduğuna hükmeylemişti.

İstitrat olarak arzedelim ki: bu meselenin iç yüzüne herkesten evvel Lütfi Simavi Bey temas etmişti. O henüz Beşinci Sul-

50 Yusuf İzzeddin Efendi'nin öldüğü köşk. Bu köşk şu anda meslek lisesi olarak kullanılmaktadır. / **istitrat**: yeri gelmişken / **işaa:** yayma, duyurma

tan Mehmed'in Başmâbeyncisi iken Vahdeddin saraya gelmiş: "Veliahd-ı Sâni"lik için padişaha müracaat etmişti.

Bunu haber alan Yusuf İzzeddin Efendi ise; Lütfi Simavi Beye, saray müdürünü yollayarak:

– Vahdeddin Efendi'nin teşebbüslerinden haberdarım. Şayet zât-ı şâhane onun bu fikirlerini kabule kalkışırlarsa, son derece müteessir olurum. Badema hiçbir merasime iştirak etmem!.. diye haber göndermişti. Lütfi Simavi Bey, veliahdın gönderdiği haberi derhal beşinci Sultan Mehmed'e arzetmişti. Padişah bundan müteessir olmuş:

– Vahdeddin Efendi'nin arzusunu kabule asla niyetim yok... Haber getiren zâta bunu böylece söyleyiniz, ve tarafımdan da teminat veriniz... demişti.

O tarihte Yusuf İzzeddin Efendi, padişahın bu teminatına itimat göstermişti. Fakat Vahdeddin'in İttihatçılarla teması, Beykoz mülâkatı, matbuatta Veliaht-ı Sâni, Vahdeddin Efendi Hazretleri kelimelerinin sıkça sıkça göze çarpması evvelce de arzettiğimiz vechile Yusuf İzzeddin Efendi'yi sinirlendirmiş, bir iki defa daha Padişaha müracaata mecbur etmişti.

Bu esnada bir gün gene Vahdeddin saraya gelmiş: padişahla görüşürken; tekrar sözü döndürüp dolaştırarak:

– Ferman buyursanız da, şu Veliahd-ı Sâni'lik ünvanı resmiyet kesbetse!.. demişti.

Sultan Mehmed, Vahdeddin'in bu ısrarına fena halde hiddetlenmişti. Bir türlü söz geçiremediği bu haris biraderine, oldukça tok sözlü bir zât olan Başmâbeynci Lütfi Simavi Bey marifetiyle iyi bir ders vermek istemiş; zili çalarak:

– Başmâbeynci Beyi çağırın! demişti. Ve Lütfi Bey odaya girer girmez karşısındaki sandalyeyi göstererek:

– Şuraya oturun... Efendi, bir şeyler söylüyor. Ben iyice anlayamıyorum. Bir de siz dinleyin bakalım! dedikten sonra başını Vahdeddin'e çevirmiş:

badema: bundan sonra /

– Birader!.. Bana söylediklerinizi bir de, Başmâbeynciye söyleyiniz... diye irade etmişti.

Kurnaz Vahdeddin, padişahın maksadını derhal idrak etmişti. Fakat, Lütfü Simavi Beyi de kandırabilmek ümidiyle, bütün talâkat ve ikna kabiliyetlerini sarfetmiş; şöylece söze girişmişti.

– Malûm-u âlinizdir ki, Veliaht-ı Sânilik, anane-i tarihiye mizdendir. Ben, bu şeraiti haiz olduğum için bunun resmen ilanını zât-ı şâhaneden istirham ediyorum. Bunun için bir tahsisat ve imtiyazat istemiyeceğim. Kemafissâbık vaziyetimi muhafaza edeceğim. Şöylece bir istimzaç ettirdim. Veliaht hazretleri de bu meseleye muhalefet buyurmayacaklarmış.

Simavi Bey, yalancılığın ve hayâsızlığın bu derecesine hayrette kalmıştı. Hatta o derecede ki ne söyleyeceğini şaşırmıştı. Buna, Sultan Mehmed de dayanamamış: Lütfü Simavi Bey'in yüzüne bakarak:

– Yusuf İzzeddin Efendi'nin müracaatlarını söylesenize... diye mırıldanmıştı.

O zaman, Lütfi Simavi Bey kendini toparlamış; söze başlamıştı:

– Veliaht hazretlerinin gerek şifahen ve gerek bilvasıta bendenize müracaatlarını derhal şevketmeap Efendimize arzetmiştim. Şimdi bir kere daha arzedeyim ki, Yusuf İzzeddin Efendi hazretleri, ikinci bir veliahtlık ihdasına kat'iyyen rıza göstermiyorlar. Hatta, Zât-ı Şâhaneleri tarafından Vahdeddin Efendi hazretlerine böyle bir unvan tevcih buyurulursa, bademâ hiçbir merasime iştirak buyurmayacaklarını söylüyorlar. Tabiidir ki bendeniz yalan söylemiyorum. Ve hanedan arasındaki hususi işlere karışmayı da aklımdan geçirmiyorum. Ferman buyurulursa, veliaht hazretlerine itimada şayan bir zât gönderilsin, o suretle de fikirlerini öğrenilsin... Veliaht-ı Sâniliğin tarihî ana-

talâkat: güzel söz söylemek / **tahsisat:** ödenek / **kemafissâbık:** eskisi gibi / **tevcih:** vermek / **bilvasıta:** aracı ile / **istimzaç:** mizacını (düşüncesini) yoklamak

nemizde mevcut olup olmadığı bahsine gelince... Kulunuz da biraz tarih bilirim. Fakat şimdiye kadar bizim tarihimizde, Veliaht-ı Sânilik diye bir kayda tesadüf etmedim.

Tokat, Vahdeddin'e kâfi gelmişti. Hariz şehzade, kıpkırmızı kesilerek başını önüne eğmişti. Saltanat hırsiyle gözleri dönmüş olan biraderine lüzumu vechile bir ders verdiğine kâni olan beşinci Sultan Mehmed:

– Pekâlâ.. istirahat buyurunuz!.. diye, Lütfü Simavi Beye odadan çıkmasını ima etmiş; Vahdeddin ile yalnız kalmak istemişti.

Aradan bir saat geçmişti. Saray hademelerinden biri koşarak Lütfü Simavi Bey'in odasına gelmiş:

– Zâti alinizi, Vahdeddin Efendi hazretleri görmek istiyorlar... demişti.

Lütfü Simavi Bey, dışarı çıktığı zaman Vahdeddine merdiven başında tesadüf etmişti. Vahdeddin'in yüzünde, acı bir tebessüm belirmişti. Orada, ayakta, aralarında şu konuşma geçmişti:

Vahdeddin: – Yusuf İzzeddin Efendi, size en son defa ne zaman haber gönderdi?..

Lütfü Bey: – Daha dün.

– Evvelce kaç defa haber göndermişti...

– Belki, yirmi defadan fazla.

– Zât-ı Şâhane'nin yanında, mükâlemeyi hüsnü idare edemediniz.

– İhtimal, Efendim... Beni mazur görürsünüz. Çünkü ben, sarayda yetişmiş bir adam değilim. Böyle nâzik meselelerde ne suretle idare-i lisan edilmesi lazım geleceğini bilmeyebilirim. Ancak şu var ki; ben buraya geldim geleli, hanedan-ı saltanat azası arasında hissettiğim münafereti izaleye çalışıyorum... dedikten sonra, hakikaten takdire şayan bir cür'et göstermiş:

mükâleme: konuşma / **hüsnü idare:** güzel idare / **idare-i lisan:** kontrollü konuşma, geçiştime / **münaferet:** nefret etmek / **iğtiraren:** güvenerek

– Müsaade-i necibânenize iğtiraren bir şey arzedeceğim. Bu Veliahd-ı Sâni'lik unvanını neden arzu buyuruyorsunuz?.. Allah, ömrü şâhaneyi müzdad buyursun; şayet Zâ-ı Şâhaneye bir emri hak vaki olursa; Yusuf İzzeddin Efendi, o makam-ı âliye geçeceği gibi, zâti fahimaneleri de tabii olarak veliaht olacaksınız. Bu, öyle tabii bir haktır ki; usul-ü verasete taalluk eden bu hakkı, hiçbir kuvvet değiştiremez. Onun için, acele buyurmasanız; talih ve mukadderata tâbi olsanız... demişti.

Vahdeddin, Lütfi Simavi Bey'in yüzüne bakarak mânâlı bir şekilde gülmüş:

– Sizin, hakikaten saray adamı olmadığınızı kabul ediyorum. Anlaşılıyor ki, siz: saray entrikalarına vakıf değilsiniz. Halbuki ben, sarayda doğdum, büyüdüm.

Cevabını verdikten sonra, bekleyen kayığa binip Çengelköy'e gitmek için rıhtıma doğru yürümüştü.

Acaba, Vahdeddin'in pek mânâlı şekilde saray entrikaları demekten maksadı ne idi?.. Şayet Yusuf İzzeddin Efendi padişah olursa, Osmanlı tahtını yalnız Abdülaziz oğullarına hasretmek için, oğlu Nizameddin Efendi'yi veliahtlığa geçirmesi endişesi mi idi?.. Hayır. Çünkü, zeki bir adam olan Vahdeddin, ortada pek mühim bir sebep mevcut olmadıkça veraset usülünün kolay kolay değiştirilemeyeceğini pekâlâ bilir ve takdir ederdi. Şu halde?..

Şu halde; "saray entrikası"nı çeviren, bizzat kendisi idi. Ve maksadı da; Yusuf İzzeddin Efendi'nin varlığını bir an evvel çiğneyerek saltanat makamına geçmek, ve orada yerleşmekten ibaretti.

İşte şimdi Zincirlikuyu köşkünde veliaht ile karşılaşan Lütfi Simavi Bey, onun izhar ettiği teessür karşısında bir an şaşaladıktan sonra, bu hadiseleri aklından geçirmiş; Yusuf İzzeddin Efendi'nin endişeli vaziyetine hak vermişti.

Veliaht ile Lütfi Simavi Bey'in bugünkü mülâkatı, üç saatten

müzdad: ziyadeleşmek, artmak, çoğalmak

fazla devam etmişti. Mutat vechile umumi sofrada beraberce yemek yemişler: seyahat programının üzerinde bir hayli müzakereye girişmişler: gidilecek ve görülecek yerleri tesbit eylemişlerdi.

Lütfi Simavi Bey, veliahttan memnun bir şekilde ayrılmıştı. Çünkü, veliahtın düpedüz mecnun olduğuna dair işittiği sözlerin tamamiyle yalan olduğunu anlamıştı. Bu memnuniyetle doğruca Yıldız Sarayı'na gitmiş; huzura kabul edilmesi için padişaha haber göndermişti. Ve huzura çıkar çıkmaz da, veliahtın tam manasiyle akıl ve şuuruna malik olduğundan bahsederek, memnuniyetini izhar eylemişti. Fakat şuna dikkat etmek lazımdır ki, padişah Sultan Reşad, Lütfi Simavi Beye şu cevabı vermişti:

– Efendi'yi tedavi eden tabibler, maalesef bu fikre iştirak etmiyorlar. Veliahtlıktan ıskat edilip edilmediğine dair ötekine berikine sorduğu sualleri, hastalığının icabına atfediyorlar. Hemen hemen, ben de doktorların fikrini kabıul ediyorum. Efendi'nin rahatsızlığına hüküm veriyorum. Çünkü, geçenlerde benden de aynı şekilde teminat istedi. Ben de, hatırını kırmamak için saraydan birini gönderdim. Şifahen teminat verdirdim... demişti.

Görülüyor ki, herkes, zahire göre hükmediyordu. Zavallı Yusuf İzzeddin Efendi'nin maddi ve manevi ne gibi zehirlerle her gün biraz daha ölümden daha beter olan acıklı bir felâkete doğru sürüklendiğini hiç kimse bilmiyordu.

Muradına ermek için, tam bir roman canisi gibi hareket eden Vahdeddin'in meş'um planı veliahtı ezdikçe eziyor; Vahdeddin'in icra vasıtası olan o sinsi haremağasının, her gün birer ikişer damla kullandığı zehir, en katil propagandalarla karışarak, sinir buhranlarının artmasına sebep veriyordu.

O aralık, Avrupa'daki harp, şiddetlenmişti. Veliahdın icra edeceği seyahatın günü ve saati bile tesbit edildiği halde, Belgrat civarında şimendifer hattı güzergâhında akibeti meçhul

harpler cereyan ettiği için hükûmetçe gösterilen lüzum üzerine veliahtın seyahati, bir müddet tehir edilmişti.

Aynı zamanda Çanakkale'deki düşman hücumları da, artık son haddine gelmişti. İstanbul, dehşetli bir telaş içinde idi. Düşmanların günde, Türk siperleri üzerine 60 bin mermi yağdırdıkları rivayet ediliyor; artık bütün mukavemet ümitlerinin kırılmaya başladığı söyleniyordu.

Vükelâ heyeti, efradın maneviyatını takviye etmek için padişahın cepheye civar olan bir yere kadar gitmesine karar vermişti. Fakat bu kararın tatbikine imkan mevcut değildi. Zira, zaten ihtiyar olan padişah tehlikeli bir ameliyat geçirmiş, henüz bir hafta evvel yatağından kalkabilmişti.

Padişahın böyle bir yolculuğa çıkarılmasına imkan ve ihtimal olmadığı için, bu işin veliahta gördürülmesi tekarrür etmişti.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi; padişah tamına cepheye gitmek vazifesini, büyük bir memnuniyetle kabul etmişti. Ve, 1330 senesi Temmuz'unun 2'inci Perşembe günü, Enver Paşa'nın refakatinde olarak otomobille Gelibolu'ya gitmişti.

Bu sırada harp şiddetle devam ediyordu. Düşman gemilerinden atılan ağır topların korkunç sedaları, ufukları sarsıyordu. Bütün harp sahası, cehennem ateşleri içinde kaynıyordu. Göklerde, düşman tayyareleri dolaşıyor; her tarafa bombalar yağdırıyordu.

Cephe gerileri, mecruhlarla dolup boşalıyor; bunların ıztırap feryatları, yürekleri parçalıyordu.

Temmuzun beşinci -Yusuf İzzeddin Efendi'nin harp sahasına ayak bastığının ertesi- günü, karadaki düşmanlar da, her taraftan hücuma kalkmışlar: hatta ordu kumandanı General, Leyman Fon Zanders Paşa'nın[51] bile maneviyatını sarsmaya başlamışlardı.

51 Liman Von Sanders. 1855-1929. Çeşitli birliklerde ve özellikle Çanakkale savaşının idaresinde görev almış bir Alman generalidir. / **mecruh:** yaralı

Siperlerden karargâhlara korkunç haberler geliyor; yalnız mecruhların beş bini mütecaviz olduğu rivayet ediliyordu. Ömründe bir tavuğu bile kesilirken görmemiş olan veliaht, bu korkunç haberleri işittikçe ve cephe gerisine nakledilen yüzlerce mecruhun kanlar sızan vücutlarını, limon gibi sararmış çehrelerini gördükçe, dayanılmaz bir teessür ve ıztırap hissediyor; fakat mevkiinin ve vaziyetinin ehemmiyetini nazar-ı dikkate alarak sabır ve tahammül gösteriyordu.

Düşmanların bu kanlı hücumları Türk kahramanlarının karşısında erimiş, harp tevakkuf etmişti.

Veliaht, kırk sekiz saatten beri geçirdiği heyecanla sinirlerinin tamamen harap olmasına rağmen, düşman hücumlarını siperlerinin önünde tepeliyen kıtaları teftiş etmiş; bu sırada, tam ve pişkin bir kumandan gibi hareket ederek, asabının bozukluğunu hissettiren en küçük bir gayr-i tabiilik bile göstermemişti.

Veliaht, Edirne'yi de görmek istemiş; Çanakkale'den hareket ederek Edirne'ye gitmişti. Enver Paşa ise, yolda veliahttan ayrılarak bazı mühim ve müsta'cel işleri dolayısiyle, doğruca İstanbul'a gelmişti. İşte bu ayrılış, derhal birçok dedikoduya sebebiyet vermişti.

O zaman -başta, şehzade Vahdeddin Efendi olmak üzere muhalifler tarafından- kasden çıkarılan; fakat ne kadar gariptir ki bugün bile birçok kimseler tarafından iddia olunan rivayetlere nazaran bu Çanakkale seyahati, Enver Paşa ile veliaht arasında mühim bir hadise yaratmıştı. Hadisenin ucu, bu noktaya dayanıyordu. Fakat cereyan tarzı, muhtelif şekiller gösteriyordu:

Birinci rivayet: Çanakkale'de, sûret-i mahsûsada yapılan bir siperde, veliaht dürbünle harp sahasını seyrediyordu. Bu sırada bizim asker kaçmaya başlamıştı. Veliahtın yanında bulunan Enver Paşa, askerin kaçmaya başladığını görür görmez; geri hattaki Alman mitralyözlerine emir vermiş:

– Kaçanların üzerine ateş edin! demişti.

Veliaht, Alman mitralyözlerinin bizim askeri orak gibi biçmeye başladığını görür görmez, dayanamamış:

– Vay alçak!.. Demek ki sen, Türk evlatlarını böylece Alman gavurlarının mitralyözleriyle biçtiriyorsun. Buraları, melhamei kübraya çeviriyorsun, haaa...(*) diye bağırmaya başlamış.

Enver Paşa, veliahtın bu sözlerine dayanamamış; yaradana sığınıp onun suratına bir tokat patlatmış. Veliaht da hemen belindeki tabancayı çekip Enver'in üzerine iki el kurşun sallamış. Koskoca başkumandan vekilini, kanlar içinde yere yuvarlamış. Veliaht, öfkesini geçirmek için seyahatini Edirne'ye kadar temdit etmiş. Enver Paşa da bir sedyeye uzatılarak İstanbul'a getirilmiş. Doğruca Alman hastahanesine götürülerek yatırılmış. Alman doktorları tarafından büyük bir dikkatle ameliyat yapılmış. Vücuduna giren kurşunlar çıkarılmış. Fakat bu hadise, büyük bir dikkatle halktan saklanmış. Ve meseleyi örtbas etmek için:

– Enver Paşa'ya apandisit ameliyatı yapıldı... diye, ortaya bir martaval çıkarılmış...

İkinci rivayet: Hikayenin baş tarafları, az çok yukarıdakine müşabihtir. Ancak, Enver Paşa'nın veliahta tokat; veliahtın da Enver Paşa'ya iki kurşun attığı yerin mevkii değişmiştir.

Bu ikinci rivayete nazaran bu kanlı hadise; Çanakkale'de, Akbaş mevkiinde, beşinci menzil müfettişliği dairesinde cereyan etmiştir. Hatta bu vakaya:

– Beşinci Ordu karargâhı, posta ve telgraf müdürü umumisi yüzbaşı Hilmi Bey

– Beşinci menzil karargahı posta müdürü yüzbaşı Ruhi Bey

– Beşinci menzil müfettişliği erkân-ı harbi yüzbaşı Muzaffer Bey.. vesaire gibi zevat şahit gösterilmektedir.

Üçüncü rivayet: Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi; pek genç yaşında Paşa, Harbiye Nâzırı ve Başkumandan vekili olan Enver'i

(*) Güya aynen bu tabir ile söylemiş.
melhame-i kübra: büyük kanlı savaş / **müşabih:** benzer

fena halde kıskanmıştır. Bu kıskançlığa, bir de nefret karışmıştır. Bu nefretin, büyük bir sebebi vardır. Enver, Damat olacağı zaman, bazı kimseler veliahta müracaat etmişler; Enver'in mazisi hakkında birtakım malûmat vermişlerdir. Verilen bu malûmata nazaran; Enver, aslen Türk değilmiş. Büyük babası, İstanbul'da kalaycılık eden Gürcü Rumlardan olup, sonraları ihtida etmiş.

Böyle bir ailenin oğlu, koskoca bir hanedan-ı âlişan arasına nasıl sokulurmuş?.. Sokulmaz amma, Sultan Reşad'ın İttihatçılara karşı olan zaafı yüzünden sokulmuş. Yusuf İzzeddin Efendi, bunları bildiği için Enver Paşa'nın yüzünü görmek istemezmiş. Eline bir fırsat geçirmek için beklermiş. Nihayet günün birinde bu fırsat geçmiş. Bir gün Dolmabahçe Sarayı'nın tenha bir koridorunda Enver tesadüf etmiş:

– Sen, bizim hanedanımızı telvis ettin. Ben de senin vücudunu ortadan kaldırayım!.. demiş; derhal tabancasını çekerek Enver Paşa'ya ateş etmiş...

Bunlar ve bunlara benzer rivayetler, kâmilen yalandı. Hiçbir aklın, hiçbir mantığın alamıyacağı bu yalanlar, kâmilen Vahdeddin ile adamları tarafından çıkarılmıştı.

Bunların yalan olduğunu bildiğimiz halde, yine alâkadarlar arasında çok ince tahkikata giriştik. Ve şu neticeye eriştik:

Evvela; Çanakkale'de, veliaht ile Enver Paşa arasında, en küçük bir hadise bile geçmemiştir.

Sonra... Enver Paşa Çanakkale'den, Temmuzun 8'inci Çarşamba günü hareket etmiştir. Ve doğruca İstanbul'a gelmiştir. Ertesi gün de yanında Süleyman Numan Paşa olduğu halde, İstanbul'un askeri sıhhiye müessesatını teftişten geçirmiştir. Daha ertesi gün de İstanbul'da parlak bir surette yapılan 10 Temmuz [II. Meşrutiyetin yıldönümü kutlamaları] şenliklerine iştirak ettikten sonra, Edirne'den avdet eden veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi ziyarete gitmiştir.

Daha sonra... Filhakika: Enver Paşa'nın askerce serbest ta-

vırları, bazen veliahtın sinirlerine dokunurmuş. Fakat bu, hiçbir zaman nefret derecesine gelmemiş: Enver Paşa'nın pederi ve büyük pederi hakkında da Beşiktaş iskelesi kayıkçılar kahyasının Vahdeddin'in adamlarının teşvikiyle söylediği sözlerden başka hiçbir şey söylenmemiştir. Zaten ne söylenebilir ki: Enver'in pederi, Beşiktaş'ta doğmuş, büyümüş ve herkesçe tanınmış bir şahsiyet olup bilahare memuriyetle Manastır'a gitmişti. Binaenaleyh; Enver Paşa ile veliaht arasında bir münaferet mevcut olduğunu iddia edenler, ve bunu da bu ailevi meseleye atfeyleyenler: böyle yalanlara çarçabuk inanıveren avam gürühundan ibaretti.

*

İmdiiii... Şimdiye kadar saydığımız delillerle isbat etmiş olduk ki; ne Enver Paşa, ne Bahaeddin Şakir Bey, ve ne de sair İttihatçılar tarafından veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'ye zerre kadar hususiyet eseri gösterilmek; veyahut eski tarihi tabiri ile nizam-ı âleme fesat târi olmamak için vücudunun izalesi cihetine gidilmek akıl ve hayalden geçirilmemişti. Hatta: Yusuf İzzeddin Efendi'nin veliahtlık meselesi etrafında şuna buna dert yanmasından bahseden ve bunu da Efendi'nin cinnete atfeyliyen maiyeti halkına, gerek Bahaeddin Şâkir Bey ve gerek Enver Paşa tarafından:

– Ne yaparsa yapsın. Aman siz kendisini hoş tutunuz. Sakın, hürmette kusur etmeyiniz.

Diye, müteaddit defalar tenbihler edilmişti.

Bir kısmını vaka tayin ederek arz ve izah ettiğimiz mahirane manevralarla şehzade Vahdeddin, veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi birkaç defa garip ve mânâsız hareketlere sevketmişti. Ve hakikaten Yusuf İzzeddin Efendi, tamamen kuşkulandığı veliahtlık meselesi hakkında birkaç kişiye müracaat etmiş, bunlar-

nizam-ı âleme fesat târi olmamak: âlemin nizamına ansızın çıkmış yeni bir fesat olmaması / **vücudun izalesi:** ortadan kaldırmak, öldürmek

dan teminat istemişti. Fakat onun bu müracaatları, bu mesele etrafında yazı yazan bazı zevatın rivayetleri gibi öyle, önüne gelene ağlaya ağlaya dert yanacak ve senet talebinde bulunacak derecede mübalağalı değildi.

Eğer vaziyet böyle bir şekil almış olsaydı, derhal hükûmet bunu nazar-ı dikkate alır; ona göre hareket ederdi. Hatta, kat'iyetle şuna hükmedebiliriz ki; hükûmet, veliahta isnat edilen cinnete, kat'iyyen kâni değildi. Eğer buna kâni olmuş olsaydı; Efendi'nin refakatine bir de emrazı akliye mütehassısı verilirdi. Halbuki, Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetine memur olan dört tabipten biri operatör, diğeri dahiliyeci, bir diğeri tıbb-ı adli mütehassısı dördüncüsü olan Hilmi Kadri Bey de sinir doktoru idi. Sadece, sinir doktoru. Akliyeci, değil...

Şunu da nazar-ı dikkate almak lazım gelir ki; Doktor Hilmi Kadri Bey veliahta hiçbir zaman cinnet teşhisi koymamış; fevkalâde tedbirler tavsiyesinde bulunmamıştı.

Efendi'nin maiyetinde bulunanlardan bazıları, birtakım ustura hikayelerinden bahsediyorlar; ve abdesthaneye bile giren veliahtı, kapı deliklerinden gözetlediklerini söylüyorlar...

Biz, bu rivayetlerde de büyük bir mübalağa olduğunu iddia ediyoruz. Ve buna delil olmak üzerede, vaktinin pek uzun zamanını ve bahusus koskoca gecelerini harem dairesinde yalnız başına geçiren veliahtın, orada da şiddetle kontrol edilmesi hakkında harem dairesine hiçbir emir verilmemiş olduğunu ileri sürüyoruz.

Harem dairesinde bulunanların müttefikan şahadetleriyle sabittir ki: ustura vakası, sadece bir defa vukua gelmiş; veliaht, vefat ettiği güne kadar cinnete affedilecek hiçbir hadiseye sebebiyet vermemişti. Ancak, günler geçtikçe, sinirliliği ve titizliği artmakta idi. Veliaht bunun sebebini herkesten evvel keşfetmiş; harem dairesinde kaç kereler:

– Ah bu hınzır Vahdeddin, beni vakitsiz öldürecek... Bu

mel'un Arap da ondan ne işitilirse bana yetiştiriyor. Beni adeta damla damla zehirliyor! demişti.

Evet... Vahdeddin, veliahtı vakitsiz öldürmek istiyor ve onu Beşir Ağa'ya damla damla zehirletiyordu. Beşir Ağa, Vahdeddin tarafından sûret-i mahsûsada Viyana'dan getirtilen mayi halindeki kokainle veliahtın sinirlerini harap etmekte devam ediyor; artık sinir buhranları da arttıkça artıyordu.

Son zamanlarda Yusuf izzeddin Efendi'de garip bir itiyat husule gelmişti. Daima susuyor, uzun uzun düşünüyor, sağ elinin parmaklariyle mütemadiyen bıyıklarını karıştırıyordu. Fakat buna mukabil, ne sözlerinde ve ne de tavırlarında en küçük bir gayri tabiilik görülmüyordu.

Enver Paşa tarafından kendisine gönderilen harp raporlarını büyük bir dikkatle takip ediyor; bazen sofrada mutadı vechile saray erkânı ile yemek yerken; bazen de yaverleriyle otomobille gezerken, bu raporların münderecatı etrafında görüşüyordu.

1331 senesi Kanunuevvel'inin [Aralık] 26 – 27'inci günleri düşman kuvvetlerinin Çanakkale'den firar etmesi, veliahtı pek sevindirmişti. Hatta, derhal harem dairesine geçerek bu zaferi kadınlara müjdelemiş, asker ve zabitlere uzun uzadıya dua etmişti. Hatta, padişaha hitaben kendi eliyle bir tebrik mektubu yazmış, göndermişti.

Aynı zamanda, Enver Paşayı da Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesine davet ederek ordunun kazandığı bu muvaffakiyetten dolayı tebrik ettikten sonra, aralarında şöyle bir muhavere geçmişti:

Veliaht: – Merhum pederim, Rusları sever ve Rus siyaseti takip ederdi. Ben ise, İngilizleri severim. İngiltere hükûmeti ile hükûmetimiz, şimdiye kadar hiç harp etmemişti. Keşke bu sefer de harp etmese idik. Fakat olan oldu; geçen geçti. Bana kalırsa, İngilizler de bu harpten memnun değildirler. Şimdi, bu

itiyad: alışkanlık / **mutadı vechile:** âdet olduğu üzere, her zamanki gibi

muvaffakiyetsizliklerinden her halde müteessirdirler. Bari bu fırsattan istifade etsek. Onlarla münferit bir sulh teşebbüsüne girişsek.

Enver Paşa: – Buna, imkan yoktur; Efendim. Çünkü İngilizler, inatçı bir millettir. Bu muvaffakiyetsizliğin intikamını almadıkça, mümkün değil sulha yanaşmazlar.

Bu muhavere bir hayli devam etmiş, hatta bu mülâkattan sonra, muhtelif vesilelerle görüşüldüğü esnada da bu mesele hakkında veliaht bazı fikirler dermeyan eylemişti. Tabiidir ki Enver Paşa, bunların hiç birine kulak vermemişti. Ancak şu var ki, veliahtın, münferit bir sulha taraftar olduğuna, Enver Paşa'nın ise buna muarız bulunduğuna ve hatta bu meseleden dolayı aralarında gürültülü bazı hadiseler vuku bulduğuna dair halk arasında bazı şayialar zuhur etmişti.

*

İşte tam bu sırada, Enver Paşa ile İttihat Terakki Merkez-i Umumisinin arası açılmıştı. Bilhassa Talat Bey ile Enver Paşa arasında gizli bir mücadele başlamıştı.

Enver Paşa, bazı ihtimalleri nazar-ı dikkate alarak İstanbul muhafızlığı kuvvetini takviye etmek istemişti. Her kıtadan üçer beşer açık göz nefer seçilerek harbiye nezaretinde hususi bir tabur teşkil edilmişti. Ve bu taburun efradına da ayrı ayrı şöylece bir yemin ettirilmişti:

"Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı olan Enver Paşa'ya, tam bir sadakat göstereceğime... Enver Paşa tarafından verilecek olan emre, bila kaydü şart itaat edeceğime.. hatta, babamı öldürmeyi emretse bile, bilatereddüt bu emre itaat eyliyeceğime, Vallahi..."

İstitrat olarak arzedeyim ki: bu garip yemini, bir tek nefes reddetmişti. O da, şimdi Sirkeci civarında Karesi otelinin sahi-

muarız: karşı / **dermeyan:** ortaya koymak / **bila kaydü şart:** kayıtsız şartsız /

bi olan o tarihte, Erenköyü'nde Jake'nin köşkünde telsiz telgraf kıtasına mensup bulunan Balıkesirli Bedreddin Bey'di.

Böyle tahlif edilmiş efrattan mürekkep bir taburun teşekkülü, İstanbul'da hayli dedikoduya ve muhtelif şekillerde tefsirlere sebebiyet vermişti.

Vahdeddin, derhal bu fırsattan da istifade etmek istemişti. İbrahim'i celbederek icabeden emirleri vermişti. Bunun üzerine İbrahim ile Beşir Ağa, yine veliahtın karşısına dikilmişler:

– Ah, Efendimiz!.. Enver Paşa artık iyice gemi azıya aldı. Vahdeddin Efendi ile tamamen anlaştı. Gizli bir tabur fedai teşkil etmiş. Bu taburla, zât-ı şâhaneyi tahttan indirip saltanat makamına, Vahdeddin Efendi'yi getirecekmiş.. Allah vere de bu esnada, siz Efendimize bir fenalık dokunmasa... Veliahtlıktan filan vazgeçtik.. başka türlü bir ihanetleri vuku bulmasa.. Allah muhafaza etsin, böyle bir hal zuhur ederse, harem takımının hali ne olur?.. Çoluk çocuk ayaklar altında kalır. Buna bir çare düşünsek... demişlerdi.

Vaziyet, ciddi idi. Cümle-i asabiyesi zaten bozuk olan veliaht meseleye büyük bir ehemmiyet vermişti. Derhal padişaha haber göndererek köşkün muhafaza kuvvetini artırmak istemişti. Fakat Beşir Ağa ile İbrahim, hemen bu teşebbüsün önüne geçmişler:

– Aman aslanım, ne yapıyorsunuz?. Böyle bir şeye teşebbüs etmek, bir anda hepimizi mahveder. Padişaha söyleyeceğiniz söz, derhal Enver'in kulağına gider. Zinhar, bu meseleden kimseye bahsetmeyelim. Beş on gün daha sabredelim. Bakalım, hal ve ahval nasıl olacak... Eğer başınız pek sıkışacak olursa, başka bir şey yaparsınız. Viyana ve yahut Berlin'e bir seyahate çıkarsınız. Hiç olmazsa, hayatınızı kurtarırsınız. Siz burada bulunmazsanız, tabiidir ki çoluk çocuğa da bir şey yapmazlar!.. diye veliahtı şiddetli bir ketumiyete sevk ve mecbur etmişlerdi.

Vahdeddin; ne kadar şeytan, dessas ve cin fikirli ise; Yusuf

tahlif: yemin ettirme / **efrat:** fertler / **cümle-i asabiye:** sinir sistemi

İzzeddin Efendi de o nisbette saf, uysal ve basit düşünceli idi. Baş ağası Beşir Ağa ile İbrahim'in sözlerinden fena halde sinirlendiği ve bunu haremde refikalarına da söylediği halde; kendisini yine bu adamların tesiri altından kurtaramamakta idi. Buna binaen, onlar tarafından tavsiye edilen sükûtu muhafaza etmiş, fakat içine de fena halde bir korku girmişti.

Bu korkunun heyecanı üzerinde iken, tesadüfen Doktor Hilmi Kadri Bey gelmiş: Efendi'yi bu halde görünce hayret etmiş, esaslı bir muayeneden geçirmişti. O zaman doktorun içine meçhul bir şüphe girmişti. Ve bu şüphe üzerine kalkmış, doğruca Doktor Bahaeddin Şâkir Beye gitmiş:

– Ben veliahtın halini pek garip buluyorum. Verdiğim ilaçlara rağmen sinirlerindeki buhran, günden güne artıyor. Ya bu zât verdiğim ilaçları almıyor, veyahut bizden gizli, âsâbını bozacak bir şeyler kullanıyor. Bunu nasıl anlayalım?.. demişti.

Bahaeddin Şâkir Bey, Doktor Hilmi Bey'in bu sözlerine ehemmiyet vermiş, saraya gelerek gizlice tahkikata girişmişti. Selâmlıktaki tahkikat hiçbir netice vermemişti. Haremdeki tahkikata gelince, Beşir Ağa, Bahaeddin Şâkir Beye derhal şu cevabı vermişti:

– Hakkınız var. Efendi hazretlerinin halini ben de beğenmiyorum. Maamafih, gizlice bir şeyler yapıp yapmadığını bilemem. Fakat meseleyi dallandırmadan bir kere de kadınlardan tahkikat icra edeyim. İki gün sonra size malûmat veririm... demişti. İki gün sonra da:

– Kalfaları gizlice birer birer isticvab ettim. Hiç birinin bir şeyden haberi yok. Maamafih, ben de zannetmiyorum. Rakı gibi, esrar gibi şeyleri, Efendi hazretleri nereden tedarik edecek? Benim malûmatım olmadıkça harem kapılarından içeri, rüzgâr bile giremez. Selâmlıkta da bu kadar beyler var. Eğer Efendi hazretleri böyle birtakım şeyleri birine gizlice aldırsa veyahut kullansa, mutlaka haberleri olur... diye kat'i cevap vermişti.

Bahaeddin Şâkir Bey, Efendisine o derece sadık görünen baş

ağanın sözlerini olduğu gibi kabul etmişti. Fakat bu cevap, Doktor Hilmi Kadri Beyi kat'iyyen tatmin etmemişti.

Veliaht; zahiri sükûnetini muhafaza etmekle beraber, İttihâtçılar'dan ve bilhassa Enver Paşa'dan korkusu, günden güne tezayüt etmekte idi. Artık harem dairesinde, refikalarının arasında İttihatçılar'dan şikâyet ettiği gibi, bir gün de Doktor Bahaeddin Şâkir Beye, Enver Paşa aleyhinde çok ağır sözler söylemiş:

– Ben; gerek meşrutiyetten evvel, gerek meşrutiyetten sonra, cemiyete bu kadar fedakârlık ettim. Yetmiş seksen bin lira verdim. Halbuki Enver, Vahdeddin ile birleşmiş; benim başıma çorap örecekmiş... Hele bana en küçük bir tecavüz ve hakarette bulunsunlar; ben yapacağımı bilirim!..

Demişti. Bahaeddin Şâkir Bey bu sözlerden çok acı bir teessür hissetmiş, bir taraftan veliahtı teskin etmeye çalışınakla beraber, diğer taraftan da bu sözleri Efendi'ye kimin söylediğini tahkikata girişmişti.

Fakat Beşir Ağa'nın çevirdiği mâhirane manevra sayesinde, bu tahkikat da hiçbir netice vermemişti.

*

Şiddetle devam eden harbin ihdas ettiği vaziyetler, hükûmet erkânına göz açtırmıyordu. Onun için, veliahtın işleriyle de hiç kimse ciddi surette meşgul olamıyordu.

Bâhusus Bahaeddin Şâkir Bey "Teşkilâtı Mahsusa [İstihbarat Teşkilatı]" işlerini idare ediyor; çok zamanlarını İstanbul'dan uzaklarda geçiriyordu. Veliaht ile daha ciddi bir surette meşgul olması lâzım gelen Doktor Hilmi Kadri Bey ise, Haydarpaşa hastahanesi sertabibi idi. O sırada karınca yuvası gibi kaynaşan hastahanedeki vazifesi başından ayrılıp da sık sık veliahtı görecek vaziyette değildi. Saray erkânına gelince, ancak gündüzleri mahdut bir zamanda veliaht ile temasta bulunan bu zâtlar da, yalnız zahire göre hükmetmekteler; Yusuf İzzeddin

Efendi'nin günden güne sinirlerini yiyip kemiren gizli sebepleri, akıllarından geçirmemektelerdi.

Teşrinisâni [Kasım] ve Kânunuevvel [Aralık] ayları tam bir sükûnet içinde geçmişti. Fakat veliahtın halinde göze çarpacak derecede bir tahavvül husule gelmişti. Efendi'nin yüzüne günden güne marazi bir gölge çöküyor, gün geçtikçe daha dalgın ve düşünceli görünüyordu. Bu da, Beşir'in kullandığı o meş'um zehirin tesirinden ileri geliyordu.

Kanunuevvel ayının ilk günlerinde Doktor Hilmi Kadri Bey gelmiş, veliahtı tekrar muayeneden geçirdikten sonra, Avrupa'da uzunca bir seyahate teşvik etmişti. Bu fikir, Yusuf İzzeddin Efendi'ye pek hoş gelmişti. Derhal padişaha haber göndermiş:

– Şimdiye kadar, bir iki defa hükûmet tarafından Avrupa'ya gönderildim. Bu sefer de, kendim gitmek istiyorum. Küçük kerimem Şükriye Sultanla Viyana ve Berlin'e gitmemize müsaade buyursunlar!. demişti.

Sultan Reşad, veliahtın bu arzusunu tasvip etmiş, icabeden muamelenin icrası için Bâbıâli'ye haber göndermişti. Bu fikre, kabine de itiraz etmemiş, hatta "sureti gayri resmiyede" seyahate çıkacak olan veliahta yapılacak muamele için sefirlere emirler gönderilmişti.

Vahdeddin, bu meseleyi haber alır almaz, artık veliahta son darbeyi indirmek istemişti. Derhal bir skandal çıkarmaya karar vermişti.

İbrahim'le Beşir Ağa, yine veliahtın karşısına dikilmişler:

– Aman aslanım!.. Zât-ı şâhane, hasta imiş. Fakat hastalığını saklıyorlarmış. Şayet siz burada yok iken kendisine bir emr-i hak vaki olursa, İttihatçılar derhal Vahdeddin Efendi'yi tahta çıkaracaklar; bizi de bütün harem halkı ile Konya'ya yollayacaklarmış. Bizi bırakıp da nereye gidiyorsunuz?.. demişlerdi.

Veliahta, çok derin bir düşünce gelmişti. Çünkü, müşkül bir vaziyete girmişti. Günlerden beri devam eden yol hazırlıkları, hemen hemen bitmek üzere idi. Efendi'nin refakatinde bulu-

nacak zevat taayyün etmiş, bunlara elbiseler diktirilmiş, hatta hareket günü bile tekarrür etmişti. Şimdi bundan rücu' etmek, ne kadar çirkin bir mesele teşkil edecekti.

Veliaht, mütemadiyen bunları düşünüyor; nasıl bir hattı hareket tayin etmek lazım geleceğine karar veremiyor, vaziyeti geceleri refikalariyle istişare ediyordu.

Bu aralık dalgınlığı ve gayri tabiiliği de artıyordu. Gündüzleri yâveri Fuat Beyle gezmeye çıktıkları vakit otomobilin köşesine çekiliyor, parmaklarının uçlarıyla mütemadiyen bıyıklarını karıştırarak düşünüyor. Arada sırada pencereden dışarı bakarak, "Nereye geldik?" diye soruyordu.

Veliahtın bu halini gören saray erkânının endişesi artıyor, bütün bunlar hastalığın vehametine atfedilerek Efendi'nin harekâtı tarassut altına alınıyordu.

Nihayet veliaht kararını vermiş, seyahatten vazgeçmişti. Bunu da, hususi bir tezkere ile Talat Beye bildirmişti. Bu tezkereyi alan Talat Bey, derhal veliahtı görmeye gelmişti. Yaver Fuat Beyle veliahta haber göndermişti. Veliaht evvela Talat Beyi kabulde tereddüt göstermişti.(*) Fakat uzun uzun düşündükten sonra yüzünü buruşturarak:

"Gelsin!" demişti.

Talat Beyle veliahtın başbaşa cereyan eden bu mülâkâtı, on dakikadan fazla devam etmemişti. Bu mülâkât esnasında Talat Bey biraz sertçe bir lisan ile:

– Seyahat edeceğiniz, her tarafa haber verildi. Bundan vazgeçmek nasıl olur? Artık böyle kararsızlıklara nihayet vermek lâzım! demişti.

Veliaht fikrinde ısrar etmişti. Talat Bey'in bu mülâkâtını şeyhülislamın ziyareti takip etmişti. Fakat veliahtı, o da fikrinden çevirememişti.

(*) Fuat Bey, İstanbul'dadır. Eğer kendilerine atfettiğimiz meselelerde bir yanlışlık varsa, tashih buyurmalarını rica ederiz. -Bu bilgi dönemi için geçerlidir.-]

taayyün etmiş: ortaya çıkmış, belirlenmiş / **tarassut:** gözetleme

Veliahtın bu seyahatten vazgeçtiği henüz saray erkânına haber verilmemişti. Bundan haberdar olan, yalnız refikalariyle, yanından bir gölge gibi ayrılmayan Beşir Ağa idi. Şurası dikkate şâyandır ki, veliaht selâmlıkta bulunduğu zaman, daha hâlâ bu seyahat fikri etrafında saray erkânıyla bazı şeyler görüşmekte idi. Bundan maksadı da, birkaç gün daha vaziyeti böylece sürüklemek, yeniden birtakım tazyikler karşısında kalmamak içindi. Çünkü, bu müddet zarfında Beşir Ağa mütemadiyen:

– Ah aslanım!.. Bu işe keşke vaktiyle teşebbüs etmese idiniz. İttihâtçılar sizi mutlaka bu seyahate mecbur edecekler. Siz burada yok iken de bildiklerini işleyecekler!.. diye veliahtı zımnen tehdit etmekte idi.

Yusuf İzzeddin Efendi çok yüksek bir gurura mâlikti. Onun en çok korktuğu ve düşündüğü şey, hakaret görmekti. Hatta bunu birkaç kere, refikası Leman Hanım Efendi tekrar ettiği gibi sarayın yüksek erkânından bir iki zâta da:

– Ölüme razıyım. Fakat bana hakaret etmesinler!.. demişti.

Veliahtın bu sözleri büsbütün nazar-ı dikkati celbetmişti. Bu sırada Beşir Ağa da önüne gelene:

– Efendimizin hali, büsbütün bir hoş oldu. Cennetmekân pederleri gibi kendilerine kıyacaklarından korkuyorum. Harem dairesinde ne kadar makas, çakı, yemiş bıçağı gibi şeyler varsa, ortadan kaldırttım. Siz de burada göz kulak oluverin... diyerek ortalığa büyük bir telaş vermekte idi.

İstitraden şunu da arzedelim ki: Beşir Ağa harem dairesinde ne böyle şeylerden bahsetmiş, ve ne de hiç kimseyi ikaz etmiş değildi. Bu sözler, gizli ve mel'un bir maksadın husulünü teminden ibaretti.

Kânunuevvel'in 18'inci pazartesi günü, veliaht berberbaşısı Hüseyin Beyi çağırmış, tıraş olmuştu. Veliahtın tıraş olmasının bir hususiyeti vardı. Yüzünün derisi, gayet ince idi. Bunun için Hüseyin Bey gayet iyi bilenmiş müteaddit usturalar kullanır, bunlardan bir kere veliahtın sürdüğünü bir daha sürmezdi.

Onun için tıraştan evvel usturaları bir masanın üzerine sıralar; bu suretle kullanır, tıraştan sonra da hepsini toplayıp giderdi. Bugün de aynı suretle Efendisini tıraş etmiş, tıraştan sonra da mutat olan bahşişini almış, usturalarını toplayıp gitmişti.

Fakat odasına gidip de bir yorgunluk kahvesi içeceği zaman veliahtın bir aralık usturaları karıştırdığı aklına gelmiş, derhal çantadaki usturaları sayımayı akıl etmişti. Bir ustura eksikti.

Hüseyin Bey'in aklı başından gitmiş, derhal koşarak Beşir Ağayı meseleden haberdar etmişti. Veliahta hissettirilmeden ustura aranmış, yatak odasında bir tülbende sarılı olarak bulunmuştu.

Veliaht, tıraş olduktan sonra selâmlık dairesine geçmiş ve sonra da yaveri Fuat Beyi yanına alarak mutadı vechile, otomobille gezmeye gitmişti.

Şoför, her zamanki gibi, veliahttan hiçbir emir almadığı halde, ancak itiyada tabi olarak İstanbul tarafına geçmişti. Yine mutad vechile evvela Fatih türbesine ve sonra da Aksaray'daki veliahtın validesinin türbesi önüne giderek birer Fatiha okunacak derecede birkaç dakika tevakkuf etmişti. Geç vakit Zincirlikuyu'ya avdet eylemişlerdi.

Veliaht; akşam yemeğini, mutad vechile sofrada yemişti. Yemek esnasında, halinde en küçük bir fevkalâdelik mevcut değildi. Yemekten sonra, bir aralık İbrahim, veliahtın huzuruna girmiş, çıkmış; ondan sonra da Yusuf İzzeddin Efendi'ye yine bir dalgınlık ve düşünce gelmişti. Ondan sonra artık kimseyi odasına çağırmadığı gibi, hiçbir emir de vermemişti.

Her akşam mutadı, tam saat 10'da harem dairesine geçmekti. Halbuki bu akşam onu, on buçuğu geçerek 11'e yaklaştığı halde veliaht, harem dairesine geçmek arzusunu izhar etmemişti. Gerek -o gece nöbetçi olan- Fuat Bey ve diğer nöbetçi Beyler, bir iki defa veliahtı gizlice kontrol etmişlerdi. Her defasında da veliahtı ya bir albüm karıştırırken, veyahut elindeki kurşun kalemle oynarken görmüşlerdi.

Nihayet saat 11'e birkaç dakika kala veliaht yerinden kalkmış, odada birkaç defa gezinmiş, sonra kapıyı açarak müteredditve korkak adımlarla ilerlemişti.

Her geceki gibi, selâmlık kapısının dış kapısında, ellerinde büyük fenerler bulunan iki hademe ile nöbetçi beyler bekleşmektelerdi. Veliaht, bunların önünden geçerken, mutadı hilâfına olarak hepsine göz gezdirmiş, gözü yaveri Fuat Beye ilişir ilişmez; "Fuat Bey, gel!" demişti.

Veliahtın harem dairesine giderken yaverlerini yanına alması âdet olmadığı için Fuat Bey, Efendi'nin kendisine bir şey söyleyeceğini zannetmiş, beylerle beraber, veliahtı takip eylemişti. Selâmlıkla harem dairesinin arasındaki 300 metrelik mesafe, sessizce geçilmişti.

Harem dairesinin kapısı önünde, Beşir Ağa beklemekte idi. Veliaht hiç eğlenmeden harem dairesinin kapısından girmişti. Fuat Bey, kendisine bir emir verileceğini zannettiği için Beşir Ağaya sokulmuş:

– Beraber gelmemi emir buyurdular. Acaba burada bekleyeyim mi? Soruver... demişti.

Beşir Ağa kapıdan içeri girmiş, çıkmış.. telâşla:

– Teşekkür ettiler... Gitsin, istirahat etsin buyurdular!.. dedikten sonra koşarak veliahtı takip etmişti.

*

Gece, tam bir sükûnet içinde geçmişti. Sarayın daimi usûl ve âdeti vechile, veliahtın hususi hizmetine memur olan kalfalar -muayyen saatlerde birbirlerini değiştirmek suretiyle- Efendi'nin yatak odasının kapısında nöbet beklemişlerdi. Sabah nöbeti, veliahtın en emektar kalfası, Dilsaz Kalfa'ya isabet etmişti. Veliaht, uyanır uyanmaz:

– Kalfa!.. Çok karışık rüyalar gördüm. İçimde bir sıkıntı var. Pencerelerin biri aç, sen de git yat!.. demişti.

Dilsaz Kalfa, veliahtın bu emrini ifa ederek birkaç söz konuştuktan sonra, Efendi'nin yatak odasına pek yakın olan kendi yatak odasına gitmiş, yatağına girmişti.

Aradan yirmi dakika kadar bir zaman geçmişti. Uykuya henüz lâyıkiyle dalmamış olan Dilsaz Kalfa, evvelâ hafif bir gürültü, ve sonra da bir inilti işitmişti. Derhal yatağından fırlayarak veliahtın yatak odasına gelmişti. Bir anda, hiçbir şey görememişti. Hatta, çekilip gidecekti. Fakat o sırada, veliahtın tekrar inlediğini işitmiş, Efendi'nin bayıldığını zannederek yatağının yanına gelmişti. O zaman birdenbire titremişti. Çünkü veliahtın çehresi değişmiş, korkunç bir renk almıştı.

Veliahtın üzerindeki yorgan omuz başlarına kadar muntazam surette çekilmişti. Meydanda hiçbir şey görülmemekte idi.

Dilsaz Kalfa, Efendi'nin kalbini yoklamak için yorganı açar açmaz, bir çığlık koyvermişti. Çünkü, veliahtın sol kolunun dirseğine yakın yerinden sızan kanlar, yatağın içinde kızıl ve korkunç bir leke teşkil etmişti.

Dilsaz Kalfa'nın çığlığına en evvel, karşıki odada yatan, veliahtın dördüncü refikası Leman Hanım Efendi duymuş, ve derhal odaya koşmuştu. Bir iki saniye sonra da odanın içi diğer kadınlar ve kalfalarla dolmuştu.

Leman Hanım Efendi ile Dilsaz Kalfa, Efendilerinin üzerine atılmışlar, ellerine geçen tülbentlerle veliahtın kolundaki yarayı bağlayarak kanı dindirmek için uğraşmaya başlamışlardı. Bu sırada diğer kalfalar ve kadınlar da ağlayıp bağrışmaktalardı.

Bu feryatlar, selâmlık dairesinden işitilmişti. Nöbetçi beylerden biri, yaver Fuat Bey'in odasına koşarak;

"Haremde bir bağrışma var!" demişti.

Bu sırada koşa koşa Beşir Ağa da gelmiş, "Aman Fuat Bey koş! Efendi'ye bir şey oldu!" der demez artık Fuat Bey harem dairesine koşmak mecburiyetini hissetmişti.

Fuat Bey, harem dairesine yaklaştığı zaman, kafesleri paralayan kalfalar;

"Yaver Bey, koşunuz! Efendimiz ölüyor!" diye feryat etmektelerdi.

Kadınların bu yürek parçalayan hıçkırık ve figanları arasında yaver Fuat Beyle, nöbetçi Beylerden hafız İsmail Hakkı ve Şükrü Beyler de yatak odasına girmişler, gördükleri acıklı manzara karşısında titremişlerdi.

Dilsaz Kalfa; Efendisinin üstüne kapanmış, kanı dindirmek için onun yaralı kolunu kavramıştı. Bu fecaate daha fazla tahammül edemeyen Leman Hanım Efendi, düşmüş bayılmıştı. Gözleri kapalı olan veliahtın rengi, bembeyazdı.

Fuat Bey, hemen veliahtın baş ucuna atılmış, bir taraftan kanı dindirmeye çalışırken, diğer taraftan da:

– Ne oldunuz Efendi hazretleri? Bu işi kim yaptı?.. diye sormaya başlamıştı.

Veliaht hafifçe gözlerini açmış, renksiz ve kupkuru dudaklarını kıpırdamış,

"Fuat Bey..." diye hitaba başlamış. Hatta büyük bir güçlükle;

"Hı..."

diye, söylemek istediği kelimenin ilk hecesini söyleyebilmiş. Fakat bu kelimeyi ikmale muktedir olamayarak, üzerine baygınlık gelmiş, gözlerini kapayıvermişti.

Veliaht, bu "hı.." hecesi ile başlayarak ne söylemek istemişti? Her zaman;

"Hınzır Vahdeddin!.."

dediği müthiş rakibinden mi? Yoksa, son zamanlarda ahval ve harekâtını hiç beğenmediği;

"Bu hınzır Arap, benim sinirlerimi fena halde bozuyor!.." diye, refikalarına dert yandığı Beşir Ağa'dan mı şikâyet edecekti?

*

Hariçte bulunan saray erkânına, hükûmet ricaline ve alâkadar memurlara nasıl haber verildiği, birçok zevat tarafından

yazıldığı ve söylenildiği için biz bunların tekrarından ve bu cihetler etrafındaki birtakım teferruattan sarf-ı nazar ediyoruz. Ve asıl mühim olan neticeye geçiyoruz.

Adliye ve etibba heyeti tarafından verilen hükmün hülâsası, kısaca şundan ibaretti: Veliaht, intihar etmiştir.

Filhakika, hadisenin harici manzarası, tamamen bunu göstermekte idi. Fakat, o raporları imza edenlerden pek çokları da dahil olduğu halde bu mesele ile meşgul olanlar, şu noktalar üzerinde durmak mecburiyetini hisseylemişlerdi:

İşittiği gürültü üzerine ilk defa olarak veliahtın yatak odasına giren Dilsaz Kalfa, veliahtı yatağında sırtüstü çenesine kadar muntazam olarak yorganla kapanmış olduğunu iddia etmiştir. Ve yorganın üstünde de hiçbir kan lekesi görmemiştir. Şiryanları kesilen ve kolundan kanlar fışkıran bir adamın, yorganının üstüne bir damla kan sıçratmadan tek elle bu şekli verebilmesi mümkün müdür, değil midir?

Veliahtın kolundaki yarayı husule getiren ustura yaver Fuat Bey'in, hafız İsmail ve Şükrü Efendilerin, Dilsaz Kalfanın ve bunun gibi odaya ilk giren kadınların şehadetleriyle sabittir ki yatakta sırtüstü yatan veliahtın, sağ omzu ile yastık arasında, kapalı bir halde bulunmuştur. Ve, yaver Fuat Bey tarafından oradan alınmıştır. Halbuki, yattığı yerde, sağ eliyle sol kolunu kesen bir adamın, usturayı kapayarak ve kolunu kıvırarak onu omuz başı ile yastık arasına sokması, o dakika için pek güç bir harekettir. Bâhusus, intihar eden bir adamın, usturayı fırlatıp atması lâzım geleceği akla daha mülâyim gelir. Beyoğlu mahkemesinde bu noktanın tenviri için ilk şahitler müteaddit isticvaplardan geçirilmiştir.

Berberbaşı Hüseyin Bey'in kullandığı bütün usturalar, san'atkârane yapılmış bağa saplı ve Şefyeld markalı usturalardır. Halbuki adliye heyetine gönderilen uştura, Lüfler markalı adi bir usturadır. Bu usturayı, veliahtın bir bahçıvan çırağına

etibba: doktorlar / **şiryan:** atardamar / **bâhusus:** özellikle / **tenvir:** aydınlatma

bir altın vererek o vasıta ile tedarik ettiği söylenmiş ve bu hususta tahkikat cereyan etmiş ise de, müsbet netice vermemiştir.

12- Veliahtın odasındaki feryatları duyan Beşir Ağa'nın doğruca vak'a mahalline gelmesi lâzım gelirken, Beşir Ağa mükemmelen elbisesini giymiş olduğu halde derhal selâmlığa gitmiş ve Efendimize bir şey oldu diye yaver Fuat Beyi vaziyetten haberdar etmiştir.

13- Veliahtın müteaddit defa ustura çaldığı ve intihara hazırlandığı hakkındaki rivayetleri, harem halkı külliyen reddetmişlerdir. Bu vak'anın sadece bir gün evvel ve ilk defa olarak vukua geldiğini iddia etmişlerdir.

14- Bazıları, veliahtın senelerden beri mecnun olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer veliaht mecnun ise, hükûmet onun için refakatine niçin bir emrâzı akliye mütehassısı vermemiştir?

15- Veliahtın intihara meyyal olduğu cidden hissedilmiş ise ve selâmlık dairesinde de hakikaten mütemadiyen tarassut altında bulundurulmuş ise; bu tekayyüdün aynı zamanda harem dairesinde de şiddetle tatbiki için kadınlar niçin ikaz edilmemiştir?

(Bugün berhayat bulunan kadınlar, kendilerine böyle bir talimat verilmediğini, veliahtın uzun gecelerini odasında yalnız geçirdiğini, kapının dışında bekleyen nöbetçi kalfaların da sarayların usûlü iktizasından olduğunu söylüyorlar.)

16- Veliahtın cesedini muyane eden doktorlar tarafından verilen raporda, ölüm hadisesinin ne suretle vukua geldiğine dair, hiçbir tahminden bahsedilmemiştir.

Bu şüpheli noktalar, birçoklarının dimağını kurcalamış, fakat bir türlü hallolunamamıştı. Hatta bunun içindir ki, bu vak'a esnasında Çorlu'da bulunan Enver Paşa, İstanbul'a geldiği zaman kendisine gösterilen protokolü imzalamamış, kendi hususi vasıtalarıyle tahkikat icrasına mecbur kalmıştı.

Adliyenin ilk tahkikatı bizzat baş müddeiumuminin riyasetinde teşekkül eden bir heyet tarafından üç gün üç gece –fevkalâde mahrem bir şekilde- devam etmiş; bilhassa baş ağa müteaddit isticvablardan geçirilmiş, ve sonra Beyoğlu mahkemesine tevdi edilmişti.(*) Alelade bir intihar hadisesinin bu derece mahrem tutulması da, bu meselede ifşası câiz olmayan birçok pürüzlü noktaların bulunduğunu hissettirmekte idi.

Bâhusus, veliahtın -her ne şekilde olursa olsun- ölümünü müteakip, şehzade Vahdeddin Efendi'nin usûlen ve resmen veliaht tayin edilmesi lâzım gelirken, bu ilân keyfiyeti, tahkikatın neticesine kadar tehir edilmişti.

O tarihte, Vahdeddin Efendi ile bu mesele arasında bir rabıta bulunabilip bulunamadığı -ancak bu tahkikat ile bizzat meşgul olan bir iki zâttan başka- hiç kimse tarafından bilinmiyor. Ve bu meselede, bütün esrariyle beraber o devrin herkesi kendi derdine düşüren hâdisatı arasına gömülüp gidiyor.

Fakat, aradan kısa bir zaman geçer geçmez vak'anın hakikatini ifşaya vesile olan vak'alar zuhur ediyor.

Evvelâ; Yusuf İzzeddin Efendi'nin vefatı üzerinden çok geçmeden, Beşir Ağa'nın, eski Efendisi yeni veliaht Vahdeddin Efendi'yi sık sık ziyarete gittiği duyuluyor. Yusuf İzzeddin Efendi ailesi, bundan müteessir oluyor. O sırada Beşir Ağa'nın mühim bir ihanet ve sahtekârlığı tutuluyor. Bunun üzerine, aile arasından kovuluyor.

Yine aradan kısa bir zaman geçiyor. Sultan Reşad vefat ediyor. Vahdeddin padişah oluyor. O zaman Beşir Ağa, padişaha müracaat ederek vaktiyle kendisine vaat ettiği Kızlarağası memuriyetini istiyor. Artık muradına nâil olan ve kimseye ihtiyacı kalmayan Vahdeddin, bu haris ve menfaatperest Arab'a yüz vermiyor. Hatta, bed muamele ediyor. Bunun üzerine Beşir Ağa intikam sevdasına düşüyor. Doğruca Enver Paşa'ya geliyor:

(*) Bu mesele etrafında görüştüğümüz bazı zevat, Galata mahkemesinden bahsetmişlerdir. / **müddeiumumi:** savcı / **bed:** kötü

– Beni ister asın, ister kesin. Bir sırrım var. Size söyleyeceğim!.. diyor. Ve Yusuf İzzeddin Efendi'ye yaptığı ihanetleri birer birer itiraf ediyor; bütün bunları, Vahdeddin'in emriyle yaptığını söylüyor.

Enver Paşa, Beşir Ağayı gizlice tevkif ve ihtilâttan men ettiriyor. Bâbıâli'ye geliyor. Meseleyi Talat Paşa'ya anlatıyor. Talat Paşa, düşünüyor. Yapılacak muameleyi birdenbire kestiremiyor. Merkez-i Umûmi azalarından bir iki zât ile istişare ediyor. Nihayet, Beşir Ağa'nın bir heyet tarafından ifadesinin alınmasına ve ifade evrakının da Vahdeddin'e karşı bir silâh olarak saklanmasına karar veriliyor.

Adliye Nâzırı'nın riyaseti altında, adliye ricalinden iki zâttan ve Merkez-i Umûmi azalarından diğer bir zâttan ve bir de merkez kumandanı Cevat Bey'den mürekkep hususi ve mahrem bir heyet teşekkül ediyor. Bu heyet, Beşir Ağa'yı dinliyor.

Beşir Ağa, Enver Paşaya olan itiraflarını burada da birer birer tekrar ediyor. Veliahtın sinirlerini bozan esbabı birer birer nakletmekten çekinmiyor. Yalnız, ölüme sebebiyet veren usturanın veliahtın eline nasıl geçtiğine ve ölümün ne suretle vukua geldiğine dair sorulan suallere -bütün vaat ve tehditlere rağmen- müsbet hiçbir cevap vermiyor. Fakat heyetin bütün zan ve şüpheleri, bu hain Arab'ın üzerinde temerküz ediyor. Hatta bu arada İbrahim'in de celp ve isticvabı düşünülüyor. Fakat bu tahkikat resmi olmadığı için meselenin dalgalanmasından ürkülüyor. Şimdilik, kaydıyla bundan vazgeçiliyor. Beşir Ağa'nın isticvab evrakı birkaç torba içine konuluyor. Her tarafları mühürleniyor. Adliyenin mühim ve mahrem evrak hıfzına mahsus olan mahallinde hıfzediliyor. Beşir Ağa'ya da bu mesele etrafında fevkalâde ketumiyet göstermesi tavsiye edilerek meselenin resmiyete konulması için zaman bekleniyor.

Halbuki, hâdisat İttihatçıların aleyhine zuhur ediyor. Mütareke devrinde Vahdeddin vaziyete tamamen hakim oluyor. Yu-

temerküz etmek: yoğunlaşmak / **ihtilât:** ortaya çıkmak / **isticvab:** sorgu

suf İzzeddin Efendi meselesi, İttihatçıların aleyhine olarak ortaya atılmak isteniliyor. Adliye müsteşarı olan Sait Molla tarafından bu evrak meydana çıkarılıyor. Bilâkis Vahdeddin'in aleyhine olduğu görülür görülmez, evrak derhal imha ediliyor.

*

Bize bu mühim vak'ayı anlatan, İttihatçılar devrinde Merkez-i Umûmide mühim bir mevki sahibi olan ve bugün de hayatta -ve bilhassa kaarilerimiz arasında- bulunan, yalan söylemesine imkân ve ihtimal tasavvur olunmayan bir zâttır.

Sonra.. bu hakikatlere vâkıf olmaları lâzım gelen ve bugünkü neşriyatı yakından takip ettiklerine hiç şüphe edilmeyen Yusuf İzzeddin Efendi'nin mensupları da berhayattır. Biz, mevsukiyetine emin olarak dinlediklerimizi, aynen naklettik. Eğer bunları red ve tekzip edecek deliller gösterenler olursa, biz de onları derin bir hürmet ve minnetle dinleriz. Elverir ki, iddia edilen bir hakikat meydana çıksın...

Ziya Şâkir [Soku]

SON

DİZİN

Abdülaziz (Sultan Abdülaziz), 7, 8, 10, 11, 14, 16, 20, 31, 39, 40, 41, 44, 59, 70, 71, 72, 79, 80, 86, 87, 89, 97, 142, 147

Abdülhamid, 41, 44, 72, 76, 79, 80, 84, 86-90, 91, 100, 101, 118, 121, 131, 134

Abdülmecid, 11, 12, 70, 71, 79, 82, 86, 87, 89, 91

Âkil Muhtar, 22, 54

Ali Fuat Bey, 142

Aynî, 55

Bahaeddin Şakir, 11, 112, 116, 136, 138, 140, 141, 153, 158, 159

Balıkesirli Bedreddin Bey, 157

Başağa Beşir Ağa, 26, 27, 48, 63, 64, 117-119, 126, 127, 130-139, 140-143, 155, 157, 158, 160, 162-170

Başmabeyinci Fahri Bey, 59, 131, 132

Berberbaşı Hüseyin Bey, 26, 162, 163, 167

Beşiktaşlı Şevket, 109

Beşinci Mehmed, 97

Beşinci Murad, 39, 44, 50

Bulgar kralı Ferdinand, 92

Büyük Reşit Paşa, 71

Cemal Bey (Adana valisi Cemal Paşa), 98

Talat Bey, 96, 99, 101, 111, 119, 120-125, 132, 134, 137, 156, 161

Damat Ferit Paşa, 67, 91

Damat Mahmut Paşa, 44

Damat Salih Paşa, 105, 106, 108, 136

Dilsaz Kalfa, 26, 129, 130, 164-166

Doktor Celal İsmail Paşa, 112

Doktor Dizraili, 141

Doktor Hilmi Kadri Bey, 112, 116, 130, 138, 154, 158, 159, 160

Doktor Konrad, 58

Enver Paşa, 28, 29, 30, 31, 55, 67, 109-111, 134-137, 149-159, 168-170

Binbaşı Hafız Hakkı Bey, 102

Şehremini Mehmed Ali, 55

Fuat Bey, 26, 27, 161, 163-168

Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey, 88

General Besim Ömer, 54

General Hâzım, 48, 54

General Leyman Fon Zanders, 149

Hafız İsmail Bey, 69, 70

Hakkı Şinasi, 54

Halil Lütfî, 67, 68

Hamdi Bey (Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti), 78
Sâbık Aksaray mebusu Şevket Bey, 74
Hat komiseri Şâkir Nimet Bey, 51
Hüseyin Avni, 136
İngiliz Kralı Jorj, 57, 93
İngiltere kralı VII. Edvard, 20, 93
İstanbul polis müdürü Bedri Bey, 51
İttihat ve Terakki, 106, 108, 137
İttihatçılar, 30, 49, 101, 108, 109, 110, 121, 125, 135, 136, 137, 140, 143, 152, 153, 159, 160, 170
Kilercibaşı Galip Bey, 53
Leman Hanım (Ünlüsoy), 16, 132, 165, 166
Lütfi Simavi Bey, 143, 144, 145, 148
Mithat Paşa, 44, 87, 100, 101, 124, 136
Muhib Bey, 105, 106
Murat Efendi, 11
Naciye Sultan, 55, 109, 110
Nizameddin Efendi,
Operatör Orhan Abdi, 54
Prens Sabahaddin, 104
Profesör Konreyit, 112
Profesör Silezinger, 112
Rafet Bey, 98
Recaizade Mahmut Ekrem, 41, 42, 43
Refik Bey, 105, 106, 119
Reşad Bey (tabib), 126
Reşad Efendi (Mehmed Reşad), 86, 87, 97
Sait Halim Paşa, 133, 136, 143
Sait Molla, 67, 171
Selâhaddin Efendi, 39, 83, 84, 85
Selanikli Rıza Bey, 68, 69
Son Posta, 32, 67
Sultan Mehmed Reşad, 97
Sultan Murat
Sultan Reşad, 30, 43, 50, 91, 97, 133, 140, 148, 152, 160, 169
Şerif Paşa, 91
Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, 58
Şükrü Bey, 166
Talât Bey, 88
Teşkilâtı Mahsusa, 159
Teşrifat müdüri umûmisi İsmail Cenani, 45
Vahdeddin, 22, 24, 26, 31, 50, 56, 58, 79, 80, 84, 86, 89, 91, 95, 99, 101-109, 110-119, 120-126, 130-139, 140-148, 152, 155, 157, 159, 160, 166-169, 170, 171
Yüzbaşı Gani Bey, 74
Ziya Nuri , 54

Selis kitaplar

Sultan Abdülaziz'in oğlu olan Şehzade Yusuf İzzeddin'in ölümü de, tıpkı babasınınki gibi tarihin ihtilaflı konularından biridir.

Resmi kayıtlara intihar olarak geçen bu hadisenin karanlıkta kalan birçok yönü bulunmakta ve bazı sorulara tatminkâr cevaplar verilememektedir.

Taht sırası bekleyen Abdülaziz ve Abdülmecid oğulları arasındaki gizli çekişme, şehzadeleri de sıkıntılı bir ruh haline sokmaktadır. Bunlar arasında özellikle Yusuf İzzeddin, meziyetleri itibariyle saltanata en çok kendisinin layık olduğunu düşünmekte ve zihninde birtakım kuruntular üretmektedir. Diğerleri arasından sıyrılmak için saray ve askerî bürokrasi içinde çeşitli faaliyetlerde bulunurken, zaman zaman gelişmelerin seyrine göre üzüntüye de kapılmaktadır.

Yaşadığı çalkantılı ruh hali neticesinde, bir gün odasında bilekleri kesilmiş olarak bulunur. Şehzade Yusuf İzzeddin hakkındaki tüm bilgileri biraraya getiren Tahsin Yıldırım, hadiseyi yakından bilen iki önemli ismin gazetelerde kalan önemli tefrikalarını da günyüzüne çıkarttı.

ISBN 975-8724-47-9
SELİS kitaplar
9 799758 724474

www.seliskitaplar.com